

Klub Ekonomskog instituta

Kako pobuditi rast hrvatskoga gospodarstva?

Sadržaj

Predgovor

1

Za početak: što kažu brojke?

3

Što kažu građani?

10

Obrazovanje

16

Inovacije

25

Investicije

32

Konkurentnost

38

Izvoz

43

Kakav javni sektor želimo?

49

Zaključak

55

Predgovor

Klub EIZ-a je oblik suradnje poslovne zajednice i Ekonomskog instituta, Zagreb. Kroz Klub tvrtke i istraživači zajedno pokreću primijenjena istraživanja kojima je cilj utvrditi izazove s kojima se suočava hrvatsko gospodarstvo te naći rješenja za poticanje tržišnog uspjeha i konkurentnosti tvrtki i nacionalnog gospodarstva.

U suradnji sa znanstvenom zajednicom tvrtke članice Kluba daju potporu istraživanjima, a njihovi rezultati omogućuju bolje razumijevanje aktualnih gospodarskih pitanja i olakšavaju donošenje utemeljenih odluka nositelja ekonomske politike. Klub EIZ-a otvoren je svim tvrtkama koje slijede praksu društveno odgovornog poslovanja te su uz brigu o vlastitoj uspješnosti i konkurentnosti, zainteresirane i za aktivno sudjelovanje u unaprjeđenju poslovne i društvene okoline u kojoj djeluju.

Ovo je istraživanje potaknuto raspravom s prvog sastanka članova Kluba EIZ-a. Ta je rasprava

pokazala da bitna značajka hrvatskog gospodarstva danas nije samo njegova dugotrajna stagnacija, nego i slabi izgledi za postizanje snažnijeg gospodarskog rasta u srednjem, pa i dugom roku. Stoga je ocijenjeno da je potrebno provesti istraživanje koje će otkriti ključne slabosti hrvatskog gospodarstva, ali i objasniti uzroke njihova nastanka te dati preporuke njihova otklanjanja u neposrednoj budućnosti.

Osnovna je ideja provedenog istraživanja bila sistematizirati već postojeće spoznaje o slabostima hrvatskog ekonomskog modela te na temelju tih spoznaja putem terenskog anketnog istraživanja razotkriti uzroke tih slabosti, bilo da se one nalaze u gospodarskoj, društvenoj ili političkoj sferi.

Prvi dio istraživanja, koji je prezentiran na Prvoj tematskoj sjednici Kluba EIZ-a održanoj 28. svibnja 2013. u Ekonomskom institutu, Zagreb, bio je usmjeren na opis trenutne ekonomske situacije pri čemu je pozornost posvećena

Putem terenskog
anketnog istraživanja
razotkriti uzroke slabosti
hrvatskog ekonomskog
modela.

stanju onih elemenata gospodarskog sustava za koje se uobičajeno smatra da su neophodan sastojak ekonomija s dugoročnim stabilnim, visokim stopama rasta. Pritom su identificirane slabosti u područjima investicija i izravnih stranih ulaganja, obrazovanja, transfera tehnologije, patenata i ljudskih resursa u znanosti i tehnologiji, znanstvene publicistike, tržišta rada, konkurentnosti i gospodarske strukture, otvorenosti gospodarstva te javnog sektora.

U drugom su dijelu istraživanja rezultati analize objektivnih pokazatelja iz prvog dijela korišteni kao podloga za provedbu višedimenzionalnog terenskog istraživanja čija je svrha bila ispitati mišljenje javnosti, poduzetnika i stručnjaka kako bi se utvrdili uzroci nastanka uočenih slabosti. Terensko anketno istraživanje obuhvatilo je s jedne strane percepciju o ekonomskim uzrocima identificiranih slabosti kao što su kompetencije za upravljanje društvom i gospodarskim sustavom, karakteristike privatizacijskog procesa, karakteristike radne snage, naslijeđenu gospodarsku strukturu, razvijenost institucija i karakteristike ekonomske politike, a s druge strane i percepciju o sustavu vrijednosti, mentalitetu, društvenom i političkom naslijeđu, etičkim normama i uvjerenjima. Rezultati istraživanja potvrdili su našu pretpostavku da i ti neekonomski čimbenici koče društvo u njegovoj preobrazbi u konkurentno tržišno gospodarstvo kao i u postizanju snažnijeg gospodarskog rasta.

Konačno, istraživanje sadrži zaključke i preporuke koji proizlaze iz prethodno provedenog dijagnostičkog procesa. Preporuke su oblikovali odabrani eksperti koji su po temama analizirali rezultate istraživanja, interpretirali ih i ponudili svoje prijedloge konkretnih poteza za uklanjanje zapreka razvoju. Kombiniranjem rezultata oba dijela istraživanja ponudeni su provedivi prijedlozi o politikama i aktivnostima koje bi uklonile utvrđene prepreke rastu i razvoju te koje nositeljima javnih politika mogu pomoći prilikom kreiranja rješenja koja će dovesti do vidljivih pozitivnih pomaka u srednjem i dugom roku.

Nakon uvodnog dijela u kojem se daje kratak osvrt na osnovne uočene slabosti u analizi objektivnih pokazatelja, ova je Studija primarno posvećena analizi rezultata terenskog anketnog istraživanja te preporukama eksperata. Upravo ova dva dijela u određenoj mjeri odstupaju od uobičajenih pristupa kod sličnih istraživanja. Dok drugi dio nastoji uz ekonomske "uhvatiti" i neekonomske uzroke pojedinih slabosti, treći prepušta izabranim ekspertima da na temelju vlastitog uvida u teorijska i empirijska istraživanja u svojim područjima, te dodatnih informacija dobivenih kroz prethodne faze ovog istraživanja, iznesu preporuke za nositelje ekonomske politike. Istraživanje, dakako, nije moglo biti sveobuhvatno te se posebno u drugoj i trećoj fazi moralo fokusirati na područja od najveće važnosti za oživljavanje razvojnih kapaciteta zemlje.

Istraživanje je provedeno u razdoblju od svibnja 2013. do ožujka 2014. godine. U istraživanju i u izradi ove Studije sudjelovali su istraživači iz Ekonomskog instituta, Zagreb: Ivan-Damir Anić, Tajana Barbić, Ljiljana Božić, Tanja Broz, Goran Buturac, Iva Čondić-Jurkić, Dubravka Jurlina Alibegović, Andrea Mervar, Danijel Nestić, Sonja Radas, Edo Rajh, Sunčana Slijepčević i Sandra Švaljek.

Veliku zahvalnost projektni tim Ekonomskog instituta, Zagreb upućuje stručnjacima koji su sudjelovali u anketnom istraživanju te posebno ekspertima Aljoši Boškoviću, Sanji Crnković-Pozaić, Draženu Deradu, Mladenu Fogecu, Dubravku Mihaļjeku, Darku Polšek, Majdi Rijavec, Jadranki Švarc i Nenadu Zakošek koji su svojim pisanim priložima doprinijeli ovom istraživanju.

Zahvaljujemo članicama Kluba EIZ-a, tvrtkama Agrokor d.d., Atlantic Grupi d.d., Plivi Hrvatska d.o.o. i Privrednoj banci Zagreb d.d, koje su nas motivirale na ovo istraživanje te nam pružile financijsku potporu.

Ekonomski institut, Zagreb

U Zagrebu, travanj 2014.

Za početak: što kažu brojke?

Hrvatsko gospodarstvo bilježi negativne trendove već pet uzastopnih godina. U 2012. realni se bruto domaći proizvod smanjio za 2,0 posto, a prve procjene za 2013. godinu upućuju na daljnji pad od 1 posto čime je kumulativni pad BDP-a od 2008. godine i početka recesije dosegao 12 posto. Hrvatska je, uz Grčku, zabilježila najduže razdoblje recesije u Europi, a prognoze ukazuju na to da će oporavak još trebati pričekati. Naime, prognoze Ekonomskog instituta, Zagreb pokazuju da bi 2014. mogla biti godina daljnjeg pada, dok bi se tek 2015. mogao očekivati rast, i to relativno skroman, od oko 1 posto. Produžena recesija samo je razotkrila slabosti u kreiranju i realiziranju potencijala rasta u Hrvatskoj, koje su godinama bile prikrivene rastućim inozemnim zaduživanjem i poticanjem rasta domaće potražnje kroz tako prikupljena sredstva. No, već su i ranije usporedbe s postignućima zemalja Srednje i Istočne Europe ukazivale na zaostajanje

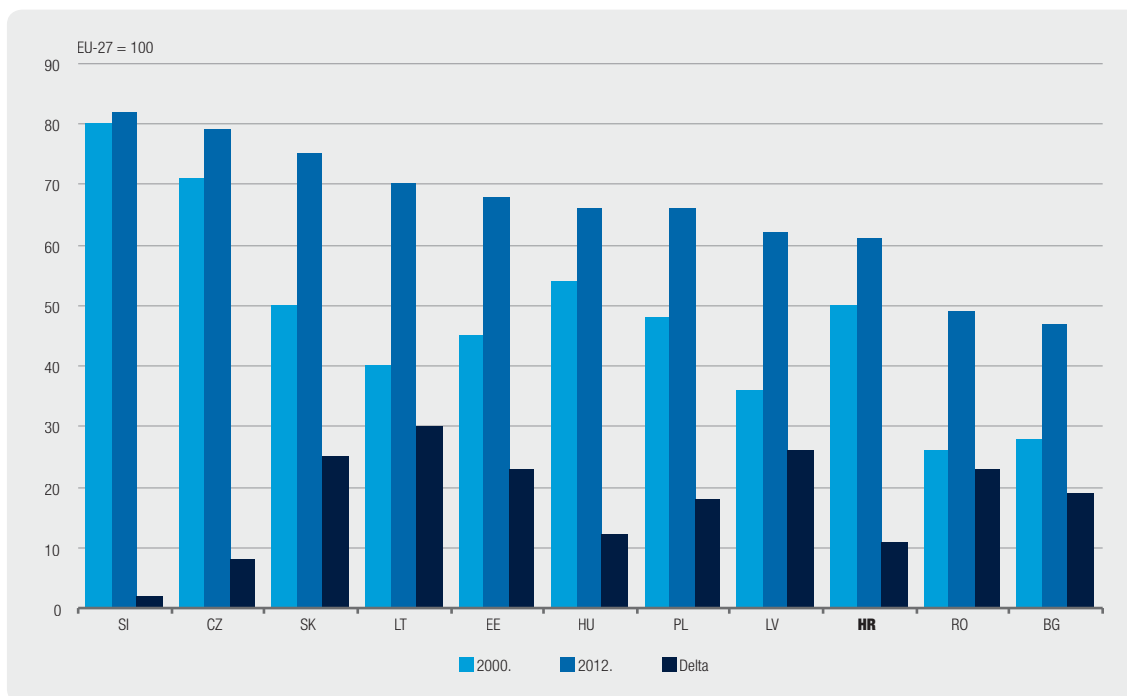
Zaostajanje hrvatskog BDP-a po stanovniku u odnosu na prosjek zemalja EU-27 iznosilo je 2000. godine 50 posto, a 2012. godine 39 posto.

u nekim ključnim pokazateljima gospodarske uspješnosti, poput brzine procesa gospodarske konvergencije prema razvijenim zemljama EU-a, stope rasta izvoza ili pokazatelja ljudskog kapitala i inovacija. Demografske projekcije ukazuju i na dodatne dugoročne izazove u mogućnosti izgradnje propulzivnog gospodarstva.

Europska unija je prije krize započete 2008.-2009. bila primjer procesa realne gospodarske konvergencije. Naime, kod siromašnijih članica EU-a, pa tako i kod svih novih članica EU-a i Hrvatske, došlo je do konvergencije i zatvaranja dijela jaza prema najrazvijenijim zemljama. Zaostajanje hrvatskog BDP-a po stanovniku u odnosu na prosjek zemalja EU-27 iznosilo je 2000. godine 50 posto, a 2012. godine 39 posto.

Međutim, proces konvergencije u Hrvatskoj je bio sporiji nego u drugim članicama EU-a na sličnoj inicijalnoj razini razvijenosti (slika 1).

Slika 1. Bruto domaći proizvod prema standardu kupovne snage

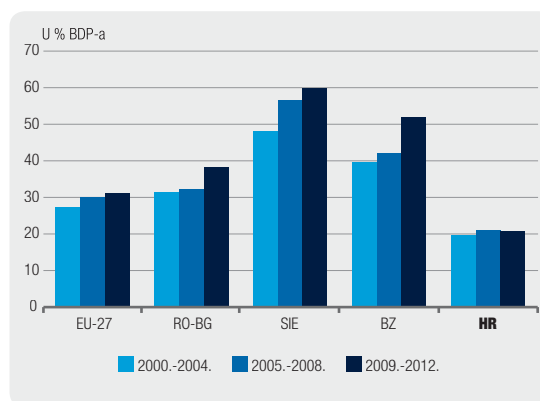
Napomena: SI – Slovenija, CZ – Češka Republika, SK – Slovačka, LT – Litva, EE – Estonija, HU – Mađarska, PL – Poljska, LV – Latvija, HR – Hrvatska, RO – Rumunjska, BG – Bugarska; redoslijed zemalja prema visini BDP-a 2012.

Izvor: Eurostat.

Izvozna konkurentnost Hrvatske već je godinama slaba. Za jednu relativno malu zemlju, udio izvoza roba u BDP-u vrlo je nizak. Čak i kada se u izvoz osim roba uključe i usluge, zaključak se ne mijenja. Štoviše, Hrvatska u posljednjih desetak godina nije povećala udio izvoza u BDP-u, za razliku od drugih zemalja iz regije. U razdoblju krize on je i smanjen, dok je u novim članicama vrlo brzo došlo do oporavka i nastavka rasta udjela izvoza u BDP-u (slika 2).

Pokazatelji obrazovanja i ljudskog kapitala ukazuju na moguće poteškoće za ekonomski razvoj, budući da je znanje jedan od ključnih pokretača rasta. Tako je, primjerice očekivan broj godina školovanja u Hrvatskoj manji nego u Bugarskoj i Rumunjskoj ili u skupini baltičkih ili srednjoeuropskih post-tranzicijskih zemalja. Slično zaostajanje postoji i u udjelu stanovništva s terciarnim obrazovanjem, kao i kod ukupnih izdvajanja za obrazovanje i znanost. Inovativnost, ako se mjeri prema broju patenata u odnosu na broj stanovnika, još je jedna hrvatska slabost, a čini se da se situacija posljednjih godina i pogoršala (slika 3).

Slika 2. Izvoz roba u razdoblju 2000.-2012.

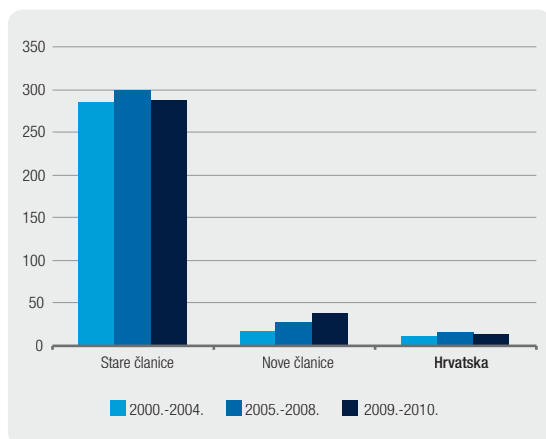

Napomena: EU-27 – sve zemlje EU-a bez Hrvatske, RO-BG – Rumunjska i Bugarska, SIE – Srednja i Istočna Europa (Slovenija, Češka Republika, Slovačka, Mađarska, Poljska), BZ – baltičke zemlje (Litva, Estonija, Latvija), HR – Hrvatska.

Izvor: Eurostat.

Demografsko starenje te dugogodišnji pad nataliteta temeljni su demografski procesi koji karakteriziraju stanovništvo Hrvatske posljednjih nekoliko desetljeća. U usporedbi s drugim europskim zemljama, Hrvatska ima jednu od najnepovoljnijih demografskih slika.

Slika 3. Broj патенata na milijun zaposlenih

Izvor: Eurostat.

Projekcije stanovništva Republike Hrvatske 2010.-2061., koje je pripremio Državni zavod za statistiku ukazuju na nastavak nepovoljnih kretanja - stalno smanjivanje ukupnog stanovništva, povećanje udjela starijeg stanovništva i smanjenje udjela stanovništva u radnoj dobi. To bi moglo dovesti do potrebe povećanih izdvajanja za mirovine, zdravstvo i skrb za osobe starije životne dobi, a time i do problema u javnim financijama, dok bi se produktivni potencijali društva mogli naći pred velikim izazovima zbog sve manjeg broja mladih ljudi.

Uz opažene izazove formiranja novog ljudskog kapitala, bilo zbog demografskih uzroka kao što je sve manji broj stanovnika, bilo zbog zaostajanja u obrazovnim i inovativnim procesima, Hrvatska slabo iskorištava i postojeći ljudski kapital. Hrvatska ima najnižu stopu zaposlenosti u Europi, što ukazuje na velik broj osoba koje su ili nezaposlene ili neaktivne. Visoka stopa nezaposlenosti već danas prijeti odljevom stanovnika iz Hrvatske. Ulaskom u Europsku uniju taj bi se odljev mogao ubrzati pa su gospodarski rast i rast zapošljavanja neophodni za zadržavanje radne snage u zemlji. U odnosu na

druge promatrane zemlje Hrvatska prednjači po nezaposlenosti mladih do 25 godina. U 2012. godini 43,0 posto mladih u Hrvatskoj pripadalo je skupini nezaposlenih, za razliku od 22,8 posto u EU-u i 12,4 posto u svijetu. Visoka stopa nezaposlenosti mladih predstavlja ozbiljnu prepreku budućem rastu proizvodnosti i gospodarstva zbog nedovoljne iskorištenosti mladih ljudi i njihovog nesudjelovanja na tržištu rada, što u konačnici onemogućava ostvarenje punog potencijala radne snage.

Osim s posljedicama dugotrajnih negativnih ekonomskih trendova, hrvatsko gospodarstvo suočeno je i sa slabim izgledima za postizanje visokih stopa gospodarskog rasta u srednjem i dugom roku. Analizom dostupnih podataka mogu se nabrojati i druga područja i pokazatelji koji ukazuju na poteškoće i prepreke rastu hrvatskog gospodarstva. Ispitivanjem građana, poduzetnika i stručnjaka iz raznih područja moguće je razotkriti uzroke nastanka tih slabosti. Osim analize percepcija građana, poduzetnika i stručnjaka o ekonomskim uzrocima identificiranih slabosti, kao što su kompetencije za upravljanje društvom i gospodarskim sustavom, karakteristike radne snage, razvijenost institucija i karakteristike ekonomske politike, ovim istraživanjem ispituju se i percepcije o sustavu vrijednosti, mentalitetu, društvenom i političkom naslijeđu, etičkim normama i uvjerenjima. Naime, iako se to često zanemaruje, i neekonomski čimbenici mogu kočiti društvo u njegovoj preobrazbi u konkurentno tržišno gospodarstvo i u postizanju visokih stopa gospodarskog rasta.

U okviru ovog istraživanja provedene su tri ankete: anketa građana na reprezentativnom uzorku od 502 građana, anketa poduzetnika na uzorku od 173 poduzeća (73 mala, 63 srednja i 37 velikih poduzeća) te anketa stručnjaka na uzorku od 30 ekonomskih stručnjaka. Terensko anketno istraživanje provedeno je tijekom rujna i listopada 2013. godine.

Mišljenje stručnjaka

Dubravko Mihaljek¹

Makroekonomski pokazatelji i konkurentnost

Problemi s kojima se hrvatsko gospodarstvo suočava ekonomistima su dobro poznati. Međutim, mnogi nositelji ekonomske politike već godinama ne provode rješenja koja im struka predlaže, ili pojedina rješenja koja provode – najčešće parcijalno – nisu sama po sebi dovoljna da bi se gospodarska stagnacija prekinula. Iz toga se može zaključiti da se hrvatsko gospodarstvo nalazi u lošoj, ali stabilnoj ravnoteži. Ta ocjena navodi na dva pitanja: zašto se takvo loše stanje ne mijenja te kako se može izaći iz te stabilne, ali loše ravnoteže?

U ovom kratkom osvrtu nastojat ću pokazati da je stanje hrvatskog gospodarstva, u stvari, znatno lošije nego što je većina poslovnih ljudi i ekonomskih stručnjaka svjesna te da se iz takvog stanja više ne može izaći umjereno ambiciozno, nego samo radikalnim reformama.

Tri desetljeća stagnacije. U siječnju 2014. američka istraživačka organizacija Conference Board, osnovana 1916. godine i specijalizirana za praćenje dugoročnog ekonomskog rasta i trendova produktivnosti, objavila je novo izdanje međunarodno usporedivih podataka o rastu BDP-a i produktivnosti u više od 150 zemalja u svijetu. Ti su podaci po prvi put obuhvatili i procjene BDP-a Hrvatske u stalnim dolarskim cijenama od 1980. do 2013. godine. U ranijim izdanjima početna godina za ovu vremensku seriju bila je 1990., a serija je produljena na osamdesete uz pomoć baze podataka Ekonomske komisije Ujedinjenih naroda za Europu (UNECE), koja je vrlo stručno i detaljno pratila ekonomska kretanja u bivšim

socijalističkim gospodarstvima još od Drugog svjetskog rata. Slika dugoročnog rasta Hrvatske koju ti zasigurno vjerodostojni podaci oslikavaju šokantna je: u stalnim dolarskim cijenama, hrvatski je BDP bio 2013. godine 0,4 posto niži nego 1980. Drugim riječima, ni nakon trećine stoljeća – cijele jedne generacije – hrvatsko gospodarstvo ne stvara više dodane vrijednosti u međunarodno usporedivim cijenama nego daleke 1980. godine! Radi usporedbe, BDP Kine povećan je u te 33 godine 16 puta, BDP Indije 7 puta, Irske

i Turske 4 puta, a SAD-a 2,4 puta. U regiji

Srednje i Istočne Europe je BDP u

istom razdoblju u međunarodno

usporedivim cijenama povećan od 1,2 puta (Bugarska, Mađarska, Makedonija) do 2,8 puta (Albanija i Rumunjska). Još niži rast BDP-a od Hrvatske ostvarile su 2013. u regiji jedino Srbija (72 posto iznosa BDP-a iz 1980.), Moldavija (75 posto) i Ukrajina (82 posto).

Glavni krivac za dugoročnu

stagnaciju BDP-a je, naravno, 40-postotni

kumulativni gubitak proizvodnje zbog rata i transformacijske recesije od 1990. do 1993. Da hrvatsko gospodarstvo ipak može ostvariti dulju ekspanziju pokazuje gotovo 90-postotni kumulativni porast BDP-a od 1994. do 2008. godine, kada je prosječna godišnja stopa rasta iznosila 4,3 posto, uključujući i recesiju u 1999. godini. Kumulativni gubitak BDP-a od 2009. do 2013. iznosio je u Hrvatskoj 11 posto, isto kao u Sloveniji, ali više nego npr. u baltičkim zemljama, koje su početkom krize bile znatno teže pogođene – u Latviji je npr. BDP u 2009. pao za 20 posto, isto kao i u Hrvatskoj početkom rata tj. 1991. godine.

Hrvatski je BDP bio 2013. godine 0,4 posto niži nego 1980. Ni nakon trećine stoljeća – cijele jedne generacije – hrvatsko gospodarstvo ne stvara više dodane vrijednosti nego daleke 1980. godine!

¹ Voditelj Odjela za globalnu makroekonomsku analizu, Banka za međunarodna plaćanja (BIS), Basel, Švicarska. Iznesena stajališta isključivo su osobna i ne odražavaju nužno stavove BIS-a ili EIZ-a.

Mišljenje stručnjaka

Dva velika vanjska šoka – rat u kombinaciji s transformacijskom recesijom s početka 1990-ih godina te svjetska financijska kriza u zadnjih pet godina – svakako imaju karakteristike strukturnih poremećaja. No to ne znači da je pad proizvodnje ovakvih razmjera bio neizbježan. Boljom strukturnom politikom u 1990-im godinama i boljom fiskalnom politikom u drugoj polovici 2000-tih godina ti su se šokovi djelomično mogli ublažiti. No, isto je tako situacija mogla biti još gora da druge ekonomske politike, prvenstveno monetarna i politika financijske stabilnosti, nisu dobro funkcionirale. Istovremeno su za ekonomsku stagnaciju odgovorne i brojne dugoročne strukturne slabosti hrvatskog gospodarstva koje sa spomenutim šokovima nemaju veze. O čemu se radi?

Strukturne slabosti. Ekonomski je rast rezultat kombiniranja proizvodnih faktora – rada, kapitala i ostalih čimbenika koji doprinose efikasnijem korištenju rada i kapitala, poput poslovnih procesa i ekonomskih institucija. Brojna istraživanja pokazala su da taj zadnji faktor, tzv. multifaktorska ili ukupna faktorska produktivnost (TFP), kao odraz tehnološkog napretka, objašnjava najveći dio ekonomskog rasta u dugom roku. U regresijskim analizama rasta TFP se mjeri kao rezidual, tj. sve ono što doprinosi rastu dodane vrijednosti, a ne može se objasniti inputom rada i kapitala.

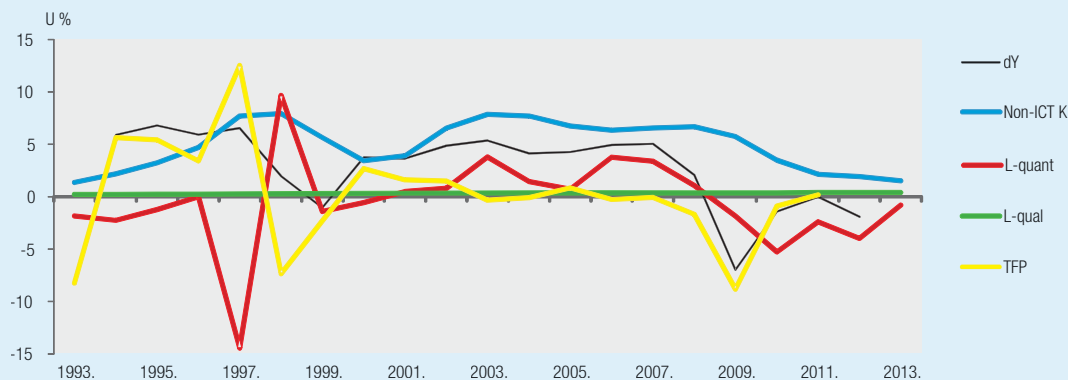
Ovaj jednostavan okvir za analizu izvora rasta daje i korisne uvide u strukturne probleme koji kočice ekonomski rast. Naime, analitički se porast BDP-a može rastaviti na ponderirani rast *inputa* rada i kapitala, gdje su ponderi udjeli rada i kapitala u BDP-u te rasta multifaktorske produktivnosti. Doprinos

rada *outputu* može se dalje rastaviti na količinu rada (mjerenu brojem radnih sati ili brojem radnika) i kvalitetu rada (mjerenu promjenama u kvalifikacijskoj strukturi radnika). Doprinos kapitala može se uz dobre podatke rastaviti na šest vrsta kapitalnih usluga: kompjuterska oprema (hardver); kompjuterski programi (softver); telekomunikacijska oprema; stambene jedinice, poslovne zgrade i infrastruktura; transportna oprema; i strojevi.

Za Hrvatsku postoje podaci samo za broj radnika i njihovu kvalifikacijsku strukturu te kapitalne usluge tj. investicije u građevine, transportnu opremu i strojeve (tzv. klasične, *non-ICT*, kapitalne usluge). Kretanje ovih faktorskih izvora rasta od 1993. do 2013. godine prikazano je na slici. Iz prikazanog se može uočiti da se kvalifikacijska struktura zaposlenih mijenjala vrlo sporo od 1990.; rast zaposlenih bio je u prosjeku negativan; rast investicija u građevine, transportnu opremu i strojeve imao je dva snažna uzleta (1996.-1998. i 2002.-2008.), dok je rast multifaktorske produktivnosti u početku snažno oscilirao, da bi od 2003. bio u prosjeku negativan.

Drugim riječima, glavni izvor rasta u Hrvatskoj u zadnja tri desetljeća bile su klasične investicije u građevine, transportnu opremu i strojeve (prosječna stopa rasta od 4,9 posto od 1993.). Radni *input* se kontinuirano smanjivao: rast kvalifikacijske strukture zaposlenih bio je preslab (0,3 posto prosječno godišnje) da bi prevagnuo nad neprekidnim padom zaposlenosti (-0,5 posto godišnje). Napokon, rast multifaktorske produktivnosti, tj. tehnološki napredak, bio je u prosjeku vrlo slab: 0,2 posto godišnje od 2003. do 2011., negativan od 2006.

Izvori rasta u Hrvatskoj

Napomena: dY = rast BDP-a; Non-ICT K = rast investicija (građevinski radovi, oprema i ostalo); L-quant = rast broja zaposlenih; L-qual = rast kvalifikacijske strukture zaposlenih; TFP = rast multifaktorske ili ukupne faktorske produktivnosti.

Izvori: Conference Board, Total Economy Database 2014; izračun autora.

Mišljenje stručnjaka

Što možemo iz ovih kretanja zaključiti o strukturnim slabostima ekonomskog rasta?

Prvo, da Hrvatska ima velikih problema s najvažnijim proizvodnim resursom – radom. Otvara se sve manje i manje radnih mjesta, a obrazovna struktura zaposlenih povećava se vrlo sporo. Očito postoje duboki problemi na tržištu rada i u obrazovnom sustavu.

Drugo, hrvatsko gospodarstvo u cjelini nije u zadnja dva desetljeća ostvarilo gotovo nikakav tehnološki napredak – kumulativni porast ukupne faktorske produktivnosti od 1992. do 2011. iznosio je svega 1,7 posto. Za usporedbu, kumulativni porast TFP-a u Slovačkoj iznosio je u istom razdoblju 62 posto. Štoviše, u zadnjih osam godina rast multifaktorske produktivnosti u Hrvatskoj nazaduje. Očito postoje duboki problemi u hrvatskom visokoškolskom i znanstveno-istraživačkom sustavu, javnoj upravi te istraživanju i razvoju u gospodarstvu.

Treće, hrvatsko gospodarstvo raste više-manje samo kada rastu investicije. Pritom valja napomenuti da se u Hrvatskoj investicije prvenstveno odnose na građevinske radove, na koje u prosjeku otpada gotovo dvije trećine ukupnih investicija u fiksni kapital. Za usporedbu, u većini razvijenih gospodarstava dugoročni prosjek udjela građevinskih radova u ukupnim investicijama rijetko prelazi 50 posto – ulaže se prvenstveno u opremu, a ne u zgrade.

Drugim riječima, ekonomski rast u Hrvatskoj uglavnom se zasniva na građevinskim radovima, jednoj izrazito cikličkoj djelatnosti čija dinamika u najvećoj mjeri ovisi o kreditiranju – kod nas uglavnom inozemnom, budući da je stopa domaće štednje niska. Stoga ne iznenađuje da je rast BDP-a bio tako snažan u vrijeme obilnog inozemnog kreditiranja od 2002. do 2008. i da je toliko potonuo nakon izbivanja financijske krize. Sličan obrazac rasta imala je u zadnjem desetljeću i Španjolska, sa sada već dobro poznatim posljedicama. Dakle, i kod investicija kao jedinog značajnijeg faktora rasta postoje dublji problemi – struktura i izvori financiranja investicija ne potiču dugoročno stabilan gospodarski rast. To je pak odraz još dubljih neravnoteža u strukturi cjelokupnog gospodarstva i agregatne štednje, prvenstveno prekomjerne javne potrošnje.

Na kraju, potrebno je osvrnuti se i na rast produktivnosti rada, koji je vjerojatno najraširenija mjera dugoročne gospodarske konkurentnosti. Prema riječima nobelovca Paula Krugmana, “productivity

isn't everything, but in the long run it is almost everything” (*The Age of Diminishing Expectations*, 1994.). Drugim riječima, sposobnost jedne zemlje da unaprijedi životni standard svojih građana u dugom roku ovisi gotovo isključivo o njenoj sposobnosti da poveća dodanu vrijednost po zaposlenom. Produktivnost rada u Hrvatskoj rasla je od 1980. u prosjeku 0,8 posto godišnje, odnosno 1 posto ako se ne računaju godine u kojima je zbog velikog pada proizvodnje ili otpuštanja zaposlenih dolazilo do ekstremnih oscilacija. To nije snažan rast, ali je svakako viši od rasta BDP-a u istom razdoblju. Od 2000. produktivnost raste u prosjeku po stopi od 1,8 posto godišnje, što je samo po sebi respektabilno. Za usporedbu, američko gospodarstvo, daleko najproduktivnije u svijetu, ostvarilo je od 2000. do 2013. prosječnu stopu rasta produktivnosti rada od 1,5 posto. No treba imati u vidu da je u Hrvatskoj solidan rast produktivnosti rada prvenstveno odraz stagniranja broja zaposlenih – od 2000. do 2013. prosječan rast zaposlenosti iznosio je svega 0,05 posto godišnje, što nas opet vraća na strukturne poremećaje na tržištu rada i u gospodarskoj strukturi.

Kako izići iz stagnacije? Područja reformskih prioriteta koja se nameću iz gornje analize, ali i cjelokupnog istraživanja EIZ-a vrlo su jasna: tržište rada, obrazovanje i znanost, istraživanje i razvoj, industrijska struktura, javna uprava i povećanje domaće štednje tj. smanjenje javne potrošnje. Radi se o strukturnim reformama na čiju nužnost provođenja hrvatski stručnjaci već godinama ukazuju – nažalost, za sada, bez mnogo uspjeha. Doima se da nositelji strukturnih politika ne shvaćaju ozbiljnost tih reformi, ili radi političke ekspeditivnosti smatraju da su parcijalne reforme dovoljne da se nešto pokrene.

Najžalosnije je što Hrvatska zbog odugovlačenja u provođenju strukturnih reformi propušta povijesnu priliku da, metaforički rečeno, ubere puno plodova koji su nadohvat ruke. Na primjer, gornji podaci jasno pokazuju da je propuštena prilika za povećanje produktivnosti koju pruža intenzivno korištenje informacijske i telekomunikacijske tehnologije (IT) u gospodarstvu. IT je tzv. tehnologija opće svrhe (*general purpose technology*), koja u današnje doba otvara nove mogućnosti za rast, kao što su to činile transportna tehnologija (željeznice i parobrodi) u 19. stoljeću i električna energija početkom 20. stoljeća. IT je po svojoj prirodi otvorena tehnologija

Mišljenje stručnjaka

koja potiče eksperimentiranje i inovativnost te stoga ne može uspjevati u sredinama zakrčenima birokratskim propisima. Pretjerana regulacija, npr. kod osnivanja i tržišnog djelovanja malih poduzeća, koči širenje i korištenje takve tehnologije i time uskraćuje gospodarstvima mogućnost oživljavanja ekonomske aktivnosti. Za iskorištavanje potencijala IT tehnologije potrebni su, naravno, adekvatni ljudski i društveni kapital. To pak zahtijeva moderan sustav obrazovanja, u kojem učenici i studenti uče analitički razmišljati i rješavati probleme, a ne, kao prije pola stoljeća i više, učiti napamet činjenice koje su danas svima u trenu dostupne na internetu.

Pokretanje ekonomskog rasta u sadašnjem ekonomskom okruženju stoga je prvenstveno pitanje oslobađanja inovativnog i poduzetničkog potencijala u gospodarstvu, dakle strukturnih politika. Fiskalna politika pritom ima ključnu ulogu jer usko povezuje makroekonomske i strukturne aspekte ekonomskog rasta.

Strukturna komponenta fiskalne politike treba se prvenstveno usmjeriti na smanjenje neproduktivne javne potrošnje, koja se posebno očituje u hipertrofiranoj javnoj upravi, te smanjenje poreznog opterećenja. Krčenje šume nepotrebnih propisa i konsolidiranje neefikasne javne uprave, posebno na lokalnoj razini, još jedan su primjer plodova nadohvat ruke koje do sada nismo ubrali – to su mjere s pozitivnim neto učincima za dugoročni ekonomski rast koje je moguće provesti već u kratkom roku.

Makroekonomska komponenta fiskalne politike treba se usmjeriti na stabiliziranje javnih financija, čija neravnoteža – visoki proračunski deficiti i ogroman teret javnog duga – narušava opću makroekonomsku stabilnost i time potkopava bilo kakav pokušaj izlaska iz stagnacije. Osnovni postulat održivosti javnih financije jest da realna

stopa ekonomskog rasta u dugom roku mora biti viša od realne kamatne stope po kojoj se država zadužuje. Vlade visokozaduženih zemalja stoga moraju uvjeriti potencijalne kreditore u zemlji i inozemstvu da će u budućnosti ekonomski rast biti dovoljno snažan da država može uredno vraćati nagomilane dugove. To mogu učiniti samo ako već u kratkom roku počnu provoditi mjere fiskalne konsolidacije i pokrenu strukturne reforme koje će privatnom sektoru osloboditi prostor za investiranje i zapošljavanje. Stoga nositelji ekonomske politike u visokozaduženim europskim državama zadnjih godina neprekidno provode mjere štednje u javnom sektoru i reforme čiji je cilj poboljšati poslovnu klimu i time kroz investicije privatnog sektora pokrenuti zapošljavanje i rast produktivnosti, bez čega nema održivog ekonomskog rasta. Uz već visok javni dug, Hrvatska ne može financirati dodatnu javnu potrošnju, a da kreditorima ne ponudi više prinose na obveznice. To, međutim, samo povećava zaduženost države i rizik financijske nestabilnosti. Istovremeno takva fiskalna politika sužava manevarski prostor monetarnoj politici za održavanje makroekonomske i financijske stabilnosti i eventualno poticanje rasta.

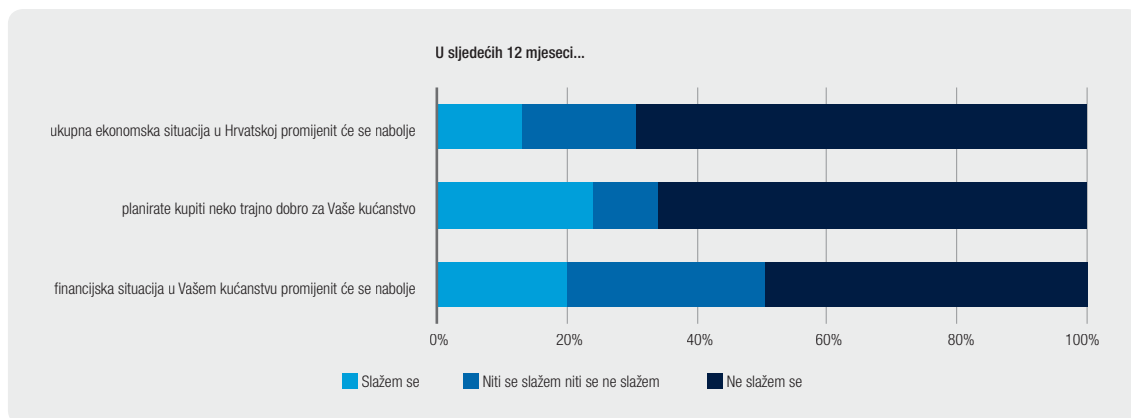
Kao članica Europske unije Hrvatska sada ima solidne institucionalne uvjete i pristup financijskim resursima da ostvari nužno potrebne fiskalne i strukturne reforme. Pritom je potreban sveobuhvatan pristup, jer su parcijalne reforme osuđene na neuspjeh. S obzirom na stanje hrvatskog gospodarstva, osobito činjenicu da ono danas u stalnim dolarskim cijenama stvara manje dodane vrijednosti nego u 1980., u društvu bi trebao postojati konsenzus da se takve reforme provedu. No bez političkog predvodništva, pomaka u strukturnim reformama neće biti i Hrvatska će i dalje stagnirati.

Što kažu građani?

Rezultati istraživanja ukazuju na izražen pesimizam građana povezan s ukupnom ekonomskom situacijom u Hrvatskoj u sljedećih 12 mjeseci. Naime, gotovo četiri petine hrvatskih građana ne očekuje da će se ekonomska situacija u Hrvatskoj promijeniti na bolje. Građani ocjenjuju da se financijsko stanje njihovog kućanstva u 2013. nije promijenilo na bolje u odnosu na prethodnu godinu, a ne očekuju

pozitivnu promjenu niti u sljedećih 12 mjeseci (slika 4.). Uglavnom ne planiraju kupiti neko trajno dobro za kućanstvo u sljedećih godinu dana. Iskazano nezadovoljstvo financijskom situacijom u vlastitom kućanstvu, kao i pesimizam vezan uz kretanje ekonomskih pokazatelja u Hrvatskoj odrazit će se negativno na potrošnju, posebno pri kupnji trajnih dobara.

Slika 4. Što građani očekuju u sljedećih 12 mjeseci?

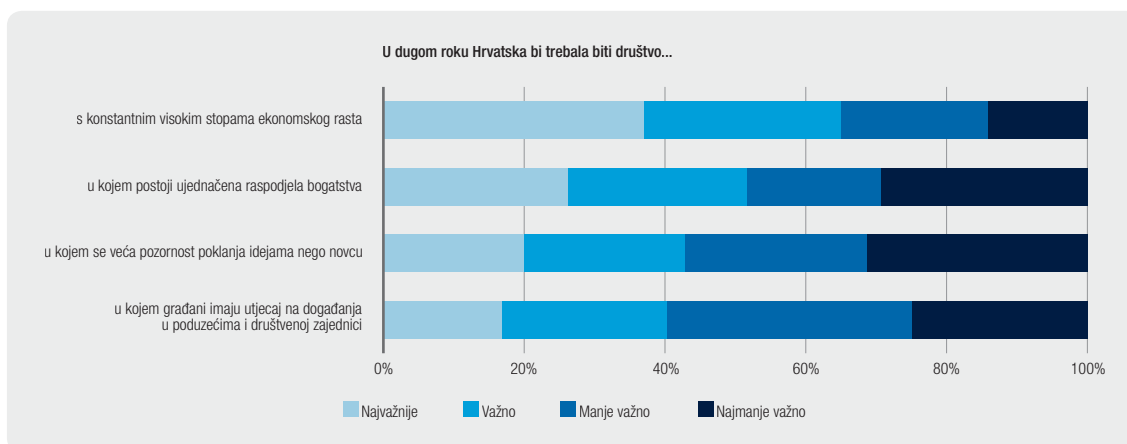

Unatoč iskazanim negativnim ekonomskim očekivanjima u kratkom roku, upravo je društvo s konstantno visokim stopama rasta ono u kojem 65 posto hrvatskih građana želi živjeti u dugom roku (slika 5). Istodobno su građanima važne sljedeće vrijednosti: život u sigurnoj okolini, briga o okolišu, rad za dobrobit društva i izražavanje kreativnosti kroz nove ideje. Hedonizam i zabava također su visoko na ljestvici vrijednosti. Istovremeno, čini se da građanima u prosjeku materijalne vrijednosti nisu toliko važne. Bogatstvo je važnije mlađoj dobnoj skupini u odnosu na srednju i stariju dobnu skupinu te je važnije zaposlenicima u privatnom sektoru u odnosu na zaposlenike u javnom sektoru i nezaposlene.

Istraživanje stavova građana o razlikama u društvu ukazuje na postojanje relativno visokog stupnja

suglasnosti među hrvatskim građanima u pogledu pozitivnih učinaka konkurencije, pri čemu se gotovo 80 posto ispitanih građana u potpunosti ili donekle slaže s tvrdnjom da je konkurencija dobra, da potiče ljude da puno rade i da razvijaju nove ideje. Znatno manja suglasnost postoji oko pitanja prirode bogatstva, pri čemu oko 60 posto ispitanika smatra da se bogatstvo može stvarati te da ga ima dosta za sve u društvu. Polovica ispitanika smatra da se treba povećati udio privatnog vlasništva, a druga polovica da bi država trebala voditi brigu da svi građani imaju ono što im treba. To ukazuje na značajnu podvojenost između težnje za izgradnjom tržišnog gospodarstva s jedne i težnje da država zadrži dominantnu ulogu u brizi o potrebama svojih građana s druge strane.

Slika 5. Kakvo društvo žele građani?

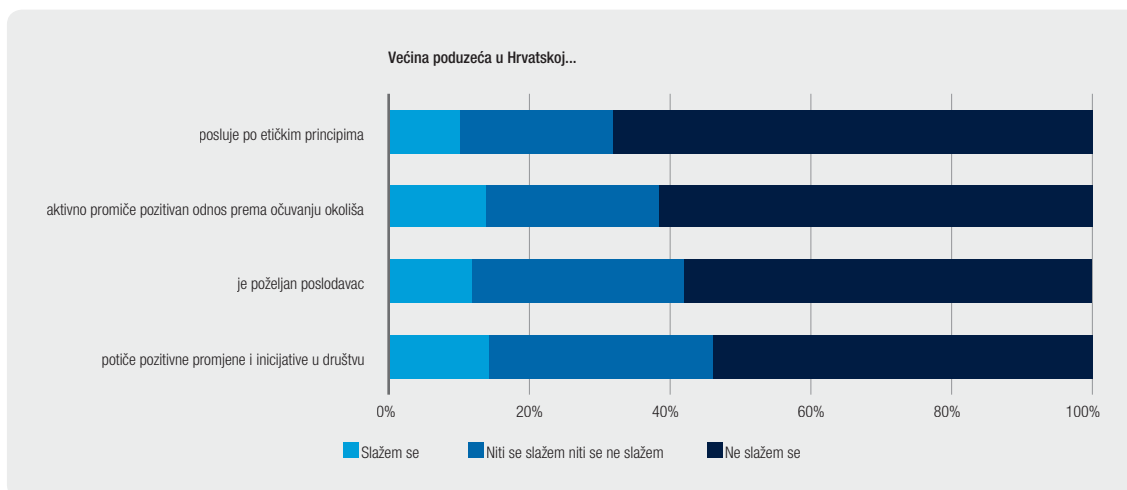

Tablica 1. Stavovi građana o razlikama u društvu, n = 502

Stav	U %	Stav
Razlike u plaćama		
Trebaju biti manje jer je to pravednije	42	Trebaju biti veće kako bi se mogao nagraditi individualni doprinos
Privatno i državno vlasništvo		
Povećati privatno vlasništvo u gospodarstvu	50	Povećati državno vlasništvo u gospodarstvu
Briga o građanima		
Vlast bi trebala voditi brigu da svi imaju ono što im treba	46	Svatko bi trebao brinuti za sebe kako bi imao ono što mu treba
Konkurencija		
Dobra je jer potiče ljude da puno rade i da razvijaju nove ideje	79	Štetna je te potiče ono najgore u ljudima
Naporan rad		
Dugoročno, donosi bolji životni standard	41	Ne donosi uspjeh, uspjeh je više stvar sreće i veza
Bogatstvo		
Ljudi se mogu obogatiti samo na račun drugih	19	Bogatstvo se može stvarati, ima ga dosta za sve

Napomena: Postoci se odnose na udio ispitanika koji se u potpunosti ili donekle slažu s navedenim stavovima.

Slika 6. Što građani misle o poslovnom sektoru?

Do potpune polarizacije među građanima došlo je i kod pitanja o opravdanosti razlika u plaćama te o isplativosti napornog rada. Podjednako su zastupljeni stavovi o potrebi (ne)postojanja manjih razlika u plaćama zbog pravednosti te o potrebi (ne)postojanja većih razlika u plaćama kako bi se mogle nagraditi individualne razlike u doprinosu gospodarstvu i društvu (42 posto). Također, rezultati istraživanja pokazuju da su podjednako zastupljeni stavovi o isplativosti i neisplativosti napornog rada (41 posto nasuprot 40 posto).

U prosjeku, građani smatraju da društvena odgovornosti poduzeća u Hrvatskoj nije zadovoljavajuća. Građani su najslabije ocijenili primjenu etičkih principa u poduzećima u Hrvatskoj i njihov odnos prema očuvanju okoliša. Osim toga, građani percipiraju da većina poduzeća u Hrvatskoj nije poželjan poslodavac (slika 6).

U pogledu važnosti različitih aspekata idealnog radnog mjesta, građanima je najvažnije da imaju dovoljno vremena za privatni i obiteljski život, da imaju mogućnost iskorištavanja vlastitih sposobnosti, važni su im dobri radni odnosi s nadređenima te sigurnost radnog mjesta. Najmanje im je važna mogućnost visoke zarade i dodatne beneficije. Sigurnost radnog mjesta nešto je važnija ženama nego muškarcima. Mogućnost visoke zarade najvažnija je mladim ispitanicima

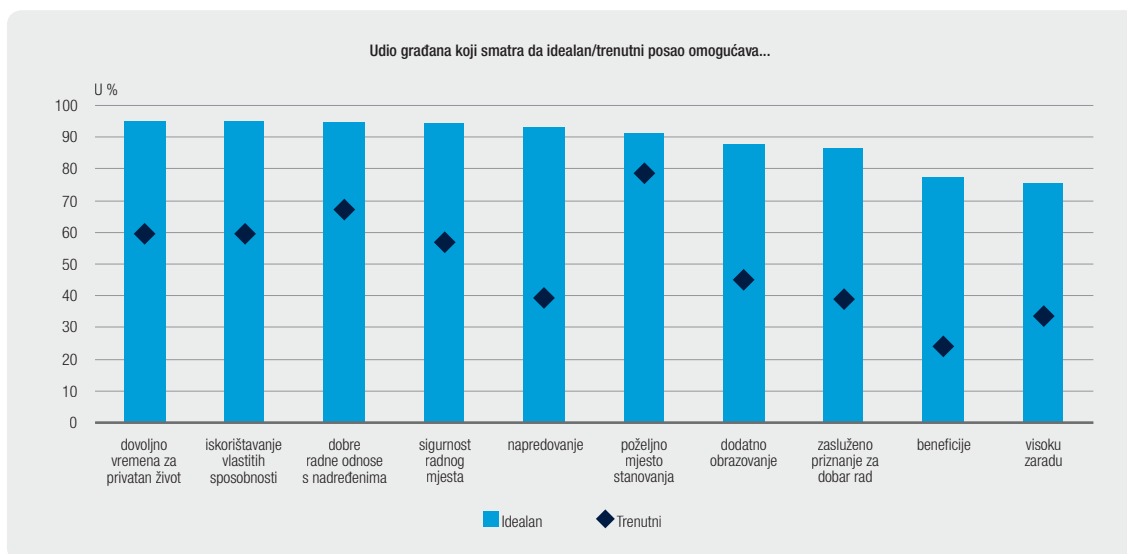
u odnosu na srednju i stariju dobnu skupinu. Razlike između *trenutnog* i *idealnog* radnog mjesta najizraženije su kod mogućnosti napredovanja, dobivanja zasluženog priznanja za dobro odrađen posao, mogućnosti visoke zarade i postojanja dodatnih beneficija. Gotovo 80 posto zaposlenih anketiranih građana smatra da im njihov trenutni posao omogućava život u mjestu koje je poželjno za njih i njihovu obitelj, što smatraju jako važnim i u opisu idealnog radnog mjesta (slika 7).

Građanima je najvažnije da imaju dovoljno vremena za privatni i obiteljski život, mogućnost iskorištavanja vlastitih sposobnosti; važni su im dobri radni odnosi s nadređenima te sigurnost radnog mjesta.

Rezultati istraživanja pokazuju da su građani spremni na prekvalifikaciju. Manja je, međutim, sklonost građana promjeni mjesta boravka unutar Hrvatske te izvan Hrvatske. Ipak, imajući na umu visoku stopu nezaposlenosti, zabrinjava podatak da je polovina anketiranih građana izrazila spremnost na napuštanje Hrvatske zbog radnog mjesta (slika 8).

Nezaposlenost je jedna od najvećih prijetnji dugoročnoj društvenoj održivosti, a samim time i konkurentnosti i sposobnosti hrvatskog gospodarstva da ostvari održivi rast. Najbolji način suočavanja s ovim problemom ulaganja su u poboljšanje i modifikaciju obrazovnog sustava tako da taj sustav obrazuje radnike koji odgovaraju potrebama tržišta rada, čime bi se izbjegle nepodudarnosti ponude i potražnje za vještinama na tržištu rada. Primjereno

Slika 7. Stav građana o karakteristikama njihovog trenutnog i idealnog radnog mjesta*

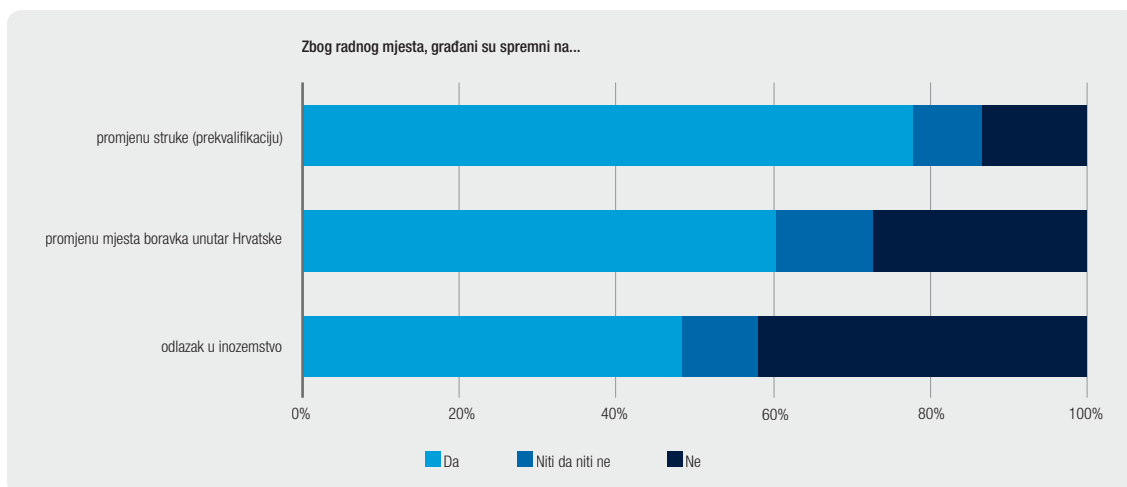

Napomena: * Svoj stav o idealnom radnom mjestu iskazali su svi anketirani građani, dok je broj ispitanika koji su se izjasnili o karakteristikama trenutnog radnog mjesta ograničen na zaposlene građane iz uzorka.

obučeni ljudski kapital predstavlja podršku poslovnoj aktivnosti te vodi do rasta inovacijskog kapaciteta i poduzetništva. Dakle, stvaranje dinamičnog gospodarstva s održivim rastom, u kakvom bi

hrvatski građani željeli živjeti u dugom roku, svodi se na ulaganja u ljudski kapital, inovacije i tehnologiju te infrastrukturu. Ovo istraživanje fokusira se na te tri vrste ulaganja.

Slika 8. Koliko su građani spremni na fleksibilnost zbog radnog mjesta?

Mišljenje stručnjaka

Majda Rijavec

Komentar rezultata anketiranja građana

Rezultati ankete građana ukazuju na faktore koji mogu djelovati kao prepreka (a neki i kao poticaj) u gospodarskom rastu, a odnose se na percepciju određenih pojava u društvu od strane građana RH te njihove vrijednosti i očekivanja.

Ispitivanje stavova građana prema poduzetništvu pokazuje da građani nisu u pretjeranoj mjeri skloni poduzetničkom ponašanju, a (kad su u pitanju psihološki faktori) uzrok bi se mogao nalaziti u njihovoj sklonosti da izbjegavaju nesigurnost, neuspjeh i rizik. Dakle, građani nisu usmjereni na to kako da nešto ostvare, nego primarno na to kako da izbjegnu neuspjeh.

Procjena društvene odgovornosti poduzeća također je niska. Dakako da nije jasno imaju li doista poduzeća tako nisku razinu društvene odgovornosti ili građani nisu o tome dovoljno informirani (ili se radi i o jednom i o drugom). Ovakva percepcija može značajno utjecati na motivaciju zaposlenika. Naime, dosadašnja istraživanja pokazuju da su zaposlenici u društveno odgovornim poduzećima ponosni na svoj posao i lojalniji poduzeću u kojem rade. Također, obrazovani zaposlenici izrazito cijene poslove koji pridonose i općem dobru (a ne samo dobru poduzeća) i koji se obavljaju u skladu s etičkim normama.

Kad su u pitanju društvene vrijednosti zabrinjavajuće je da veliki broj građana vjeruje da se, dugoročno gledano, naporan rad ne isplati. Tu se uklapa i rezultat da ispitanici ne vjeruju previše kako ulaganje u obrazovanje može poslužiti kao svojevrsna zaštita od

gubitka radnog mjesta. S druge strane, pozitivno je što građani ipak relativno visoko vrednuju vrijednost obrazovanja. Također pozitivno vrednuju konkurenciju jer vjeruju da ona poboljšava kvalitetu rada. To znači da bi vjerojatno bili spremni napornije raditi kad bi vjerovali da im se to isplati.

Ovakva su mišljenja građana u određenoj mjeri posljedica onoga što se događalo ne samo zadnjih dvadesetak godina, nego i prije toga. S druge strane, treba istaknuti da su ova mišljenja u velikoj mjeri i odraz karakteristika kulture u kojoj živimo, a koje je vrlo teško brzo mijenjati.

Valja napomenuti da je prema temeljnim značajkama Hrvatska kolektivističko društvo, sklono poštovanju hijerarhije, otporno na promjene, nesklono inovacijama i inicijativi, s naglašenim vrijednostima socijalne ravnopravnosti i solidarnosti, te više sklono suradnji nego natjecanju. Stoga je jasno da građani teže prihvaćaju ekonomske mjere koje su u suprotnosti s ovim vrijednostima.

Građani nisu u pretjeranoj mjeri skloni poduzetničkom ponašanju, a uzrok bi se mogao nalaziti u njihovoj sklonosti da izbjegavaju nesigurnost, neuspjeh i rizik.

Preporuke

U nastavku se navode preporuke za prevladavanje prepreka identificiranih u istraživanju. Prije toga treba napomenuti da se ovdje radi o psihološkim faktorima koji djeluju u sprezi sa širim socijalnim, ekonomskim i političkim faktorima. Iako sami po sebi često nemaju presudan utjecaj, oni mogu povećati efikasnost nekih ekonomskih i političkih mjera, ali je i smanjiti (ako ih se ne uzme u obzir).

1. Ljudi koji su tijekom života imali poduzetnička iskustva lakše se odlučuju postati poduzetnici.

Mišljenje stručnjaka

- Stoga bi trebalo omogućiti mladim ljudima da tijekom školovanja steknu poduzetnička iskustva – na fakultetu, u srednjoj školi pa čak i u osnovnoj školi.
2. Ljudi koji u obitelji ili među obiteljskim prijateljima imaju poduzetnike također se češće odlučuju postati poduzetnici. Za one koji to nemaju bilo bi dobro što ranije omogućiti kontakt s poduzetnicima (primjerice, školska praksa u kojoj je omogućena visoka interakcija s poduzetnicima).
 3. Iako se poduzetnici razlikuju po stupnju obrazovanja, istraživanja pokazuju da se obrazovanjem može utjecati na ponašanje poduzetnika. Edukacija više djeluje na žene nego na muškarce pa treba veći naglasak staviti na edukaciju žena za poduzetništvo. Edukacija djeluje kao izvor socijalne podrške za one koji nisu iz poduzetničkih obitelji ili u svom bliskom okruženju nemaju poduzetnika, a smanjuje nesigurnost te strah od neuspjeha i preuzimanja rizika.
 4. Potrebno je utjecati na povećanje društvene odgovornosti poduzeća, ali i na percepciju javnosti o toj odgovornosti. Različitim mjerama treba poticati poduzeća na društveno odgovorno ponašanje, ali i širu prepoznatljivost pozitivnih primjera u javnosti (prikazi u medijima, nagrade, konferencije). Pritom treba paziti na vjerodostojnost, jer učinci lažnog prikazivanja nekog poduzeća socijalno odgovornim mogu biti vrlo negativni. Valja poticati donošenje kodeksa etičkog ponašanja u institucijama i poduzećima.
 5. Vrlo važno bi bilo mijenjati mišljenje da se, dugoročno gledano, naporan rad ne isplati. To je sigurno u određenoj mjeri i točno pa mišljenje građana odražava stanje u državi. Kako se zna iz psihologije da na ljude jače utječu negativni nego pozitivni primjeri, treba u školovanju i medijima češće naglašavati primjere ljudi koji su uspjeli svojim radom. U školi i na radnom mjestu trebalo bi nagradivati zalaganje i dobre rezultate.
 6. Građani su u vrlo maloj mjeri skloni promjeni mjesta boravka zbog posla što je posljedica ne samo loših ekonomskih uvjeta, nego i dominantne kulture (otpornost prema promjenama, kolektivizam). To se može barem djelomično prevladati ponudom zaposlenja deficitarnim zanimanjima u manjim mjestima na određeno vrijeme bez gubitaka prava nakon isteka tog razdoblja. Mnogi ljudi će se lakše odlučiti na takvo zapošljavanje jer se psihološki gledano smanjuju različiti strahovi, a onda će možda nakon godine dana ipak odlučiti ostati.
 7. Ohrabrujuće je što građani imaju prilično pozitivne stavove prema vrijednosti obrazovanja, što znači da će ih vjerojatno prenositi i na djecu. No, istraživanja u Hrvatskoj pokazuju da djeca nižeg socio-ekonomskog statusa imaju manju vjerojatnost za visoko obrazovanje, što dovodi do toga da oni najobrazovaniji nisu nužno i najsposobniji (nego najbogatiji). Ovakvo gubljenje intelektualnih potencijala za malu zemlju je loše pa treba različitim mjerama (pomoć tijekom školovanja, stipendije i sl.) smanjiti vjerojatnost da sposobni pojedinci zbog siromaštva ne završe fakultet.
 8. Istraživanja u svijetu pokazala su da je velika razlika između najnižih i najviših primanja generator nezadovoljstva i različitih negativnih psiholoških i socijalnih posljedica. Naši građani pravilno uočavaju da razlike trebaju postojati kako bi motivirale ljude, ali da ne smiju biti prevelike. Državne institucije (ali i ostali) bi o ovome morale voditi računa kod definiranja plaća svojih zaposlenika.
 9. Briga o ljudima važna je vrijednost u našoj kulturi. Čak i u teškoj ekonomskoj situaciji kad se ljudima moraju rezati financijske beneficije, ne treba zaboraviti na onu drugu vrstu brige (pomoć u slučaju bolesti ili nekih drugih privatnih problema, izražavanje zahvalnosti i sl.). Istraživanja u području pozitivne organizacijske psihologije ukazuju na bolje poslovanje tvrtki koje pokazuju ovakvu brigu za ljude i gdje se zaposleni ne osjećaju samo kao “roboti koji moraju obaviti posao”, nego kao ljudi do čije je dobrobiti poduzeću ili instituciji stalo.

Obrazovanje

Brojni su načini na koje akumulacija ljudskog kapitala pridonosi ekonomskom rastu. Na primjer, ulaganja u ljudski kapital utječu pozitivno na investicije u fizički kapital. Zemlje u kojima postoji visokoobrazovana radna snaga mogu poticati investiranje u nove tehnologije i na taj način brže premošćivati jaz u odnosu na tehnološki razvijenije zemlje. Istraživanja također upućuju na to da je društvena korist obrazovanja veća od pojedinačne jer obrazovanje jednog radnika pozitivno utječe i na proizvodnost drugih radnika.

Kvantitativni statistički pokazatelji koji se odnose na primarno i sekundarno obrazovanje u Hrvatskoj ne odstupaju značajno od pokazatelja za stare odnosno nove članice EU-a. Istovremeno, kvalitativni pokazatelji koji se odnose na rezultate PISA testiranja¹ na razini sekundarnog obrazovanja

značajno zaostaju. Problemi postaju posebno naglašeni na razini tercijarnog obrazovanja.

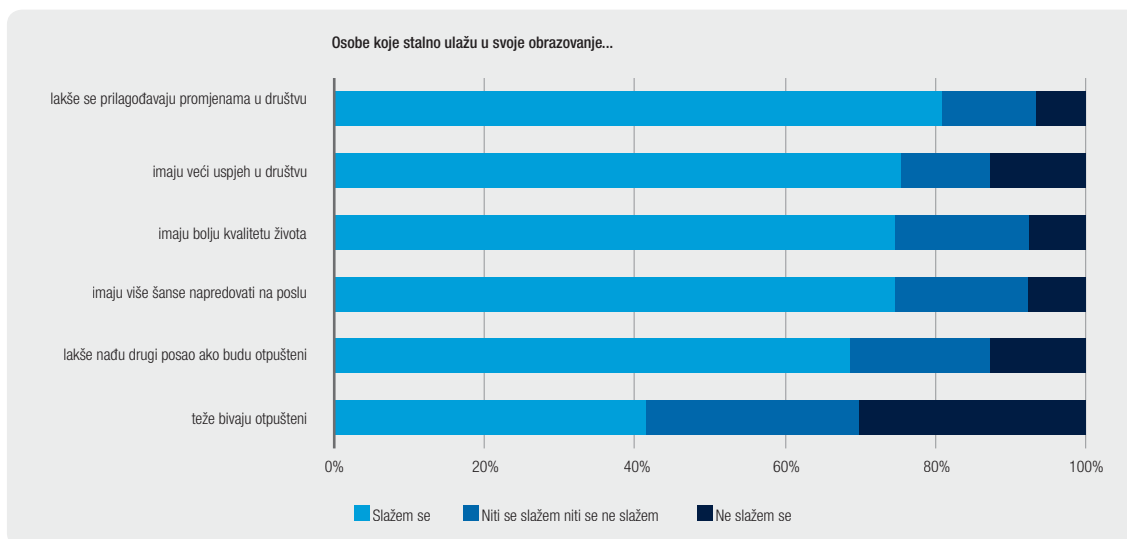
Potvrđuje to i podatak za 2012. godinu o udjelu stanovništva sa završenim fakultetom unutar dobne skupine od 25 do 34 godine, koja na tržištu rada zamjenjuje starije dobne skupine. U Hrvatskoj se u toj grupi nalazi 24,8 posto stanovnika dok u EU-27 taj udio iznosi 35 posto.

Za međunarodno konkurentno gospodarstvo važno je da su građani svjesni nužnosti ulaganja u obrazovanje i unapređenje svojih vještina. U tom smislu ohrabruju podaci da većina anketiranih građana smatra da su im potrebne više razine obrazovanja kako bi se uspješno plasirali na tržište rada (56,6 posto). Zabrinjava ipak činjenica da čak 33,1 posto građana smatra da obrazovanje nije važno. Ispitanici koji pripadaju srednjoj dobnoj skupini s nešto većim

Obrazovanje je najznačajniji faktor formiranja ljudskog kapitala koji je pak jedna od najvažnijih determinanti dugoročnog ekonomskog rasta.

¹ PISA projekt (*Programme for International Student Assessment*) istraživanje je OECD-a kojim se ocjenjuje kvaliteta obrazovanja među srednjoškolicima u dobi od 15 godina. Istraživanje procjenjuje u kojoj mjeri učenici pred završetkom obaveznog obrazovanja stječu znanja i vještine.

Slika 9. Zašto građani misle da treba stalno ulagati u obrazovanje?

udjelom (37,5 posto), u odnosu na ispitanike iz mlađe (30,0 posto) i starije (30,5 posto) dobne skupine, smatraju da obrazovanje nije bitno. Također, zaposlenici iz privatnog sektora s nešto većim udjelom (39,8 posto) u odnosu na zaposlenike iz javnog sektora (29,6 posto) i nezaposlene (30,5 posto) smatraju da obrazovanje nije važno. Tek je svaki drugi ispitanik u posljednjih pet godina sudjelovao u nekom obliku dodatnog obrazovanja, a svega 5 posto anketiranih građana ističe da je ulaganje u stjecanje doktorata znanosti potrebno za uspješno pozicioniranje na tržištu rada.

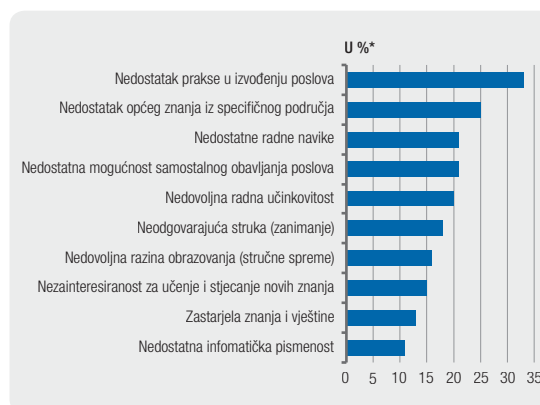
Kada se promotre srednje vrijednosti stavova građana o različitim aspektima važnosti obrazovanja ističe se relativno visok stupanj slaganja ispitanih građana s većinom ponuđenih tvrdnji. Anketirani građani se slažu da je stalno ulaganje u obrazovanje važno zbog lakšeg prilagođavanja promjenama u društvu, uspjeha, kvalitete života te većih mogućnosti napredovanja. Ispitanici se u najmanjoj mjeri slažu s tvrdnjom da stalno ulaganje u obrazovanje može predstavljati svojevrsnu zaštitu od gubitka radnog mjesta (slika 9).

Određene nedosljednosti pokazuju i rezultati anketnog istraživanja poduzeća koja su gotovo ravnomjerno podijeljena oko postojanja/nepostojanja mogućnosti da na tržištu rada pronađu odgovarajuće zaposlenike. Dok nešto manje od polovice ispitanih poduzeća smatra kako postoje problemi u nalaženju odgovarajućih zaposlenika na tržištu rada, preostali

dio smatra da može pronaći odgovarajuće zaposlenike.

U percepciji kvalitete obrazovnog sustava nema značajnih razlika između velikih, srednjih i malih poduzeća iako je postotak poduzeća koja uočavaju probleme nešto veći kod velikih poduzeća. Ispitanici koji smatraju da im današnji obrazovni sustav u Hrvatskoj ne osigurava zaposlenike koji odgovaraju njihovim potrebama posebno ističu probleme nedostatka prakse u izvođenju poslova i nedostatak općeg znanja iz specifičnog područja. Slijede problemi nedostatka radnih navika i nemogućnosti samostalnog rješavanja problema (slika 10).

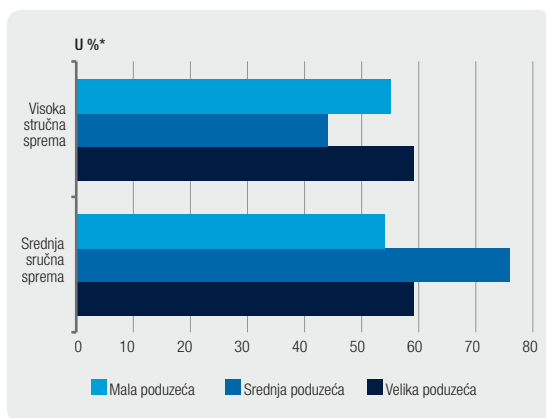
Slika 10. Razlozi zbog kojih polovica anketiranih poduzeća smatra kako obrazovni sustav ne osigurava zaposlenike koji odgovaraju njihovim potrebama

Napomena: * Broj poduzeća koja obrazovni sustav ne smatraju zadovoljavajućim.

U prosjeku poduzeća iskazuju najveću potrebu za zaposlenicima sa srednjom stručnom spremom, a potom za zaposlenicima s visokom stručnom spremom. Pritom mala i velika poduzeća iskazuju podjednaku potrebu za srednjom i visokom stručnom spremom, dok kod srednjih poduzeća prevladava potreba za zaposlenicima sa srednjom stručnom spremom (slika 11). Vrlo je mali udio poduzeća koja primarno trebaju zaposlenike s osnovnim obrazovanjem i to u sve tri grupe poduzeća.

Slika 11. Potrebe poduzeća za određenom razinom obrazovanja

Napomena: * Broj poduzeća koja obrazovni sustav ne smatraju zadovoljavajućim.

Što se tiče pojedinih struka, i mala i srednja i velika poduzeća iskazuju veliku potrebu za zaposlenicima tehničke struke. Oko 60 posto ispitanika iz malih poduzeća te 70 posto iz srednjih i velikih poduzeća stavlja upravo tehničku struku na prvo mjesto prema svojim potrebama. Nakon zaposlenika tehničke struke, na drugom su mjestu u sve tri grupe poduzeća zaposlenici ekonomske struke.

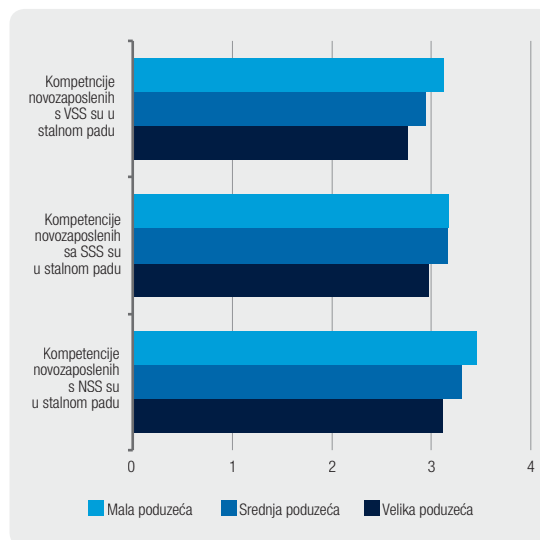
Broj anketiranih poduzeća u kojima se među zaposlenicima nalaze i oni s doktoratom znanosti relativno je malen (16 posto). Samo 6 posto ispitanih malih poduzeća ima zaposlene doktore znanosti dok se taj postotak povećava s veličinom poduzeća pa tako 30 posto ispitanih velikih poduzeća ima zaposlene doktore znanosti. U samo 17 posto poduzeća postoji potreba za dodatnim zapošljavanjem doktora znanosti. Pritom velika poduzeća iskazuju značajno veću potrebu za doktorima znanosti. Poduzeća koja nisu iskazala

potrebu za doktorima znanosti u 90 posto slučajeva to objašnjavaju nepostojanjem potrebe za takvom razinom obrazovanja, dok preostala poduzeća smatraju da ne mogu ponuditi uvjete koji odgovaraju toj razini obrazovanja.

Što se tiče kompetencija novozaposlenih, ispitanici su bez obzira na veličinu poduzeća i vrstu njihove kvalifikacije (NSS, SSS, VSS) podijeljeni oko ocjene kompetencija novozaposlenih. Može se tek zaključiti da polovica poduzeća ocjenjuje da su kompetencije novih zaposlenika u padu, dok druga polovica ocjenjuje da nisu. U malim i srednjim poduzećima ocjena kompetencija je značajno lošija nego u velikim poduzećima (slika 12).

Vrlo je zabrinjavajuće da u vremenima brzih tehnoloških promjena u čak 43 posto anketiranih poduzeća ne postoje programi početnog ili kontinuiranog stručnog obrazovanja. Programe obrazovanja svojim zaposlenicima više nude srednja i velika nego mala poduzeća što je i razumljivo s obzirom na financijske mogućnosti. Nude li mala poduzeća takve programe, onda su oni u većoj mjeri obavezni za sve zaposlenike nego što je to slučaj u srednjim i velikim poduzećima. Mala poduzeća za takve programe prosječno izdvajaju oko 5 posto svojih prihoda, a srednja i velika tek oko 2-3 posto.

Slika 12. Što poduzeća misle o kompetencijama novih zaposlenika

Napomena: Ocjena od 1-5, gdje je 1= uopće se ne slažem; 5 = u potpunosti se slažem.

Što se tiče očekivanja o budućim kretanjima u gospodarstvu, ispitanici su nakon pet punih godina recesije pesimistični oko mogućnosti povećanja plaća. Preko 50 posto ispitanih poduzeća smatra da će “vrlo teško” ili “teško” u svojoj industrijskoj grani osigurati zaposlenicima veće plaće u sljedeće tri godine, dok daljnjih 40 posto misli da je to tek “možda moguće”.

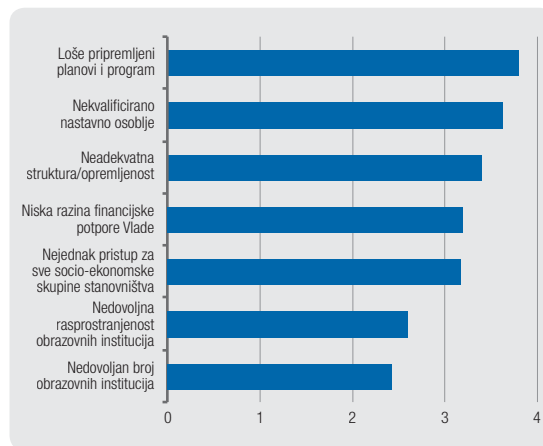
Iako su stručnjacima postavljena samo dva pitanja o obrazovanju može se zaključiti da njihove percepcije, kako o značenju obrazovanja za ekonomski rast i razvoj, tako i o glavnim ograničenjima u postojećem obrazovnom procesu, odstupaju od percepcija uočenih kod poduzeća. Općenito govoreći, stručnjaci obrazovanju pridaju značajnu ulogu u poticanju ekonomskog rasta.

Stručnjaci smatraju da je obrazovanje ključan faktor povećanja konkurentnosti hrvatskog gospodarstva na međunarodnom tržištu te da su hrvatskom obrazovnom sustavu potrebne reforme kako bi pridonio tom cilju. Istovremeno stručnjaci su relativno neutralni prema stavu da je danas radna snaga u Hrvatskoj slabo obrazovana kao i prema stavu da

je važno da privatni sektor, na primjer, poduzeća, kontinuirano obrazuju svoje zaposlenike.

Percepcija je stručnjaka da su dva osnovna problema obrazovnog sustava u Hrvatskoj: loše pripremljeni planovi i programi te nekvalificirano nastavno osoblje (slika 13).

Slika 13. Osnovni problemi hrvatskog obrazovnog sustava – ekonomski stručnjaci

Napomena: Ocjena od 1-5, gdje je 1= zanemariv problem; 5 = jako velik problem.

Mišljenje stručnjaka

Darko Polšek

Fleksibilnost u obrazovanju

Rezultati anketnog istraživanja u okviru projekta “Kako pobuditi rast hrvatskoga gospodarstva?” u dijelu koji se odnosi na obrazovanje, pokazuju brojna proturječja u stavovima stručnjaka, gospodarstvenika i građana. Prema stavovima stručnjaka “obrazovanje je ključ veće konkurentnosti privrede i inovativnosti i razvoja Hrvatske”, “naša radna snaga nije dovoljno obrazovana”, a “financijska potpora Vlade je niska”. Istodobno se, međutim, ispitivanjem poduzeća pokazalo: 1. da poduzeća imaju veće potrebe za SSS-om nego za VSS-om; 2. da poduzeća uglavnom nemaju potrebu za doktorima znanosti;

3. da kompetencije novih zaposlenika stagniraju; 4. da uglavnom “nema potrebe za inovacijama” u poduzećima; te 5. da se “znanstveno-istraživačka struktura” i “napredne tehnologije” stavljaju na zadnja mjesta popisa prioriteta u podizanju konkurentnosti poduzeća. Najveći je problem “nedostatak prakse” u izvođenju poslova zaposlenika, tvrde poslodavci, ali istodobno 60 posto njih kaže kako “obrazovni sustav daje zaposlenike koji odgovaraju potrebama poduzeća” i kako “ne postoje problemi u nalaženju odgovarajućih kadrova na tržištu rada” (54 posto). Inovacije će prema gospodarstvenicima biti sve važnije u postizanju konkurentnosti na tržištima EU-a, ali oni istodobno obrazovanost kadrova svrstavaju na najniža mjesta na

Mišljenje stručnjaka

Ijestvici proizvodnih ograničenja, odnosno navode da “neprimjereno obrazovana radna snaga” i “nedovoljan inovacijski kapacitet” nisu najveće prepreke poslovanju u RH.

Stavovi anketiranih građana su na sličan način nedosljedni. Prema građanima (35 posto) za uspješan ulazak na tržište rada potreban je fakultet ili magisterij. Njima je važno stalno se obrazovati, jer obrazovanje omogućava bolju kvalitetu života. Oni također tvrde da su “otvoreni prema novim idejama”. Ipak, čak 48 posto ispitanih građana ne prakticira nikakve dodatne obrazovne aktivnosti (ne pohađa tečajeve jezika, informatičke pismenosti, radionice, specijalističke studije i sl.). Istodobno, 33 posto građana smatra da stupanj obrazovanja nije bitan pri zapošljavanju, što pokazuje vrlo značajnu polarizaciju građana u stavovima prema obrazovanju.

Spomenute nedosljednosti i polarizacije mogu se iščitati i iz sve izraženijih svjetskih trendova u zapošljavanju visokoobrazovanih odnosno u kreiranju politike (javnog) investiranja u obrazovanje. Sve se više ljudi zapošljava neovisno o akademskom statusu, vjerojatno pod utjecajem spoznaje da diplome nisu garancija dovoljno jake motivacije i specifičnih znanja potrebnih na radnim mjestima. Premda postoji jaka korelacija dužine školovanja i uspjeha pojedinaca, trenutno se čini da je tržište visokoobrazovanim pojedincima “zagušeno”. Komparativnu prednost u zapošljavanju čak i u visokorazvijenim zemljama (primjerice u SAD-u) trenutno imaju srednje kvalificirani pojedinci, odnosno pojedinci koji se zapošljavaju na radnim mjestima na kojima nije potrebno vrhunsko obrazovanje.

Naša politička i obrazovna elita dosad se nije pokazala sposobnom dovoljno brzo reagirati na nagle ekonomske promjene u svijetu i na međusobno suprotstavljene trendove u gospodarstvu koji se slikovito mogu opisati kao tendencija prema rizičnijem investiranju nasuprot “čuvanju novca u čarapi” (banci) što može dovesti do visoke razine zaposlenosti u odnosu na veliku nezaposlenost. Sudeći po novim obrazovnim i znanstveno-inovacijskim strategijama RH, ona se i dalje pridržava dogme o “društvu znanja” i univerzalnoj isplativosti (javnih) investicija

u obrazovanje, koja će stoga i u budućnosti prijetiti neučinkovitim raspolaganjem javnim novcem. U Hrvatskoj država i dalje ima monopolistički položaj na svim razinama obrazovanja. Posebno među zaposlenima u tom sektoru, vlada konsenzus da je takvo stanje dobro i poželjno. Međutim, svi dostupni podaci govore da su posljedice monopolističke uloge države u obrazovanju: 1. stalno smanjenje njegove kvalitete; 2. stalno smanjenje kompetitivnosti obrazovnih programa u usporedbi s privatnim i inozemnim školama; 3. trajna neučinkovitost korištenja javnih financija; 4. smanjenje zapošljivosti studenata; 5. nemotiviranost škola da se povežu s gospodarstvom (i obrnuto).

Umjesto uvođenja fleksibilnosti u načinu, vremenu, izvedbi i programskoj orijentaciji škola, zakonski i podzakonski okviri za organizaciju obrazovanja u RH dovode do posve suprotnih posljedica: 1. oni postaju sve birokratičniji, krutiji i nesposobniji za transformaciju organizacija i polaznika; 2. oni sprječavaju razne (gospodarske i negospodarske) subjekte da svojim programima i znanjima uđu na tržište obrazovanja; 3. oni visokim formalnim kriterijima za ulazak na tržište obrazovanja onemogućavaju samozapošljavanje visokoobrazovanih mladih kadrova i time nenamjerno potiču ili pojačavaju problem njihove nezaposlenosti; 4. zbog rizika oduzimanja dopusnice za rad, oni onemogućavaju brze promjene kurikuluma i organizacije obrazovnog rada, kojima bi se reagiralo na brze promjene u širem okruženju, posebno u gospodarstvu. Time se javnosti “šalje signal” da je sve dobro upravo onako kako jest – odnosno da ne može biti drukčije. Kao da je uvođenje “reda i discipline” u sustav školstva vrlina po sebi. Umjesto da školstvo i njegovi sudionici postanu prvi glasnici (ili “motori”) promjena u širem socijalnom i gospodarskom okruženju, oni petrificirani stoje na njegovom začelju.

Nefleksibilnost našeg obrazovnog sustava i njegova nesposobnost da reagira na promjene (poslovne i socijalne) okoline posljedice su državno-paternalističkog pristupa prema nastavnicima i korisnicima. To su posljedice naslijeđenog sustava u kojem je razina školske spreme bila kastinska (socijalna) oграда. Međutim, dok je nekoć diploma

**Nefleksibilnost
našeg obrazovnog
sustava i njegova
nesposobnost da reagira
na promjene okoline
posljedice su državno-
paternalističkog pristupa
prema nastavnicima i
korisnicima.**

Mišljenje stručnjaka

predstavljala dovoljno dobar “obrazovni standard” za ekonomiju obujma, danas dovršetak obrazovnog procesa više nije dovoljno jaka garancija kvalitete u proizvodnom procesu. Nefleksibilnost je obilježje našeg radnog zakonodavstva općenito; ona već sada ima, a u budućnosti će imati još mnogo opasnije posljedice. Isto vrijedi i za školstvo na svim razinama.

Brojne razvijene zemlje, koje su – poput nas – imale državno školstvo, primjerice skandinavske zemlje, uočile su da je nefleksibilnost škola vrlo važan gospodarski problem. Stoga su uvele tržište na područje obrazovanja. Kvaliteta škola atestira se na zahtjev samih škola, a motivacija za atestiranje jest mogućnost ravnopravnog natjecanja za javna financijska sredstva.

Postoje brojni razlozi da se gospodarstvenici uključe u oblikovanje obrazovnog sustava. I to ne, kao dosad, isključivo isticanjem “gospodarskih potreba” ili pasivnim praćenjem izvještaja o strukturi i broju nezaposlenih po pojedinim strukama. Zbog razmjerno niskih kadrovskih i tehnoloških zahtjeva, gospodarstvenici dosad nisu vidjeli motiv da sudjeluju u promjeni obrazovnog sustava, ali njihov je angažman potreban kako bi se razbilo nefleksibilno, okoštalno, rentijersko-elitističko koncipiranje državnih škola.

Zaključci

Nema sumnje da su pokazatelji o obrazovanju za Hrvatsku, u usporedbi s drugim zemljama EU-a, vrlo loši. Unatoč nakanama bolonjskog procesa da se mladi što brže uključe u proizvodni proces te da se time poveća i opća mobilnost radne snage, pokazalo se da naša tradicionalna praksa “planiranja”, pretjerane kontrole i donošenja brojnih pravilnika i “strategija” u obrazovanju nije stvorila ono što je trebala: fleksibilan obrazovni sustav, sustav u kojem će gospodarstvo najbrže iskoristiti potencijale najkreativnijih radno

sposobnih pojedinaca – mladih. Stvorila je upravo suprotno. Baš kao što je kruto radno zakonodavstvo onespobilo gospodarstvo, tako je i kruto obrazovno zakonodavstvo stvorilo niz problema koji su se naposljetku manifestirali i kao ekonomski problem.

U uvjetima globalne ekonomije nemoguće je predvidjeti ekonomska i socijalna kretanja, stoga je nemoguće kreirati obrazovnu politiku koja će “planski”, “strateški” ili “vizionarski” odgovoriti na pitanje treba li u obrazovanje investirati više, manje ili isto kao dosad. Isto tako ne možemo “planirati” vrstu obrazovanja u koju ima najviše smisla ulagati jer struke koje smo “isplanirali” možda više nećemo trebati. Međutim, ako je nejasno koja znanja trebamo podučavati i u kakve škole (javno) investirati, posve je jasno da dobar obrazovni sustav mora biti dovoljno prilagodljiv da reagira na nagle gospodarske, kulturne i socijalne promjene. Ključna riječ za poboljšanje obrazovanja jest: fleksibilnost.

Za stvaranje fleksibilnog obrazovnog sustava potrebna je liberalizacija obrazovnih programa na svim razinama. Državni monopol nad školama stvorio je neinovativnost, nemotiviranost i nepraktičnost nastave te naposljetku bitno utjecao na nezaposlenost mladih. Značajan dio posljedica takvoga stanja ogleđa se i u samim poduzećima. Stoga je i gospodarstvenicima u interesu da poprave “uzroke”, uključujući i obrazovanje – taj navodni “motor” društvenog razvoja.

Gospodarstvenici bi se u popravljaju tog obrazovnog “motora” mogli angažirati tako da sami organiziraju tečajeve i škole u skladu s vlastitim potrebama. Istodobno, te tečajeve i škole treba atestirati, kako bi ravnopravno konkurirali za javni obrazovni novac i time pokazali da je ono što je dobro za njih – i opće dobro. Time će stvoriti politički pritisak kojim će se mijenjati suviše kruto zakonodavstvo. Istodobno će se pojačavati konkurencija, a time i inovativnost programa, škola, nastavnog osoblja i studenata.

Mišljenje stručnjaka

Sanja Crnković-Pozaić

Tržište rada u Hrvatskoj već je dulje vrijeme pod utjecajem dvaju, često suprotstavljenih procesa. S jedne strane je prisutno postepeno smanjenje radno sposobnog stanovništva pod utjecajem negativnih demografskih kretanja i emigracije što s vremenom smanjuje ponudu i povećava prosječnu starost radne snage. S druge strane, potražnja za radom je snažno pod utjecajem procesa tranzicije i restrukturiranja gospodarstva koji dovode do promjene profila potrebnih znanja i vještina. Rezultat djelovanja ovih procesa je visoka i dugotrajna nezaposlenost, strukturna neusklađenost ponude i potražnje kako prema brojnosti odgovarajućih kvalifikacija i zanimanja tako i prema supstantivnim znanjima i vještinama koje su potrebne za prilagodljive i fleksibilne gospodarske subjekte.

Stope aktivnosti u Hrvatskoj jedne su od najnižih u Europi, a to govori o slaboj iskorištenosti postojećih ljudskih potencijala za razvoj. U današnjim ekonomijama gdje je upravo ljudski kapital ključna poluga razvoja kroz inovacije, poduzetništvo i razvoj novih proizvoda i usluga, nužno je uključivanje svih raspoloživih ljudskih resursa u procese učenja i rada.

Analize pokazuju da su u Hrvatskoj nerazvijene djelatnosti iz područja visokih tehnologija. Dominiraju prerađivačke industrije koje su na srednjoj tehnološkoj razini, a ključne razvojne tehnologije, poput nanotehnologije, mikro i nanoelektronike koje se u EU-u smatraju glavnim pokretačima gospodarstva u budućnosti prisutne su tek u tragovima¹. Čak i u

tim tehnološki najrazvijenijim djelatnostima, udio visokoobrazovanih radnika, stručnjaka i znanstvenika relativno je malen. To je, između ostalog, posljedica izostanka kontinuiranog ulaganja u razvoj i cjeloživotno učenje. Udio radne snage koji je uključen u procese učenja bilo za rad na radnom mjestu ili za druge namjene nakon redovnog obrazovanja među zaposlenima i nezaposlenima je među najnižima u EU-u (2,4 posto radno sposobnog stanovništva).

Posebno je kritičan položaj mladih koji predstavljaju potencijal za budućnost. Otežano

stjecanje prvog radnog iskustva, ali i zapošljavanje izvan struke, na kratkotrajnim i za razvoj znanja irelevantnim poslovima, izravno ugrožava njihov razvoj. Kvalifikacije stečene u strukovnom obrazovanju često ne donose adekvatna praktična znanja što otežava zapošljavanje budući da je trošak obuke i osposobljavanja za rad na radnom mjestu prebačen na poslodavca.

Otežana vertikalna mobilnost strukovnih

kvalifikacija smanjuje interes mladih i stvara pritisak na četverogodišnje škole i gimnazije. Osim što stvara jaz u ponudi strukovnih profila koji su važni za industrijski razvoj, ali i za razvoj na znanju utemeljenih usluga, dovodi i do masovnog upisa na fakultete te neprihvatljivo dugog trajanja studiranja i odustajanja prije stjecanja kvalifikacije.

Velika potražnja za tercijarnim obrazovanjem dovela je do bujanja ponude obrazovnih usluga katkada upitne relevantnosti. Fokus svih dionika u području obrazovanja na kvalifikacije, a ne na znanja i vještine,

Stope aktivnosti u Hrvatskoj jedne su od najnižih u Europi, a to govori o slaboj iskorištenosti postojećih ljudskih potencijala za razvoj.

¹ Europska komisija usvojila je koncept ključnih razvojnih tehnologija (Key Enabling Technologies – KET) kao pokretača budućeg razvoja. Smatra se da često nije moguće predvidjeti kako će točno izgledati buduća dobra i usluge, ali da se može predvidjeti da će ona biti razvijena uz pomoć određenih tehnologija, takozvanih ključnih razvojnih tehnologija (npr. nanotehnologije), te da će ovladavanje tim tehnologijama omogućiti jačanje konkurentnosti europskih industrija.

Mišljenje stručnjaka

dovela je do neusklađenosti potreba gospodarstva i obrazovne ponude. Fakulteti rijetko analiziraju zapošljivost svojih studenata, nemaju kontakte s poslodavcima i nisu usmjereni na buduće potrebe tržišta rada.

Velika ovisnost gospodarstva o politici i državi orijentirala je upravljačke strukture prema državnom proračunu, a smanjilo njihovu sposobnost hrvanja s konkurencijom na otvorenom tržištu. Težak put prema novim proizvodima i uslugama zahtijeva dugotrajne napore i ulaganja u resurse, a posebno kvalitetne ljude. Poduzetnicima i menadžerima često nedostaju vještine pronalazjenja novih tržišta, internacionalizacije, brendiranja i pregovaranja te motiviranja, nagrađivanja i razvoja zaposlenika što uvelike ograničava upravljačku moć, prilagodljivost i razvoj kompanija.

Iz svega navedenog može se zaključiti sljedeće:

1. Proces razvoja znanja koji je temelj konkurentnosti prekinut je na prijelazu između znanosti, obrazovanja i rada zbog neusklađenosti potreba tržišta rada i sadržaja istraživanja i kvalifikacija.
2. Premalen je broj kompanija koje su okrenute razvoju vlastitih ljudskih resursa, proizvoda i usluga te internacionalizaciji poslovanja.
3. Veliki broj nezaposlenih i neaktivnih nema pristupa vlastitom razvoju kroz rad, a ne uključuje se u procese obrazovanja te postaje izgubljeni potencijal, posebno mladi.
4. Nedostatak vizije razvoja kao i strategija vezanih za njeno ostvarenje glavni je nedostatak političkih struktura što rezultira nepovezanim politikama i neučinkovitim javnom upravom.

Što bi trebalo učiniti da se navedeni procesi zaustave ili preusmjere? Mehanizmi za pokretanje ljudskog kapitala nisu jednostavni i zahtijevaju integrirane politike razvoja gospodarstva, obrazovanja i zapošljavanja. Ishodišna točka je prepoznavanje vlastitih snaga u odnosu na vanjsko okruženje i fokus na njihovo jačanje kroz pametne specijalizacije koje će nas integrirati u globalno tržište.

Prvi rezultati procjene uspješnosti pojedinih djelatnosti na domaćem, a posebno na stranom tržištu ukazuju na činjenicu da se i tradicionalne djelatnosti poput tekstilne i metalne industrije ili proizvodnje namještaja uspijevaju prilagoditi u izrazito nepovoljnim uvjetima zahvaljujući smanjenju troškova, povećanju produktivnosti i orijentiranosti na izvoz². Od tih se djelatnosti, međutim, ne može očekivati zamašnjak razvoja, tek zadržavanje ili čak pad postojeće zaposlenosti te podrška razvoju u pojedinim županijama.

S druge strane je analiza inovacijskog i istraživačkog potencijala mjenenog putem nekoliko indikatora (citiranost u međunarodno priznatim časopisima, broj patenata, sudjelovanje u međunarodno financiranim projektima itd.) ukazala na potencijal u skupini djelatnosti koja pokriva medicinu, turizam, farmaceutiku, kemiju te proizvodnju i preradu hrane. Daljnji koraci u procesu identifikacije potencijala za razvoj uključuju fokus grupe stručnjaka koje će svoj doprinos temeljiti na već provedenim kvantitativnim i kvalitativnim analizama. Jednom kada se te prednosti i snage prepoznaju, ulaganja u znanost u tim područjima moraju postati prioritet, a rezultati znanstvene aktivnosti biti uključeni u procese razvoja novih proizvoda, usluga, tehnologija i organizacijskih oblika. To zahtijeva fokusiranje na znanstvena istraživanja primijenjenog tipa, a pristup razvoju ključnih tehnologija morao bi se ostvarivati uključivanjem hrvatskih znanstvenika i institucija u relevantne globalne mreže znanja.

Pravci integriranih politika trebali bi se orijentirati na postizanje sljedećih ciljeva:

- Nakon definiranja razvojnih potencijala potrebno je fokusirati oskudne domaće i kanalizirati strane resurse u primijenjena istraživanja koja su orijentirana na odabrane gospodarske sektore.
- Identificirati buduće potrebe za znanjima i vještinama, a sadašnje potrebe analizirati putem Ankete o standardu zanimanja³ te prilagođavati obrazovne programe kroz mehanizam Hrvatskog kvalifikacijskog okvira.

² To su preliminarni rezultati projekta u tijeku financiranog iz EU fondova koji je u nadležnosti Ministarstva gospodarstva i analize koju je isto ministarstvo izradilo u procesu definiranja industrijske strategije.

³ Anketa o standardu zanimanja prošla je svoju pilot fazu i očekuje se primjena prve cjelovite ankete u prvom tromjesečju 2014. za 50 najvažnijih zanimanja za hrvatsko gospodarstvo. Anketa je u nadležnosti Ministarstva rada i mirovinskog sustava, Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta i Hrvatskog zavoda za zapošljavanje.

Mišljenje stručnjaka

- Ubrzati procese integracije u svijet rada kroz radne prakse za srednjoškolske i visokoškolske programe te obrazovanje odraslih kako bi se stekla praktična znanja i povećala zapošljivost.
- Provoditi integrirane politike razvoja, zapošljavanja i obrazovanja kako bi se postigla sinergija ovih triju područja, što danas nije slučaj.
- Uspostaviti registar ljudskih potencijala (zaposleni, nezaposleni, polaznici obrazovnih programa/kvalifikacije) kako bi se omogućila izrada relevantnih analitičkih podloga za definiranje, praćenje i vrednovanje rezultata integriranih politika.
- Skrbiti za mobilnost radne snage uz kvalitetne informacije i savjetovanje za razvoj karijere.
- Izraditi model hrvatskog gospodarstva s ciljem izrade projekcija i simulacija učinka politika.
- Osposobljavati poslovne, političke, administrativne i upravljačke kadrove za efikasno i konkurentno gospodarstvo i zrelo demokratsko društvo te pristupiti ozbiljno razvoju takvih znanja kroz prepoznavanje talenata, osiguravanje vrhunskog obrazovanja, a posebno njihovim uključivanjem u radne procese s visokom razinom odgovornosti, a time i utjecaja na društveni i gospodarski razvoj.
- Staviti poseban naglasak na podizanje kvalitete rada učitelja i ravnatelja u obrazovnim institucijama.
- Skrbiti za mlade kako ne bi prekidali potrebno obrazovanje prije dobivanja relevantnih kvalifikacija i kako bi izbjegli dugotrajnu nezaposlenost te razvili svoje potencijale kroz rad i doprinos zajednici.

Inovacije

Često se spominje da upravo inovacije mogu biti generator koji će pokrenuti hrvatsko gospodarstvo. Kako bi se vidjelo do koje mjere to može biti istina, anketnim je ispitivanjem istraženo kako poduzeća sama sebe percipiraju u području inovacija i tehnologija. Ispitani su također i percepcija i stavovi građana o vlastitoj inventivnosti i sklonosti poduzetništvu.

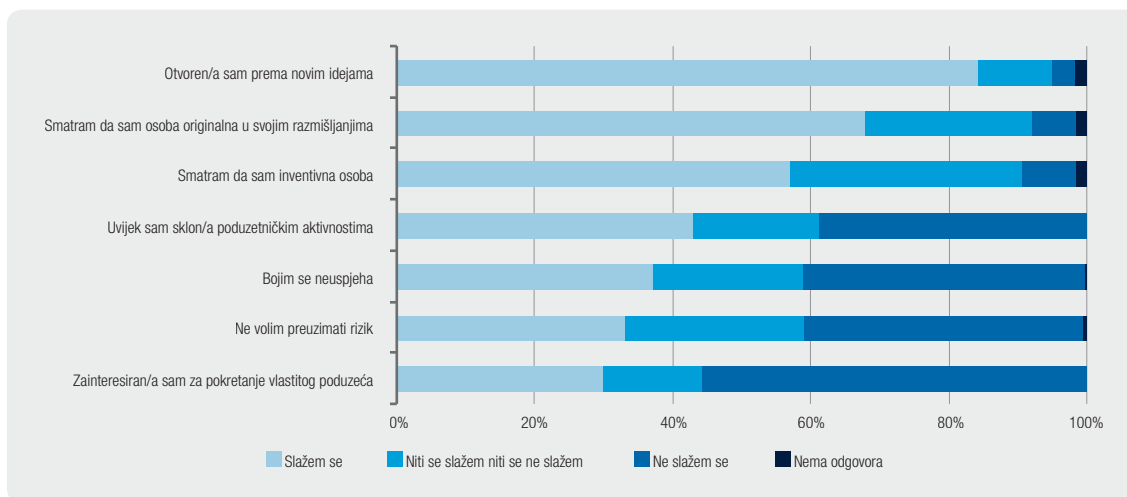
Preko polovice građana smatra se inventivnim osobama, originalnim u svojim razmišljanjima. Čak 43 posto anketiranih građana smatra se sklonima poduzetničkim aktivnostima, dok ih je nešto manje (33 posto) nesklono riziku. Nešto veću sklonost poduzetništvu iskazuju muškarci u odnosu na žene, te ispitanici zaposleni u privatnom sektoru u odnosu na zaposlenike u javnom sektoru i nezaposlene. Većina anketiranih građana nije zainteresirana za pokretanje vlastitog poduzeća.

Što se tiče anketiranih poduzeća, trećina ih je prijavila uvođenje novih proizvoda/usluga ili procesa u razdoblju 2010.-2012. Poduzeća koja su inovirala u tom su razdoblju na tržište uvela u prosjeku oko šest inovacija. Najveći je postotak inovatora među

velikim poduzećima, zatim srednjim i na kraju malim poduzećima. Najveći broj inovacija nalazi se u kategoriji malih modifikacija postojećih proizvoda za postojeća tržišta, što je najmanje zahtjevna aktivnost, dok najmanje ima novih proizvoda koji otvaraju nova tržišta. Taj nalaz u skladu je s podacima Eurostata, koji pokazuju da po broju patenata na milijun zaposlenih Hrvatska zaostaje za prosjekom novih i starih članica EU-a. Kao što se može očekivati, velika poduzeća inoviraju sa značajno većim brojem gotovo svih vrsta inovacija. Pritom su u stanju bolje iskoristiti svoja postojeća znanja pa tako na tržište mogu uvesti veći broj novih proizvoda zasnovanih na postojećim znanjima i tehnologiji. Poduzeća prepoznaju relevantnost inovacija u postizanju konkurentnosti na domaćem i međunarodnom tržištu, i smatraju da će njihova važnost i dalje rasti.

Danas se smatra da inovacija nastaje ne samo iz ulaganja u istraživanje i razvoj, nego i od šireg spektra različitih znanja i vještina vezanih uz podatke, softver, patente, dizajn, nove organizacijske procese i vještine specifične za dano poduzeće. U zemljama OECD-a ulaganje u znanje i vještine pokazuje veći rast nego ulaganje u fizički kapital. Ovo anketno

Slika 14. Što građani misle o vlastitoj inventivnosti i sklonosti poduzetništvu?

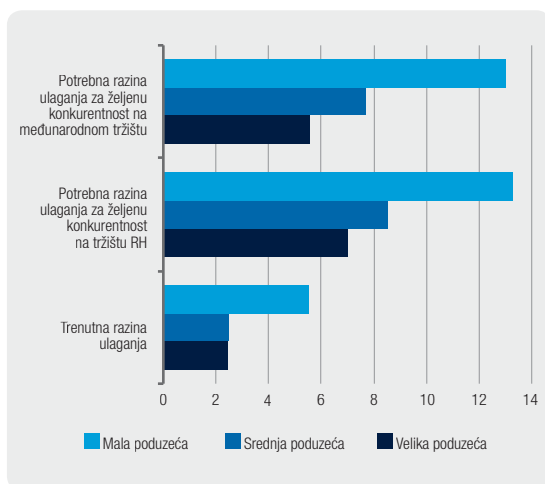
istraživanje pokazuje da su hrvatske tvrtke prosječno zadovoljne kvalitetom svojih postojećih znanja (dakle ni zadovoljne ni nezadovoljne), s time da veće zadovoljstvo svojim znanjima pokazuju ona poduzeća koja misle da i s tradicionalnom tehnologijom mogu biti uspješna na tržištu. To je logično, budući da tradicionalna tehnologija ne postavlja pred tvrtke izazove novih učenja. Ipak zadovoljstvo postojećim znanjem nije korelirano ni s važnosti tehnologija i inovacija, ni s percepcijama o važnosti budućeg ulaganja u inovacije. Unatoč tome što u 43 posto anketiranih poduzeća ne postoje programi početnog ili kontinuiranog stručnog obrazovanja, pozitivno je da poduzeća pokazuju vrlo jaku svijest o potrebi neprestanog učenja i usavršavanja, u čemu prednjače ona koja su u poslovanju orijentirana prema inovacijama (takvih poduzeća je nešto manje od polovice). Percepcija važnosti učenja nije ni pozitivno ni negativno korelirana sa zadovoljstvom postojećim znanjima.

Inovacije se smatraju zamašnjakom gospodarskog rasta jer novi proizvodi i usluge omogućuju poduzećima postizanje i održavanje konkurentnosti.

Percipirana važnost inovacija sada i u budućnosti korelirana je s namjerom povećanih budućih investicija u to područje. Iako poduzeća sebe percipiraju relativno pozitivno u odnosu na inovacije te iskazuju svijest o njihovoj važnosti, njihova se stvarna ulaganja s time ne podudaraju. Oko 45 posto ispitanih poduzeća koristi klasičnu ili zastarjelu tehnologiju, dok 38 posto koristi naprednu

tehnologiju, a preostalih 15 posto najnoviju ili tehnologiju budućnosti. Kao što se može očekivati, među poduzećima koja koriste klasičnu ili zastarjelu tehnologiju manje je inovatora, iako broj inovacija i postotak zarade u prihodu koji od njih dolazi ne ovisi o tipu korištene tehnologije. Može se uočiti da ona poduzeća koja su orijentirana prema inovacijama i ona koja kontinuirano provode aktivnosti istraživanja i razvoja češće imaju i bolju tehnologiju. Kao postotak ukupnog prihoda, prosječna ulaganja u nabavku napredne tehnologije u prosjeku su 9,5 posto, dok ulaganja u istraživanje i razvoj iznose u prosjeku 3,8 posto. Pritom su ulaganja malih poduzeća kao postotak prihoda značajno veća od onih srednjih i velikih poduzeća. Poduzeća procjenjuju svoja ulaganja manjim od onih koja bi bila potrebna za ostvarivanje željene razine konkurentnosti na domaćem i međunarodnom tržištu. Dakle, kako bi inovirala i povećala konkurentnost, poduzeća znaju da moraju mnogo više ulagati u istraživanje i razvoj i tehnologiju. Gledano po strukturi poduzeća, procijenjeni potrebni udio ulaganja malih poduzeća opet je značajno veći u usporedbi sa srednjim i velikim poduzećima (slika 15). Kao što se može očekivati, podaci pokazuju da poduzeća koja više ulažu u napredne tehnologije i istraživanje i razvoj imaju veću vjerojatnost inoviranja.

Slika 15. Ulaganje u istraživanje i razvoj kao postotak ukupnog prihoda

Napomena: Za poduzeća svih veličina, razlike između potrebne razine ulaganja u RH i inozemstvu nisu značajno različite.

Većina poduzeća ne provodi aktivnosti istraživanja i razvoja, ili ih provodi samo povremeno (samo 12,1 posto poduzeća ih provodi kontinuirano). To vrijedi pogotovo za mala i srednja poduzeća za koja je u svijetu poznato da često inoviraju bez formalnog istraživanja i razvoja. Uloga kontinuiteta u provođenju istraživanja i razvoja je bitna jer veći kontinuitet povećava vjerojatnost da je poduzeće inovator. Podaci prikupljeni anketom pokazuju da kontinuitet također povećava postotak prihoda od inovacija, ali ne svih. Učinak je pozitivan kod onih novih proizvoda/usluga koji su kopije ili minimalne modifikacije postojećih, dok kod proizvoda koji nisu kopije on ne postoji, vjerojatno zbog veće nepredvidljivosti razvoja i potražnje. Postotak ulaganja u istraživanje i razvoj nije povezan s postotkom prihoda od novih proizvoda, što može značiti da je važnije kako se istraživanje provodi nego koliko se novca u njega ulaže.

Inovacije omogućavaju tvrtkama konkurentnost i na stranim tržištima, što je sukladno podacima koji pokazuju da su izvoznici u većoj mjeri inovatori. Iako je za 54 posto inovatora-izvoznika hrvatsko tržište još uvijek glavno tržište, ostali inovatori-izvoznici nemaju regionalnih ograničenja. Preciznije, najveći udio inovatora-izvoznika čije glavno tržište nije domaće navodi globalno tržište kao svoje glavno tržište, zatim tržište EU-a, dok u najmanjoj mjeri navodi tržište regije. Iako se može očekivati da

inovatori-izvoznici kojima su glavna tržišta inozemna inoviraju s većim brojem radikalnih inovacija (što bi trebalo objasniti njihovu konkurentnost na vanjskim tržištima), analiza pokazuje da inoviraju većinom s kopijama i modifikacijama postojećih proizvoda, dakle inovacijama kod kojih poduzeća kapitaliziraju na postojećim tehnologijama, znanjima i vještinama. Kako znanja i vještine naglo zastarijevaju u okruženju brzog tehnološkog razvoja, od izuzetne je važnosti neprestano nadograđivanje postojećih i usvajanje novih znanja. Imajući tu činjenicu u vidu ipak nisu uočene poveznice između toga da je poduzeće inovator-izvoznik i potrebe za visokoobrazovanim kadrovima, uključujući doktore znanosti. Taj podatak zabrinjava znajući da je visoko kvalificirana radna snaga ključna za inovacijsku sposobnost poduzeća i kreiranje apsorpcijskog kapaciteta. Bez zaposlenika koji mogu kontinuirano svladavati zahtjeva nova znanja i vještine, poduzeća mogu doći u situaciju da iscrpe postojeći fond znanja iz kojeg deriviraju svoje inovacije, što će se negativno odraziti i na njihovu izvoznu konkurentnost.

Čimbenici koji su prepreka u provođenju inovacija ili su utjecali na odluku da poduzeće uopće ne inovira mogu se podijeliti na 5 grupa: (1) čimbenici koji se odnose na financiranje (nedostatak sredstava unutar poduzeća ili skupine povezanih poduzeća, nedostatak vanjskog financiranja i previsoki troškovi inovacija), (2) čimbenici koji se odnose na znanje (nedostatak kvalificiranog osoblja, nedostatak informacija o tehnologiji i/ili tržištima, i nedostatak istraživačke i razvojne sposobnosti poduzeća), (3) čimbenici koji se odnose na suradnju (nedostatak povoljnih prilika za suradnju s drugim poduzećima i tehnološkim institucijama, nedovoljna mogućnost korištenja vanjskih tehničkih usluga i problemi pri pronalaženju partnera za inovacije), (4) čimbenici koji se odnose na potražnju (pomanjkanje potražnje za inovativnim proizvodima ili uslugama, nepostojanje potrebe za inovacijama zbog prethodnih inovacija i prevlast etabliranih poduzeća na tržištu), te (5) zakoni, standardi i porezi.

Kao najvažnije otežavajuće čimbenike poduzeća navode financiranje i zakone, poreze i standarde (slika 16). U prosjeku ni jedan čimbenik nije rangiran jako visoko, što može značiti da iako postoje, poduzeća ih ne smatraju nepremostivim ograničenjem. Nema značajnih razlika između malih, srednjih i velikih

poduzeća u sagledavanju otežavajućih čimbenika. Nema razlika između inovatora i ne-inovatora u sagledavanju potražnje, suradnje i znanja kao prepreka inovacijama. Jedina značajna razlika postoji kod financiranja, gdje inovatori financiranje ocjenjuju kao teže ograničenje od ne-inovatora. Ovaj zanimljiv i kontraintuitivan nalaz koji se opetovano ponavlja u ispitivanjima inovacijskih aktivnosti hrvatskih poduzeća ukazuje na to da inovatori susreću financijske barijere, ali ih nekako uspijevaju zaobići i ipak uvesti nove proizvode. Jedan način može biti, na primjer, smanjivanje opsega projekta ili smanjivanje razine inovativnosti. Činjenica da inovatori imaju veće probleme s financiranjem nego ne-inovatori može biti i rezultat averzije prema riziku od strane vlasnika financijskog kapitala. Naime, inovatorima je objektivno teže doći do sredstava jer je lakše financirati nekoga čije je poslovanje manje podložno riziku. Uzevši u obzir važnost inovacija za gospodarstvo, manjak dostupnog kapitala je potencijalno velik problem, pogotovo za mala poduzeća.

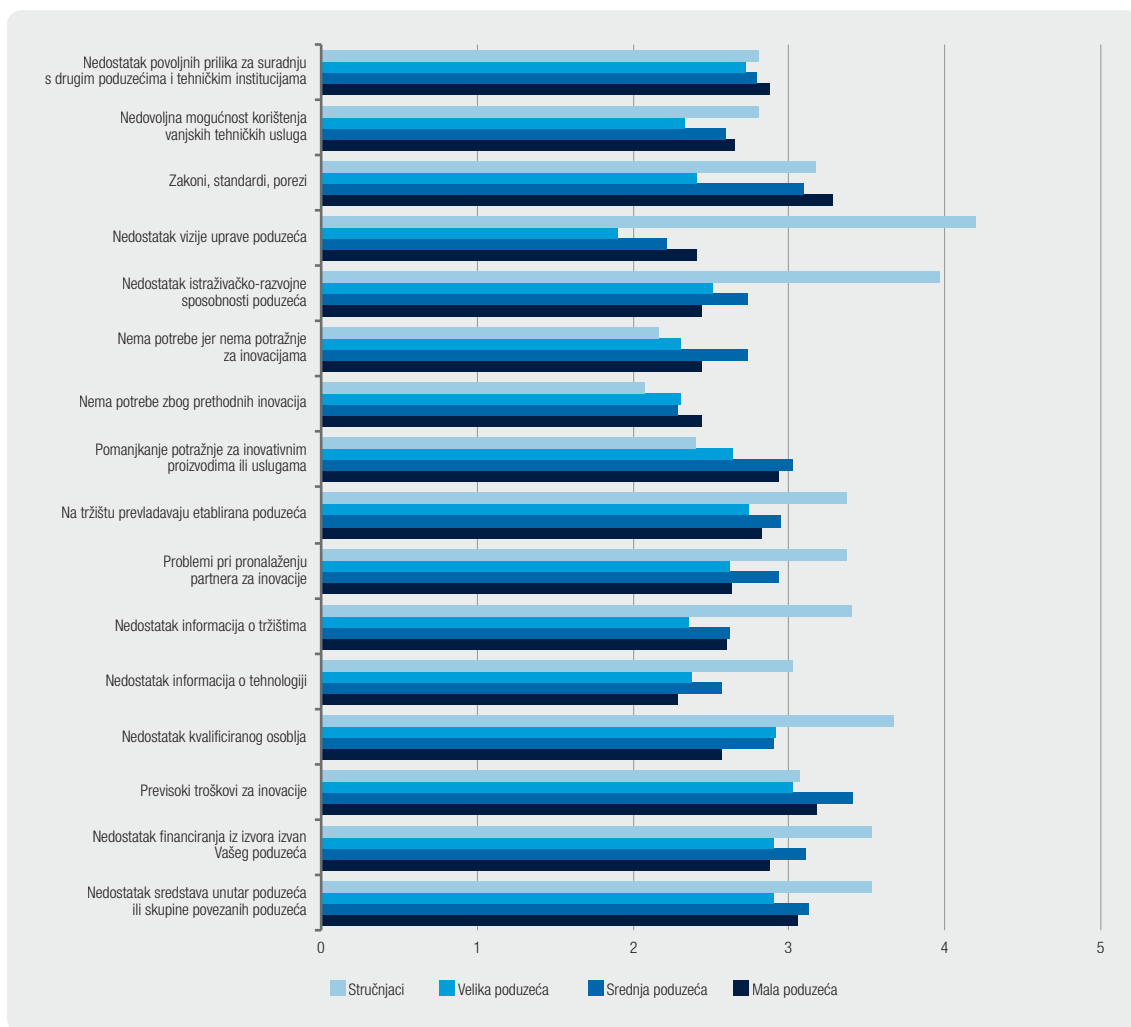
Zanimljivo je usporediti mišljenja poduzeća s mišljenjima nezavisnih ekonomskih stručnjaka. Dok poduzeća svoje probleme sa znanjem ne vide kao čimbenik visokog utjecaja, stručnjaci ih ocjenjuju vrlo visoko (slika 16). Stručnjaci stavljaju naglasak na nedostatak vizije, istraživačko-razvojne sposobnosti, i kvalificirano osoblje. Ova značajna razlika u stavovima upozorava na mogući problem. Kako stručnjaci nisu upoznati sa svakodnevnom praksom poduzeća moguće je osporiti njihova mišljenja kao neosnovana, ali podaci pokazuju da stvari nisu tako jednostavne. Uzevši u obzir pretežnu potrebu poduzeća u uzorku za srednjom stručnom spremom i gotovo posvemašnje nepostojanje potrebe za doktorima znanosti, postavlja se pitanje nemaju li poduzeća zaista problema sa znanjem. Na današnjim tržištima, gdje su znanja i vještine važniji od fizičkog kapitala, visokoobrazovani zaposlenici neophodni su za inovacije. Oni su poveznica s centrima znanja i put kojim informacije često ulaze u poduzeće. Kako onda objasniti da nedostatak takvih ljudi i znanja u našim poduzećima ne predstavlja prepreku inoviranju? Jedno objašnjenje sukladno podacima jest da inovacije niske razine inovativnosti

kao što su kopije i modifikacije postojećih proizvoda zaista ne zahtijevaju velika znanja, jer ih je moguće u kratkom roku derivirati iz fonda postojećih i ranije prikupljenih znanja. No u dugom roku to nije održiva strategija ako ne uključuje neprestano učenje. Podaci pokazuju da neka poduzeća prepoznaju važnost ulaganja u usavršavanje zaposlenika te da one tvrtke koje više ulažu u istraživanje i razvoj ujedno više ulažu u kontinuirane i obavezne programe stručnog osposobljavanja.

Iako poduzeća ne percipiraju znanje, suradnju i potražnju kao velike probleme, njihov je utjecaj negativno koreliran s brojem inovacija. Dakle, unatoč percepcijama poduzeća ti ograničavajući čimbenici ipak djeluju na inovacijski *output*. Pritom je zanimljivo da su rezultati vezani uz potražnju i suradnju statistički značajniji od onih vezanih uz znanje. Jedino problemi s financiranjem nemaju značajne korelacije s brojem novih proizvoda. Iako ograničavajući čimbenici negativno djeluju na broj inovacija, zanimljivo je da ograničenja ne koreliraju s postotkom prihoda od inovacija uvedenih u zadnje tri godine. To može značiti da je sposobnost generiranja prihoda od inovacija ovisna o još nečemu izvan navedenih parametara.

Kako bi se snizio trošak inoviranja za poduzeće i povećala društvena korist od inoviranja, države obično potpomažu istraživanje i razvoj kroz porezne olakšice ili izravne subvencije. Poduzeća u anketnom uzorku većinom koriste porezne olakšice (26,6 posto), i u manjoj mjeri izravne subvencije (9,8 posto). Pritom se uočava signifikantna razlika kod malih i srednjih poduzeća koja u manjem omjeru koriste porezne olakšice, što je očekivano. Druga istraživanja Ekonomskog instituta, Zagreb pokazala su da su instrumenti pomoći kao što su porezne olakšice i izravne subvencije efikasan način poticanja istraživanja, razvoja, i inovacija u hrvatskim tvrtkama. Osim toga, omogućujući poduzećima provođenje istraživačkih projekata i inovacijskih aktivnosti, ti instrumenti pomažu u izgradnji apsorpcijskog kapaciteta, pri čemu mala i srednja poduzeća imaju više koristi od subvencija nego od poreznih olakšica pa je uvođenje dobrih poticaja važno područje djelovanja donositelja javnih politika.

Slika 16. Čimbenici koji su prepreka u provođenju inovacija ili su utjecali na odluku da poduzeće uopće ne inovira

Napomena: Ocjena od 1-5, gdje je 1 = zanemariv utjecaj; 5 = jako velik utjecaj.

Mišljenje stručnjaka

Jadranka Švarc

Inovacije i nove tehnologije

Znanost i tehnologija imaju vrlo malen utjecaj na rast i razvoj hrvatskog gospodarstva, o čemu najbolje govori tek simbolično ulaganje od 0,34 posto BDP-a u istraživanje i razvoj (I&R) (2,5 milijardi HRK ili 151,3 milijuna EUR u 2012.) od strane poslovnih subjekata. Hrvatska poduzeća u I&R ulažu skromnih 269 HRK (35 EUR) po stanovniku, što je deset puta manje od prosjeka zemalja EU-a (2.562 HRK ili 332,8 EUR po stanovniku). Ovako niska ulaganja, kao i podatak da poslovni sektor zapošljava svega 19 posto od ukupnog broja istraživača u Hrvatskoj, otkriva da Hrvatskoj nedostaje tvrtki sposobnih za obavljanje i ulaganja u I&R te za inovacije temeljene na znanstvenim istraživanjima, koje omogućavaju promjenu tradicionalne gospodarske strukture temeljene na niskim i srednjim tehnologijama te trgovini i turizmu.

Pored toga, Hrvatska je visoko tercijarizirana zemlja po svojoj gospodarskoj strukturi, u kojoj prevladavaju mala i srednja poduzeća. Kako mala i srednja poduzeća tvore 99,7 posto svih poduzeća koja zajedno zapošljavaju 64,2 posto ukupne radne snage i stvaraju 54,6 posto ukupne dodane vrijednosti, Hrvatska bi svoj izvor gospodarskog rasta trebala potražiti upravo u tom sektoru. Međutim, sektor malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj po svojoj prirodi poslovanja i kapacitetima, uz određene izuzetke u visokotehnološkim sektorima, nije spreman na I&R i inovacije. Prema Državnom zavodu za statistiku više od 80 posto inovacijskih aktivnosti malih i srednjih poduzeća otpada na nabavu postrojenja,

opreme i softvera, dok je manji dio posvećen jačanju inovacijskog kapaciteta, generiranju novog znanja putem istraživanja koje je temelj za stvaranje novih proizvoda i usluga te za izvoz. Takva struktura po veličini poduzeća prisutna je i drugim zemljama EU-a, ali one imaju i tehnološki i istraživački snažan sektor velikih poduzeća, koji Hrvatskoj nedostaje. Osim toga, u hrvatskom gospodarstvu dominira određen broj velikih javnih i nereformiranih kompanija koje nisu izložene tržišnoj utakmici te svoje konkurentske prednosti temelje na monopolnom položaju, a ne inovacijama i istraživanju, što je dodatan

argument za oslanjanje gospodarskog rasta na mala i srednja poduzeća. Isto tako, poznato je da usluge traže drukčije vrste istraživačkog rada od industrijskih istraživanja koja se oslanjaju na tehnološke inovacije te dostignuća i metode prirodnoznanstvenih, tehnoloških i biotehnoloških znanosti.

Hrvatska poduzeća u I&R ulažu skromnih 269 HRK (35 EUR) po stanovniku, što je deset puta manje od prosjeka zemalja EU-a (2.562 HRK ili 332,8 EUR po stanovniku).

Pritom valja uzeti u obzir da se hrvatska industrija u relativno malom opsegu oslanja na korištenje visokih tehnologija i naprednih znanja. Na primjer, od 11.560 malih i srednjih poduzeća u sektoru proizvođačke industrije, skoro 48 posto poduzeća proizvodi srednje niske i srednje visoke tehnološke proizvode, dok samo 4,6 posto poduzeća proizvodi visokotehnološke proizvode. U sektoru usluga nalazi se 23.040 poduzeća (ili 33,1 posto) u znanjem intenzivnim djelatnostima. Od ukupnog broja 469.059 osoba zaposlenih u malim i srednjim poduzećima u sektoru prerađivačke industrije i uslužnom sektoru u Hrvatskoj 2012. godine, 29,4 posto je zaposleno u visokotehnološkoj prerađivačkoj industriji i znanjem intenzivnim djelatnostima.

Mišljenje stručnjaka

Međutim, problem je što uvođenje inovacija i novih tehnologija ipak nije u središtu poslovnog interesa većine malih i srednjih poduzeća što nas čini neinovativnom zemljom. Najvažnije prepreke konkurentnosti poduzeća ne percipiraju se u internim faktorima, već u eksternim faktorima tj. pravnom i institucionalnom okruženju. To znači da poduzetnici problem niske konkurentnosti i inovativnosti ne vide toliko u sebi nego u drugima, tj. u poslovnom okruženju, što predstavlja objektivno ograničavajući faktor. S druge strane, poduzetnici su, kako rezultati ankete pokazuju, svjesni da će inovacije biti sve važnije za postizanje konkurentnosti na tržištu EU-a. Najvažnije prepreke ostvarivanju Hrvatske kao poduzetničke i inovativne zemlje jesu socio-kulturne prirode, a uključuju malu sklonost građana poduzetništvu zbog izbjegavanja rizika, straha od neuspjeha i želje za sigurnim radnim mjestom koje omogućava i vrijeme za privatni i obiteljski život. Međutim, ono što je bitno za inovativnost poduzeća jest vjera poduzetnika da se kroz vlastito zalaganje i mukotrpan rad mogu ostvariti željeni individualni socio-ekonomski ciljevi. Znakovito je da anketa pokazuje da preko 40 posto građana drži da se vlastitim radom ne mogu ostvariti ciljevi, a preko 30 posto građana smatra da obrazovanje nije bitno za uspjeh. Ako su neki drugi faktori, osim rada i obrazovanja, kao što su veze, važniji za uspjeh od rada i znanja, onda uloga istraživanja i razvoja te inovacija postaje irelevantna za razvoj i rast poduzeća. Dakle, sa socio-kulturnog stanovišta neophodno je potrebno vratiti vjeru u vrijednost koja čini temelj poduzetništva, a to je vjera da tzv. pošten rad, stručnost i ambicija dovode do uspjeha i sigurne egzistencije te ujedno čine temelj napretka kako pojedinca tako i društva u cjelini.

Iz postojećih podataka može se zaključiti da potencijali rasta leže u proizvodnim izvozno orijentiranim poduzećima srednje veličine, koja imaju kapacitet za istraživanje i razvoj te potencijale za prerastanje u velika i međunarodno konkurentna poduzeća. Važan izvor gospodarskog rasta mogu biti i mala i mikro poduzeća u domeni usluga zasnovanih na znanju.

Preporuke

1. U nedostatku velikih i snažnih industrija te uslužnih sektora (osim turizma), pokretači rasta u Hrvatskoj mogu se identificirati prvenstveno

u sektoru srednjih poduzeća koja ulažu u I&R i/ili koja su izvoznici, te u malim poduzećima u sektorima srednje i visoke tehnologije, odnosno usluga, koja su također usmjerena na izvoz.

2. Kako je, prema dostupnim podacima, udio ukupnih poslovnih ulaganja u I&R u srednjim poduzećima u Hrvatskoj veći nego u većini ostalih europskih zemalja, valjalo bi detaljnije ispitati razvojne potencijale ovih srednjih poduzeća.
3. Hrvatsko gospodarstvo je visoko tercijarizirano, ali s malim udjelom visokoobrazovanih. Samo 15 posto anketiranih poduzeća među zaposlenima ima i doktore znanosti, dok smo prema udjelu zaposlenih znanstvenika i inženjera u poduzećima na 86. mjestu od 144 zemlje. To govori u prilog sve češćim zapažanjima da imamo prekvalificiranu radnu snagu koju naše gospodarstvo ne treba. Zatvoreni krug deindustrijalizacije i tercijarizacije koji rađa manjak potrebe za istraživanjem i razvojem te obrazovanom radnom snagom, te koji povratno djeluje na povećanje deindustrijalizacije uz rastuću nezaposlenost i slabljenje inovativnosti, u Hrvatskoj gotovo da se zatvorio.
4. Najvažnije prepreke ostvarivanju Hrvatske kao poduzetničke i inovativne zemlje jesu, pored lošeg poduzetničkog okruženja, socio-kulturne prirode, a uključuju pomanjkanje vjere poduzetnika da se kroz vlastito zalaganje i rad mogu ostvariti željeni individualni socio-ekonomski ciljevi. Stoga je neophodno stati na kraj ekonomskom voluntarizmu te vratiti vjeru u vrijednosti koje čine temelj poduzetništava i vjeru da tzv. poštenu rad, stručnost i ambicija dovode do uspjeha i sigurne egzistencije te ujedno čine temelj napretka kako pojedinca tako i društva u cjelini.
5. U skladu s globalnim trendovima koji interes ekonomskih analitičara premještaju s razvoja "društva znanja" na razvoj "poduzetničkog društva", potrebno je imati velik broj inovativnih poduzetnika iz kojih se regrutiraju poduzeća sposobna za rast. Stoga je u Hrvatskoj neophodno potaknuti tzv. poduzetnički kapital odnosno institucije i socio-kulturni kontekst koji podržava stvaranje novih poduzeća.

Investicije

S jedne strane investicije u fiksni kapital omogućuju poduzećima usvajanje novih tehnologija, a s druge strane investicije mogu biti važan dio strategije reorganiziranja proizvodnih procesa u skladu s najboljom svjetskom praksom. Stoga je stvaranje dobre investicijske klime, koja uključuje stabilan makroekonomski okvir, politike zaštite tržišnog natjecanja, pristup tržištu i mogućnostima financiranja te stabilan porezni sustav, od ključne važnosti za dinamično gospodarstvo.

Udio ukupnih investicija u BDP-u bio je u proteklom desetljeću značajno viši u Hrvatskoj, kao i u ostalim post-socijalističkim zemljama, nego kod starih članica EU-a, kod kojih je prosječno iznosio 19,3 posto u razdoblju 2000.-2013. Iako je ulazak u EU pozitivno utjecao na obujam investicija u novim zemljama članicama, primjetan je značajan pad udjela investicija od početka globalne krize. Hrvatska je u petogodišnjem razdoblju 2004.-2008. zabilježila prosječan udio investicija u BDP-u od

25,8 posto, dok je isti parametar u razdoblju 2009.-2013. iznosio u prosjeku 20,3 posto. Problematična je zapravo struktura investicija i ona odražava razloge prvotnog rasta i kasnijeg pada.

Investicije su u Hrvatskoj dominantno usmjeravane u nekretnine i infrastrukturne projekte (npr. u izgradnju autocesta), a mnogo manje u proizvodnu opremu novih tehnologija, što bi omogućilo proizvodnju roba veće dodane vrijednosti i pozitivno utjecalo na razinu konkurentnosti te pokrenulo održivi gospodarski rast.

Investicije u fiksni kapital i investicije u inovacijske aktivnosti, predstavljaju snažan motor gospodarskog rasta.

Trend investicijskog pada posljednjih godina ne jenjava. U 2012. i 2013. godini udio investicija u BDP-u bio je 18,4 posto, u usporedbi s pred-recesijskih 27,4 posto. Izlazak iz recesije i budući gospodarski rast značajno će ovisiti o dostupnosti kapitala za potrebne investicije u nove tehnologije i opremu kako bi se povećala razina konkurentnosti. Nažalost, ovo istraživanje jasno pokazuje kako pristup financijskim sredstvima predstavlja glavni

ograničavajući čimbenik poduzećima kod donošenja investicijskih odluka (slika 17).

Razloge skupom kapitalu stručnjaci vide prvenstveno u relativno visokom riziku plasiranja sredstava banaka u Hrvatskoj, te visokoj cijeni po kojoj banke u Hrvatskoj nabavljaju sredstva. Proces razduživanja banaka mogao bi dodatno usporiti oporavak kreditiranja sektora poduzeća. Iako je skupo financiranje istaknuto kao glavna prepreka investiranju neovisno o veličini anketiranog poduzeća, za očekivati je da su mala i srednja poduzeća u stvarnosti značajnije pogođena ovim problemom. Stručnjaci visoku cijenu financiranja objašnjavaju i visokim regulatornim troškom banaka u Hrvatskoj. Iako strog regulatorni sustav povećava sigurnost i stabilnost bankarskog sustava, u kratkom roku on često podrazumijeva smanjenu razinu kreditiranja, pogotovo projekata s

većim rizikom. Upravo su ovime pogođena *start-up* poduzeća, kojima je svojstven veći rizik, no koja s druge strane svojom inovativnošću i novim idejama stvaraju dinamično gospodarsko okruženje.

Činjenica da i velika poduzeća ističu problem skupog kapitala te otežanog pristupa financiranju upućuje na dodatan problem koji također zabrinjava, a to je plitko, nelikvidno i slabo funkcionirajuće tržište kapitala. Većina poduzeća u Hrvatskoj oslanja se na financiranje kreditima banaka, što europska gospodarstva čini osjetljivijima na utjecaj bankarske krize, s obzirom na ograničen pristup drugim izvorima financiranja. Financiranje na tržištu kapitala, bilo izdavanjem instrumenata duga ili vlasničkih vrijednosnica, trebalo bi biti snažniji komplement bankarskom sustavu za financiranje velikih poduzeća.

Europska komisija u svojoj je Komunikaciji Europskom parlamentu krajem 2012. godine predložila niz mjera kako bi se osigurao lakši pristup financiranju, posebice malim i srednjim poduzećima iz industrijskog sektora. Jedna grupa mjera odnosi se na podršku javnog sektora, dok se druga grupa mjera odnosi na olakšavanje pristupa tržištu kapitala.

Među prvom grupom mjera koja se odnosi na podršku javnog sektora izdvaja se:

- Novo programiranje Višegodišnjeg financijskog okvira za 2014.-2020. (*Multiannual Financial Framework for 2014-20*) koje će pojednostavniti i pojačati učinkovitost financijskih instrumenata kako bi se potakla inovacijska aktivnost. Mogućnost korištenja resursa alociranih u programe Horizon 2020 i COSME u suradnji s EIB i EIF, ima za cilj prijenos novih tehnologija iz faze razvoja prema industrijskoj i tržišnoj eksploataciji.
- Korištenje kohezijskih i strukturnih fondova ojačano konceptom "pametne specijalizacije" s ciljem postizanja visokih stopa rasta i stvaranja novih radnih mjesta - kohezijska politika omogućava integrirani pristup potrebama malih i srednjih poduzeća, pokrivajući sve faze kreacije i razvoja te je najveći izvor EU potpora malim i srednjim poduzećima, koje uključuju izravnu financijsku potporu (u formi bespovratnog zajma i revolving financijskih instrumenata) te savjetodavne usluge. Cilj je pomoći malim i srednjim poduzećima da umrežavanjem i stvaranjem klastera razviju poslovni model koji će im pomoći u bržem stvaranju novih ideja i njihovoj implementaciji na lokalno i globalno tržište.

Dругu grupu mjera koje se odnose na olakšavanje pristupa tržištu kapitala, Europska komisija prepoznaje kao izrazito važnu i na razini EU-a i na nacionalnim razinama, što može biti dobar putokaz nositeljima ekonomske politike. S tim u vezi Komisija predlaže:

- oživljavanje tržišta sekuritizacije kredita malim i srednjim poduzećima – u kombinaciji s učinkovitom prudencijalnom regulacijom i kontrolom koje bi jamčile stabilnost financijskog sustava, ovo tržište bi moglo snažno doprinijeti dugoročnim izvorima financiranja projekata malih i srednjih poduzeća;
- stvaranje povoljnijeg okvira za poslovanje fondova rizičnog kapitala. Za sada su ti fondovi dominantno nacionalno orijentirani i premali da bi osigurali veću stopu prihvaćanja ponuđenih projekata (*dealflow*). Komisija je postavila za cilj stvaranje jedinstvenog europskog tržišta za fondove *venture* kapitala, koje bi olakšalo prekogranično financiranje *start-up*-a i dobrih projekata postojećih malih i srednjih poduzeća;
- dinamiziranje sustava "privatnog plasmana" koji bi omogućio osiguravajućim društvima i mirovinskim fondovima izravno ulaganje kapitala;
- dinamiziranje *asset-based* financiranja, *factoringa*, *leasinga*, financiranja od strane poslovnih anđela te *peer-to-peer* kreditiranje.

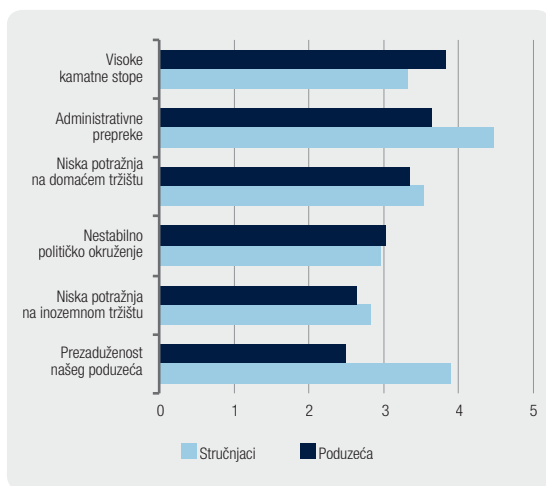
Jasno je kako dinamiziranje ovih načina financiranja zahtijeva vrijeme i razvoj prudencijalnih okvira od strane regulatora, no može poslužiti kao smjernica budućem redizajniranju financijskog sustava.

Iza visokih kamatnih stopa, poduzeća su prepoznala administrativne prepreke i nisku potražnju na domaćem tržištu kao sljedeće najveće prepreke investicijama. Zanimljivo je da su poduzeća iz svih skupina (mala, srednja, velika) jednako rangirala percipirana ograničenja.

Anketirani stručnjaci također se slažu da su administrativne prepreke najveće ograničenje investicijama u hrvatskom gospodarstvu. Obje anketirane skupine slažu se da su niska potražnja na inozemnom tržištu te nestabilno političko okruženje čimbenici koji u manjoj mjeri ograničavaju investicije. Zanimljivo je da stručnjaci smatraju da je prezaduženost poduzeća jako važna prepreka investicijama, dok poduzeća taj čimbenik rangiraju u prosjeku kao najmanje značajan.

Sve ponuđene mjere za poboljšanje investicijske klime (poticanje investicija, olakšanje administrativnih procedura, smanjenje cijene kapitala, veća pravna sigurnost, omogućavanje lakšeg pristupa financiranju, fleksibilnije radno zakonodavstvo) poduzeća rangiraju dosta visoko (slika 18). Anketirani stručnjaci smatraju da bi olakšanje administrativnih procedura i veća pravna sigurnost najviše doprinijeli poboljšanju investicijske klime, dok se kao najmanje pogodne mjere navode niži trošak rada te smanjenje cijene kapitala.

Slika 17. Ograničenja kod donošenja investicijskih odluka

Napomena: Ocjena od 1-5, gdje je 1 = nisko ograničenje; 5 = visoko ograničenje.

U prosjeku i mala i velika poduzeća rangiraju veće poticaje za investicije kao najpovoljniju mjeru. Međutim, postavlja se pitanje što se želi poticati.

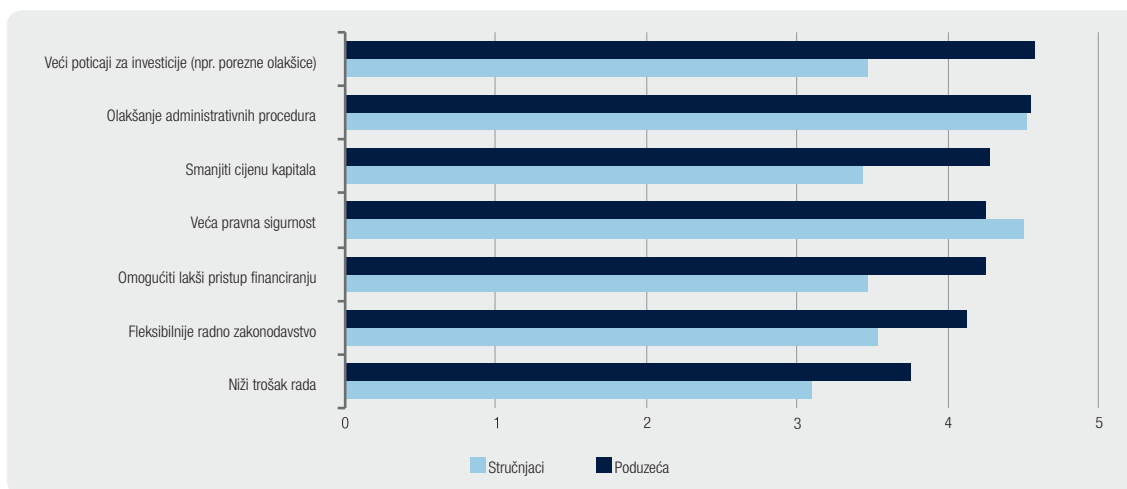
Iako je kroz protekla tri desetljeća Europska unija zazirala od industrijski-specifičnih "vertikalnih" mjera potpore, zbog straha da se 'picking winners' politika ne bi pretvorila u 'picking losers', recentni dobri rezultati nekih industrija i njihovi pozitivni multiplikativni učinci (npr. izravna ulaganja u automobilsku industriju i značajni multiplikativni učinci na industriju čelika, gume i plastike te elektronike), kao i potreba za stvaranjem zelenih industrija stvorili su povoljno ozračje za promišljanje aktivne industrijske politike.

Činjenica je da država zapravo ima doticaj sa skoro svakom industrijskom granom te je stoga logična potreba strateškog promišljanja razvoja pojedinih industrija, posebice visokotehnoloških, kao i jačanja njihove konkurentnosti. Valja naglasiti da se uloga države ne ogleda samo u prepoznavanju važnosti pojedinih sektora, nego i u uklanjanju zapreka njihovom rastu. Očekuje se da će ti problemi biti prepoznati u konačnoj verziji *Industrijske strategije RH za razdoblje 2014.-2020.* Strategija bi trebala identificirati sektore u kojima Hrvatska ima jasno izražene ili pak latentne komparativne prednosti. Ključno je pritom primijeniti dinamičku perspektivu i uzeti u obzir područja s potencijalom rasta na globalnoj razini.

Zauzimanje proaktivnog pristupa u pogledu industrijske politike zastupaju i anketirani stručnjaci. Oni smatraju da bi do željene strukture gospodarstva, u kojoj bi značajnije bili zastupljeni visokotehnološki i izvozno orijentirani sektori, u najvećoj mjeri trebalo doći definiranjem prioritarnih gospodarskih sektora.

Investicijska klima nije povoljna za domaća poduzeća, ali Hrvatska nije posebno privlačna ni kada se radi o izravnim stranim ulaganjima. Prosječni godišnji priljev izravnih stranih ulaganja u Hrvatsku po stanovniku niži je nego u postsocijalističkim novim članicama EU-a. Među njima najnižu razinu izravnih stranih ulaganja po stanovniku imaju Rumunjska i Bugarska, no uoči i nakon ulaska u EU ta je razina bila viša nego u Hrvatskoj. Kumulativno, Hrvatska je od 2000. do 2011. godine ostvarila gotovo upola manji iznos

Slika 18. Mjere koje mogu pridonijeti poboljšanju investicijske klime

Napomena: Ocjena od 1-5, gdje je 1 = izrazito loša mjera; 5 = izrazito dobra mjera.

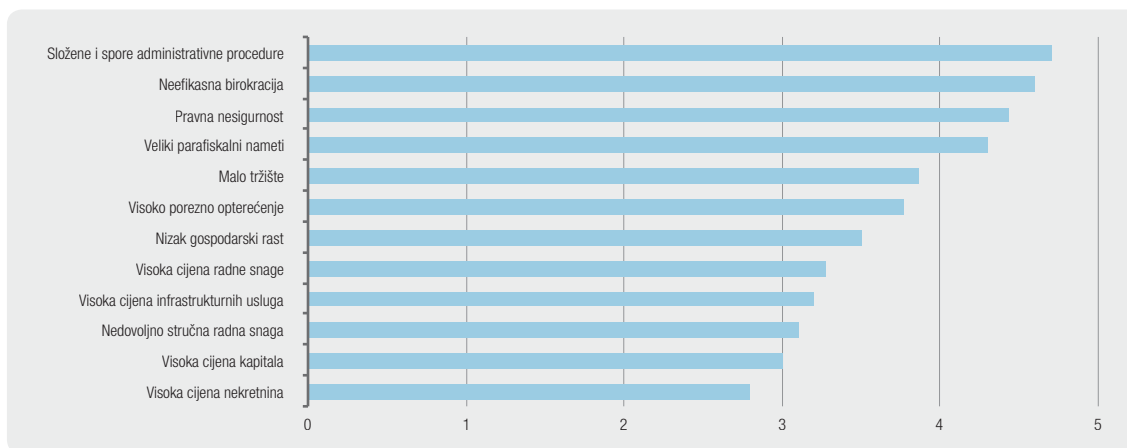
izravnih inozemnih ulaganja po stanovniku nego Estonija. U odnosu na druge nove članice EU-a Hrvatska se prema kumulativnom iznosu izravnih inozemnih ulaganja po stanovniku nalazi na šestom mjestu, a iza nje su Bugarska i Poljska te Litva i Latvija. Položaj Hrvatske na ljestvici novih zemalja članica EU-a jednak je ako se promatra ukupan kumulativni iznos izravnih stranih ulaganja. Zemlje koje su privukle značajno veće iznose izravnih stranih ulaganja su Češka, Mađarska, Rumunjska, Slovačka i Bugarska, dok su manje iznose privukla manja gospodarstva – baltičke zemlje i Slovenija.

Ulaganja u proizvodne djelatnosti u Hrvatskoj imaju manje značenje u strukturi izravnih inozemnih

ulaganja. Prevladavaju ulaganja u djelatnosti financijskog posredovanja i trgovinu te poslovanje nekretninama i vlasničko ulaganje u nekretnine.

Prema mišljenju stručnjaka, složene i spore administrativne procedure i neefikasna birokracija predstavljaju primarna ograničenja izravnim stranim ulaganjima u Hrvatskoj. Nakon njih slijede pravna nesigurnost te veliki parafiskalni nameti. S druge strane, visoka cijena nekretnina, visoka cijena kapitala, nedovoljno stručna radna snaga i visoka cijena radne snage percipirani su kao najmanje značajna ograničenja izravnim stranim ulaganjima u Hrvatskoj (slika 19).

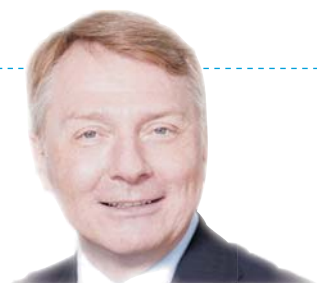
Slika 19. Ograničenja izravnim stranim ulaganjima u Hrvatskoj (stručnjaci, n=30)

Napomena: Ocjena od 1-5, gdje je 1 = nisko ograničenje; 5 = visoko ograničenje.

Mišljenje stručnjaka

Mladen Fogec

Podizanje opće razine konkurentnosti hrvatskog gospodarstva pozitivno bi se odrazilo na priljev izravnih stranih ulaganja. Pritom je najjednostavniji i najbrži način za povećanje izravnih stranih ulaganja povećanje opsega poslovanja već postojećih stranih investitora na domaćem tržištu. To pak predstavlja jednu od ključnih komponenti oporavka, a zatim i poticanja rasta i razvoja hrvatskog gospodarstva.

Na najnovijoj globalnoj ljestvici konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma Hrvatska je zauzela 75. mjesto od ukupno 148 gospodarstava svijeta, što predstavlja malen pozitivan pomak u odnosu na prethodnu godinu kada je Hrvatska rangirana kao 81. od ukupno 144 zemlje. Pozitivan pomak vidljiv je i s aspekta usporedbe s drugim postsocijalističkim zemljama. Dok je 2012. prema indeksu globalne konkurentnosti Hrvatska zauzimala najlošiju poziciju, u 2013. se plasirala bolje od Rumunjske i Slovačke. Međutim, i dalje kaska za Estonijom, Poljskom, Češkom, Latvijom, Litvom, Bugarskom, Slovenijom i Mađarskom. Prema tome, pozitivan pomak daje razloga za određenu dozu optimizma, međutim, položaj Hrvatske na toj ljestvici ukazuje na to da smo još uvijek daleko od zadovoljavajućeg rezultata.

Od svih područja koja indeks analizira daleko smo najlošiji u području institucionalnog okruženja, koje generira najveće identificirane prepreke u poslovanju (a koje su gotovo nepromijenjene u odnosu na godinu ranije), poput neefikasne državne birokracije, nestabilnosti politika, korupcije, poreznih stopa i poreznog zakonodavstva.

To se uvelike poklapa i s rezultatima anketnog istraživanja, koji pokazuju da institucionalno i pravno okruženje poduzećima predstavljaju velik problem i najvažnija ograničenja konkurentnosti (visoko porezno opterećenje, neefikasna državna birokracija), s čime se slažu i anketirani stručnjaci. Prema mišljenju stručnjaka, složene i spore administrativne procedure i neefikasna birokracija ujedno su i primarna ograničenja izravnim stranim ulaganjima. To pak potvrđuju i strani ulagači u Hrvatskoj, okupljeni u Udruženju stranih ulagača (FIC), koji su kao ključne prepreke

stranim ulaganjima identificirali nepredvidljiv i nestabilan regulatorni okvir, nedostatak transparentnosti upravnih postupaka, nedovoljan kapacitet na nacionalnoj i lokalnoj razini, kao i korupciju.

U Hrvatskoj postoji više od 1.500 tvrtki u stranom vlasništvu. Njihov je značaj za hrvatsko gospodarstvo uistinu velik. Krajem 1990-ih tvrtke u stranom vlasništvu činile su 10 posto ukupnog kapitala, 10 posto ukupnih prihoda, oko 17 posto izvoza, oko 8 posto ukupnog broja zaposlenih i oko 20 posto ukupne vrijednosti investicija u gospodarstvu, dok su na kraju 2012. godine činile 40 posto ukupnog kapitala, 40 posto ukupnih prihoda, više od 50 posto izvoza, čak 20 posto ukupnog broja zaposlenih i gotovo 40 posto ukupnih investicija.

Za zemlju domaćina pozitivni učinci inozemnih stranih ulaganja manifestiraju se kroz transfer tehnologije, upravljačkih i organizacijskih znanja, integraciju u tokove međunarodnog kapitala i trgovine, rast zaposlenosti i izvoza i dr. Izravna strana ulaganja u Hrvatsku su pristizala u valovima. Načelno pozitivan

Složene i spore administrativne procedure i neefikasna birokracija ujedno su i primarna ograničenja izravnim stranim ulaganjima.

Mišljenje stručnjaka

trend prekinut je uslijed ekonomskih teškoća, naglim padom investicija tradicionalnih investitora Europske unije, a kako je recesija u Hrvatskoj otkrila slabosti domaćeg gospodarstva, privlačnost Hrvatske kao investicijskog odredišta dodatno je opala. I premda su zemlje najvećih stranih investitora u međuvremenu krenule putem oporavka, njihova strana ulaganja u domaće gospodarstvo nažalost nisu na predkriznoj razini. Nužno je stoga vratiti povjerenje stranih ulagača i ukloniti ključne prepreke inozemnim ulaganjima, koja onda mogu predstavljati motor rasta hrvatskog gospodarstva.

Vlada Republike Hrvatske očito poduzima određene napore u tom pogledu (Zakon o poticanju ulaganja iz 2012., kojim su osim revidiranja i uvođenja novih poticaja za ulaganja, uspostavljena i državna tijela zadužena za promociju investicija u Hrvatsku: Agencija za investicije i konkurentnost i HAMAG INVEST, novi model gospodarske diplomacije Ministarstva vanjskih i europskih poslova, Zakon o strateškim investicijskim projektima, ukidanje 25 parafiskalnih nameta), međutim, potrebne su dodatne mjere i njihova brža implementacija.

Preporuke

1. Priprema učinkovite strategije privlačenja inozemnih izravnih ulaganja u svrhu stvaranja atraktivnog i poticajnog okruženja za ulagače. Mnoge zemlje promijenile su svoj stav prema inozemnim izravnim ulaganjima i danas se među državama vodi sve jača konkurentna borba oko toga tko će stvoriti povoljnije uvjete poslovanja i privući veći broj takvih ulaganja, budući da su prepoznate brojne prednosti koje zemlje dobivaju s inozemnim izravnim ulaganjima, a prvenstveno mogućnost razvoja potencijala vlastitog gospodarstva. Da bi Hrvatska bila u stanju držati
- korak u toj borbi te osigurati optimalan učinak tih ulaganja na vlastito gospodarstvo, potrebna je kvalitetna strategija koja će sadržavati jasne ciljeve i dodatne fiskalne, financijske i ostale poticaje (primjerice, korištenje javne infrastrukture pod povoljnijim uvjetima) za strane ulagače kako bi uložili upravo u Hrvatsku.
2. Održavanje stabilnog i predvidljivog regulatornog okruženja, što će kao posljedicu imati jasno definirane i stabilne javne politike, kako bi se smanjila neizvjesnost. Primjer su česte promjene tarifnog sustava za proizvodnju električne energije iz obnovljivih izvora i kogeneracije unazad dvije godine, što kod investitora u projekte obnovljivih izvora energije stvara neizvjesnost i nepovjerenje te na koncu odustajanje od novih projekata.
3. Dodatno ukidanje i smanjenje parafiskalnih nameta. U Hrvatskoj je prije nekoliko godina bilo više od 240 skrivenih poreza ili parafiskalnih nameta, a nedavno je, otkako je osnovan registar tih parafiskalnih nameta unutar Ministarstva financija, identificirano više od njih 600, što predstavlja veliko opterećenje za gospodarstvo i poslovanje.
4. Promicati dobre odnose sa zainteresiranim stranama, osobito u vidu organizacije konzultacija s investitorima, odnosno udruženjima ulagača i Vlade. Konzultacije bi omogućile kontinuirani dijalog poslovnog sektora i državnih institucija o tome s kojim se konkretno preprekama investitori suočavaju, koja su moguća rješenja te koje su mjere potrebne kako bi se potaknule pozitivne promjene u hrvatskom poslovnom okruženju. Pritom bi vrijedan doprinos raspravi mogli dati predstavnici stranih ulagača sa svojim iskustvom, odnosno pogledom iz inozemstva.

Konkurentnost

Konkurentnost se najčešće definira kao skup institucija, politika i faktora koji određuju produktivnost nekog gospodarstva, koja pak određuje razinu blagostanja koje gospodarstvo može doseći. Razina produktivnosti također određuje prinose na investicije u gospodarstvu, koji su temeljni pokretači njegova rasta. Drugim riječima, konkurentnije gospodarstvo raste brže u dugom roku. Za razliku od ovog pristupa, koji je najčešće zastupljen u literaturi, a povezuje konkurentnost s produktivnošću i rastom gospodarstva, u užem smislu konkurentnost predstavlja sposobnost gospodarstva da sudjeluje u svjetskoj trgovini kao izvoznik tj. odnosi se na izvoznu konkurentnost.

Prema indeksu globalne konkurentnosti Hrvatska zauzima 75. poziciju među 148 zemalja u 2013. godini, pri čemu je poboljšala svoj položaj za šest mjesta u odnosu na prethodno izvješće Svjetskog gospodarskog foruma. Hrvatska je najbolje pozicionirana u područjima infrastrukture, tehnološke

Konkurentnost nekog gospodarstva ključan je pokretač prosperiteta i porasta blagostanja građana.

spremnosti i visokog obrazovanja, dok su kao najveći utezi konkurentnosti hrvatskog gospodarstva navedene institucije, neefikasnost tržišta roba i rada te poslovna nesofisticiranost. Svjetski gospodarski forum ističe neefikasnost birokracije, političku nestabilnost, korupciju i visoke porezne stope kao najveće prepreke poslovanju u Hrvatskoj.

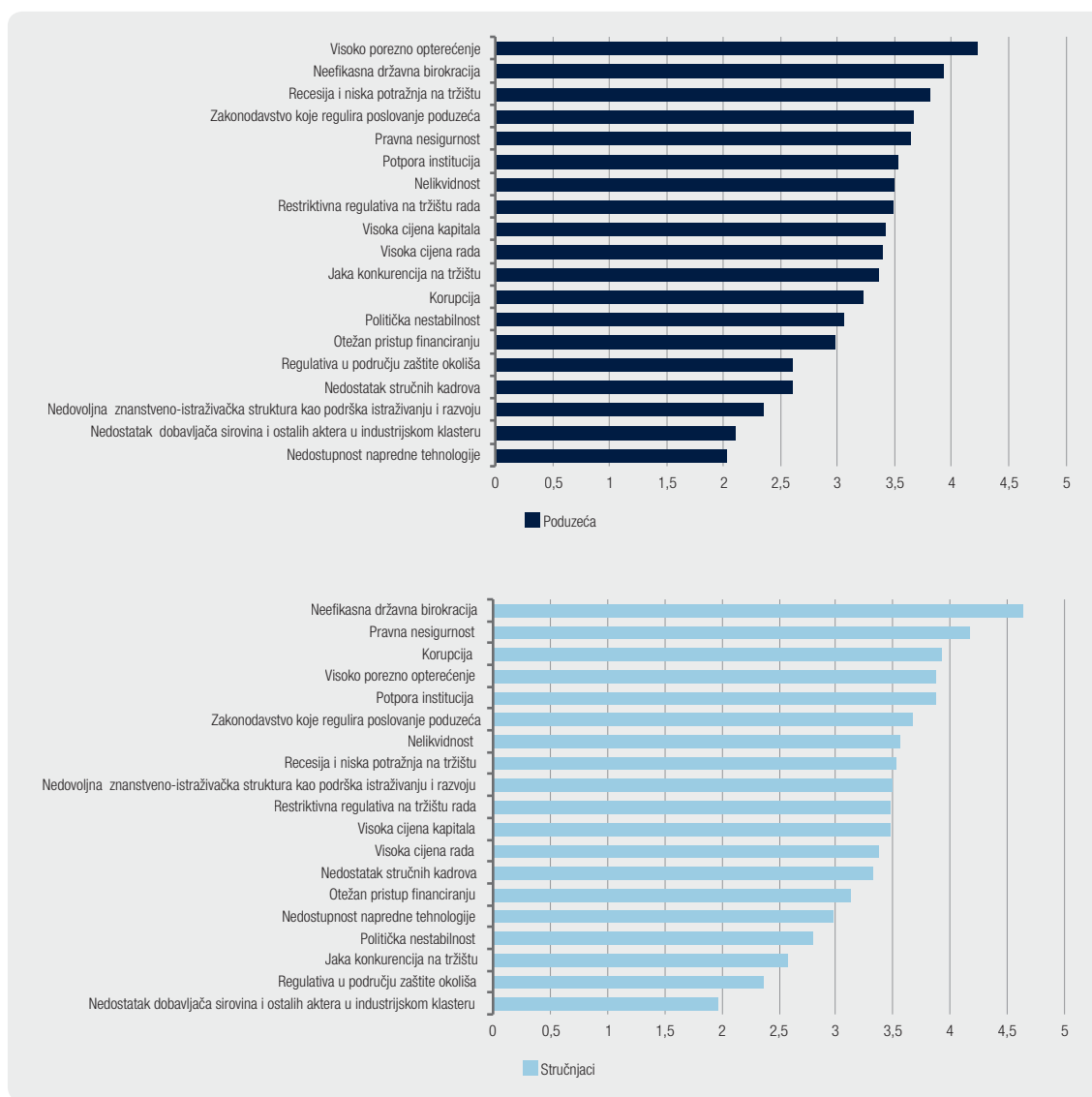
Slično indeksu globalne konkurentnosti, anketirana poduzeća navode visoko porezno opterećenje, neefikasnu državnu administraciju, zakonodavstvo koje regulira poslovanje poduzeća, pravnu nesigurnost i potporu institucija kao najvažnije vanjske čimbenike ograničenja u poslovanju. Iako se najvažniji čimbenici većinom odnose na pravno i institucionalno okruženje, dok se problemi vezani uz financiranje, ljudske potencijale i tehnologiju, koji su *inputi* u inovacijski proces, navode kao manje važni, bilo bi pogrešno zaključiti da poduzeća nemaju problema s tehnologijom i ostalim *inputima*. Ovakvi

rezultati ukazuju na to da je poslovanje anketiranih poduzeća, relativno gledajući, više ograničeno institucionalnim okruženjem. Stručnjaci i poduzeća uglavnom dijele stav o važnosti vanjskih ograničenja u poslovanju hrvatskog gospodarstva, pri čemu se uočava razlika u pogledu na korupciju. Dok stručnjaci pozicioniraju korupciju na visoko treće mjesto najvećih ograničenja u poslovanju, poduzeća je ocjenjuju manje važnom preprekom (slika 20).

Unutarnji čimbenici ocijenjeni su u prosjeku kao manje snažno ograničenje, što može ukazivati na to da se poduzeća lakše mogu postaviti prema onim čimbenicima koji su pod njihovom kontrolom

nego prema onima koji dolaze iz okruženja (slika 21). Nema signifikantne razlike u ocjeni različitih unutarnjih čimbenika između malih, srednjih i velikih poduzeća, osim u ocjeni ekonomija obujma, gdje mala poduzeća taj čimbenik doživljavaju kao veće ograničenje. Anketirani stručnjaci kao najveća unutarnja ograničenja konkurentnosti poslovanja izdvajaju niska ili nepostojeća ulaganja u istraživanje i razvoj i inovacije, te nepostojanje ekonomija obujma. Iako su troškovi proizvodnje, proizvodnost rada i nedostatak obrtnih sredstava u prosjeku srednje rangirani kod anketiranih stručnjaka, oni ove faktore ipak doživljavaju kao snažnija ograničenja u odnosu na poduzeća.

Slika 20. Vanjski čimbenici koji ograničavaju poslovanje poduzeća

Napomena: Ocjena od 1-5, gdje je 1 = nisko ograničenje; 5 = visoko ograničenje.

Slika 21. Unutarnji čimbenici koji ograničavaju poslovanje poduzeća

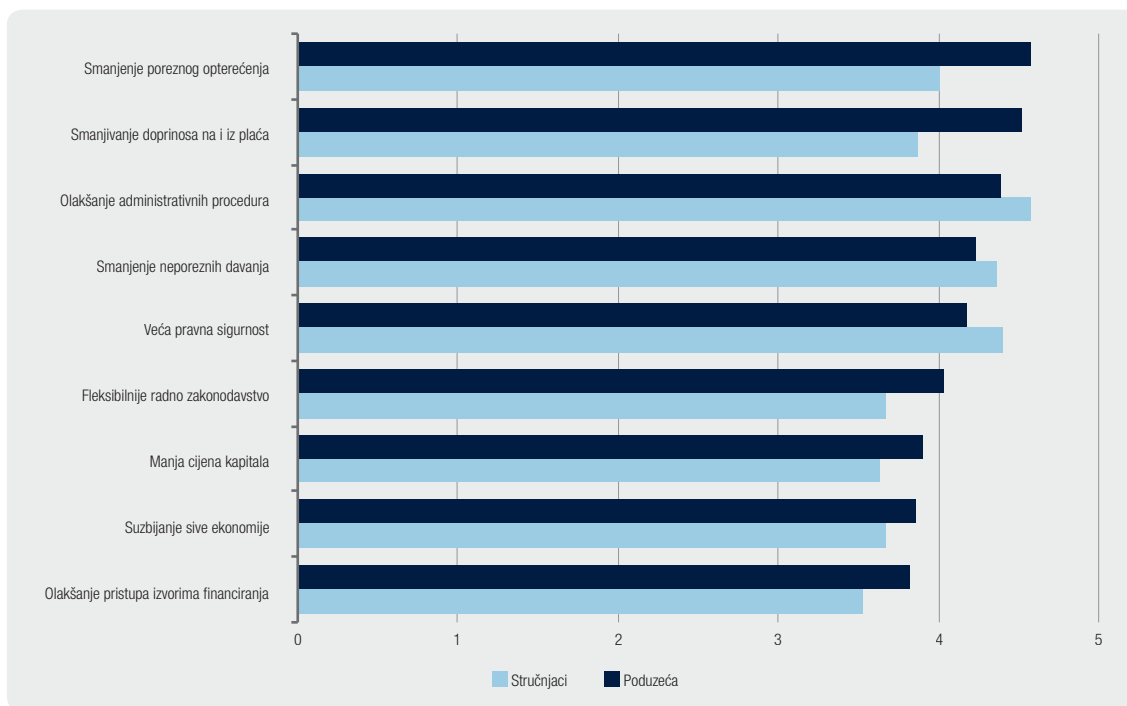

Napomena: Ocjena od 1-5, gdje je 1 = nisko ograničenje; 5 = visoko ograničenje.

Mjere za poboljšavanje poslovanja poduzeća navedene su na slici 22. Iako poduzeća naizgled ne pokazuju bitne razlike između ocjena mjera (sve su rangirane u prosjeku od 3,8 do 4,6), statistički gledano prve tri rangirane mjere ocijenjene su značajno bolje nego četvrta mjera. Dakle, mjere usmjerene na porezno opterećenje, doprinose,

i administrativne procedure ocijenjene su kao najpotrebnije. Anketirani stručnjaci procjenjuju da su olakšanje administrativnih procedura, veća pravna sigurnost i smanjenje neporeznih davanja najbolji načini kojima država može pomoći u poboljšanju poslovanja hrvatskog gospodarstva.

Slika 22. Mjere koje bi doprinijele poboljšanju poslovanja poduzeća

Napomena: Ocjena od 1-5, gdje je 1 = izrazito loša mjera; 5 = izrazito dobra mjera.

Mišljenje stručnjaka

Dražen Derado

Stanje hrvatskog gospodarstva nakon pet godina uzastopnog pada (2009.-2013.) teško je i zahtijeva promišljanje o načinima izlaska iz krize. Gospodarski rast koji se prije krize većinom oslanjao na rast osobne potrošnje, potaknute snažnim rastom uvoza te praćene rastućim vanjskim dugom, više neće biti moguć. Gospodarski pad u Hrvatskoj danas se ostvaruje uz pad investicija i rastući pesimizam potrošača, uvjetovan stopom nezaposlenosti od 18 posto i visokim udjelom nezaposlenosti mladih (52,8 posto) te padom ukupnog broja zaposlenih za 10,3 posto u razdoblju 2008.-2012.

što za posljedicu ima pogoršanje vrijednosti svih pokazatelja siromaštva u društvu. Osim toga, stanje javnih financija s deficitom opće države od 5 posto i vanjskim dugom od oko 40 milijardi eura (55,5 posto BDP-a), krajem 2013., uvodi Hrvatsku u europsku proceduru prekomjernog deficita i očekivane daljnje fiskalne prilagodbe.

Hrvatska ima i dugotrajnu negativnu bilancu u međunarodnoj trgovini, koja u 2012. iznosi 15 posto BDP-a, a koja je na vrhuncu premašivala 25 posto BDP-a (2006.). Ova činjenica – zajedno s relativno niskom i padajućom trgovinskom integriranošću s EU-om, s kojom Hrvatska realizira svega 58,2 posto svoga izvoza (60,6 posto u 2009. godini), te s nepovoljnim uvjetima razmjene (*terms of trade*), koji ukazuju na relativno nisku dodanu vrijednost hrvatskog izvoza – upućuje na duboke probleme hrvatskog gospodarstva koji proizlaze iz: a) nepovoljne strukture gospodarstva i b) međunarodne nekonkurentnosti.

Rezultati anketnog istraživanja jasno otkrivaju percepciju problema hrvatskog gospodarstva kod anketiranih subjekata, koja nalazi uporište u teorijskim

i empirijskim spoznajama. Za analizu rezultata znakovito je da svega polovica anketiranih poduzeća izvozi, odnosno da poduzeća koja izvoze ostvaruju samo 30 posto prihoda od prodaje na inozemnom tržištu, odnosno 13 posto prihoda na tržištu EU-a. Ovi podaci jasno ukazuju na problem međunarodne konkurentnosti hrvatskih poduzeća pa tako i gospodarstva u cjelini, pri čemu su znakovite razlike u ocjeni stanja koju daju poduzetnici i ekonomski stručnjaci.

Hrvatskoj bi u ovome trenutku najviše odgovarale mjere kojima se potiču proizvodnja i rast domaće ponude što bi posredno djelovalo na rast optimizma potrošača i oživljavanje domaće potražnje.

U ocjeni vanjskih prepreka većoj konkurentnosti hrvatskih poduzeća, poduzetnici kao ograničavajuće faktore ističu pravno i institucionalno okruženje: visoko porezno opterećenje, neučinkovitu državnu birokraciju, kompleksno zakonodavstvo koje regulira poslovanje poduzeća, pravnu nesigurnost i nedovoljnu institucionalnu potporu. Niža rangiranost pokazatelja kao što su pristup financiranju, regulativa u području zaštite okoliša, nedostatak stručnih kadrova, nedovoljna znanstveno-istraživačka infrastruktura, nedostatak dobavljača i ostalih sudionika industrijskog klastera, te nedostupnost razvijene tehnologije, dokazuje da su anketirana poduzeća još uvijek u ranoj fazi internacionalizacije, jer kao temeljne probleme konkurentnosti ističu cjenovne aspekte poput cijene rada i kapitala te pravnu nesigurnost i nisku potražnju na tržištu. Za razliku od njih, ekonomski stručnjaci relativno više rangiraju necjenovne aspekte konkurentnosti (pravnu sigurnost, znanstveno-istraživačku infrastrukturu, dostupnost stručnih kadrova i nedostatak napredne tehnologije), kao vanjska ograničenja konkurentnosti.

Mišljenje stručnjaka

U usporedbi s vanjskim čimbenicima, unutarnji čimbenici konkurentnosti općenito su slabije ocijenjeni kao problem domaćih poduzeća. Ipak, i ovdje je uočljivo da su troškovni aspekti proizvodnje visoko rangirani kao ograničenja u poslovanju. Tu spadaju: troškovi proizvodnje, nedostatak obrtnih sredstava, cijene proizvoda i usluga, te niska proizvodnost rada. I u slučaju unutarnjih čimbenika, ekonomski stručnjaci kao najznačajnija ograničenja konkurentnosti ističu one dugoročne poput ulaganja u istraživanje i razvoj, inovacije, stručnost menadžera i kadrova, ekonomiju obujma i dizajn proizvoda. U isto vrijeme, poduzetnici ističu upravo spomenute kategorije, na kojima konkurentnost grade poduzeća u zreloj fazi internacionalizacije, tek kao "sekundarna" ograničenja konkurentnosti i rasta poduzeća.

I kod ocjene troškova *inputa* kao uvjeta uspješnog izlaska na međunarodno tržište, stavovi poduzetnika i ekonomskih stručnjaka razlikuju se prema istom obrascu – dok poduzetnici kao najveće prepreke ističu troškove poput cijene proizvodnih faktora (i nefleksibilnosti tržišta rada), poreza, cijena energije i troškova ishođenja različitih certifikata, pritom se manje referirajući na troškove stjecanja tehnologije i troškove poslovnih funkcija, ekonomski stručnjaci kao problem ističu poteškoće u poslovnom upravljanju – prvenstveno loš menadžment i neadekvatnu poslovnu strategiju poduzeća. Pritom je znakovito odstupanje stavova poduzetnika koji dolaze iz malih poduzeća, prema kojima se upravo visoki troškovi poslovnih funkcija (npr. logistika, marketing, troškovi prodaje na međunarodnom tržištu i sl.) ističu kao najveće prepreke u poslovanju.

Uzimajući u obzir aktualno stanje hrvatskog gospodarstva, ocjene dobivene putem ankete i šire okolnosti na međunarodnom planu – proces globalizacije i obveze Hrvatske po osnovi članstva u EU-u, a kojima se znatno suzuje manevarski prostor za djelovanje standardnog *policy mix*-a u ostvarivanju ciljeva rasta i razvoja, Hrvatskoj bi u ovome trenutku najviše odgovarale mjere kojima se na konkurentnoj osnovi potiču proizvodnja i rast domaće ponude što bi posredno djelovalo na rast optimizma potrošača i oživljavanje domaće potražnje. Iskorištavanje potencijala inozemne potražnje u pokretanju gospodarskog rasta trebalo bi ostvariti putem unaprijeđenja međunarodne konkurentnosti kao nužnog preduvjeta dugoročnog gospodarskog rasta i razvoja, i prijelaza u najvišu razvojnu fazu (*innovation-driven economy*) koju obilježavaju djelatnosti intenzivne znanjem i inovacijama, s rastućom međunarodnom potražnjom. Mjere za ostvarivanje ovih ciljeva

mogu se podijeliti u kratkoročne i dugoročne što ujedno određuje i vremensku dimenziju razvojne politike zemlje, putem koje upravo država može pomoći poduzećima da uspješno prijeđu u zrelu fazu internacionalizacije poslovanja.

U kratkom roku potrebno je otkloniti administrativne barijere kretanju u posao, kao i one s kojima se poduzeća susreću u redovitom poslovanju, zatim postići troškovno rasterećenje proizvodnje i poslovanja te unaprijediti učinkovitost administracije, posebno kod pružanja savjetodavnih usluga poslovnom sektoru. To konkretno uključuje pojednostavljivanje (i smanjenje broja) administrativnih procedura vezanih uz redovito poslovanje s naglaskom na stvaranju jedinstvenog i učinkovitog administrativnog sustava u okviru kojega bi poduzeća na jednostavan i brz način mogla realizirati sve nužne formalne procedure prema državi. Tu je dalje i troškovno rasterećenje poslovanja putem smanjenja poreznih i neporeznih davanja što implicira rasterećenje proračuna putem održivog tržišnog financiranja određenog segmenta postojećih/sadašnjih proračunskih korisnika i nastavak deregulacije tržišta. Konačno, daljnje jačanje i veća učinkovitost poslovno-savjetodavnog sektora u smislu informiranja i prenošenja znanja poduzetnicima o mogućnostima i procedurama dolaska do izvora financiranja (posebno onih iz EU-a), trebali bi otkloniti u anketi često spominjan nedostatak otežanog dolaženja do izvora financiranja.

Podrška razvoju poduzetništva kao temeljnog preduvjeta održivog gospodarskog rasta ima i svoju dugoročnu dimenziju koja bi trebala otkloniti negativnu percepciju građana o poduzetništvu. To uključuje sustavan razvoj poduzetničke kulture, i to ne poduzetništva kao cilja samog po sebi, već poduzetništva kao načela odgovornog poslovanja i samoinicijative u poslovnom pothvatu. Također, u dugom roku potrebno je razvijati pozitivan stav prema obrazovanju i permanentnom usavršavanju radnih vještina putem davanja potpore kako davateljima, tako i primateljima usluga u obrazovanju i stručnom usavršavanju. Pomoć države u transferu tehnologije i znanja trebala bi, zajedno s razvojem znanstvenog i obrazovnog sustava, osnažiti tehnološku spremnost gospodarstva za primjenu novih znanja u kreiranju novih proizvoda i usluga koji će, putem dublje specijalizacije i rasta produktivnosti, omogućiti uspješnu penetraciju poduzeća na nova tržišta. To će temeljem rastuće konkurentnosti osigurati stabilne pozicije hrvatskog gospodarstva na međunarodnom planu, kao preduvjeta za ostvarenje dugoročno održivog rasta i razvoja.

Izvoz

Drastičan pad potrošnje kućanstava i nužni rezovi potrošnje javnog sektora istaknuli su važnu ulogu izvoza u pokretanju gospodarskog rasta. Izvozne karakteristike hrvatskog gospodarstva nisu zadovoljavajuće. Čak i u razdoblju između 2002.

i 2008. godine, koje je bilo obilježeno makroekonomskom stabilnošću, solidnim stopama gospodarskog rasta, niskim stopama inflacije i stabilnim tečajem, vanjska pozicija Hrvatske kontinuirano se pogoršavala, odražavajući tako rast deficita tekućeg računa bilance plaćanja i rast vanjskog duga.

Domaća poduzeća nisu uspjela zauzeti snažniju poziciju na inozemnim izvoznim tržištima. Naime, kako bi se sudjelovalo na razvijenim tržištima potrebno je kontinuirano pratiti tehnološke trendove u proizvodnji, što zahtijeva i stalna ulaganja u tehnologiju.

Udio izvoza roba i usluga u BDP-u iznosio je u 2012. godini 43,4 posto, što Hrvatsku smješta vrlo blizu

prosjeka zemalja EU-27 (44,7 posto). Dok zemlje Europske unije bilježe primjetan porast udjela izvoza roba i usluga u BDP-u, Hrvatska je zabilježila tek blago povećanje u odnosu na 2000. godinu kada je

izvoz sudjelovao s 41,7 posto u BDP-u. Hrvatska značajno zaostaje u odnosu na nove zemlje članice iz Srednje i Istočne Europe te baltičke zemlje koje su u 2012. godini izvezile u prosjeku 80 posto BDP-a. Zaostajanje, iako blaže, postoji i u odnosu na Bugarsku i Rumunjsku.

Hrvatska iskazuje izrazito negativne trendove izvoza roba. Do kraja 2012. godine uspjela se vratiti tek na razinu robnog izvoza zabilježenu prije globalne krize, što upućuje na kontinuirani problem s konkurentnošću. Hrvatski udio robnog izvoza u BDP-u iznosio je u 2012. godini 22,8 posto, dok je prosjek zemalja EU-27 iznosio 33,8 posto. Zaostajanje u izvoznj konkurentnosti pogotovo je očito u odnosu na nove zemlje članice iz Srednje i Istočne Europe te baltičke zemlje koje tijekom gotovo

Hrvatski udio robnog izvoza u BDP-u iznosio je u 2012. godini 22,8 posto, dok je prosjek zemalja EU-27 iznosio 33,8 posto.

cijelog razdoblja od 2000. godine naovamo bilježe rast udjela izvoza u BDP-u. Te su se zemlje vrlo brzo oporavile nakon pada izvoza u 2009. godini uzrokovanog globalnom krizom te od tada bilježe visoke stope rasta robnog izvoza, a u 2012. godini zabilježile su u prosjeku skoro trostruko veći udio izvoza u BDP-u u odnosu na Hrvatsku.

Udio roba visokih tehnologija u ukupnom robnom izvozu varira među zemljama članicama Europske unije, od 3,2 posto u Portugalu, 3,8 posto u Bugarskoj, 13,9 posto u Njemačkoj, do 20,6 posto u Irskoj, 26,2 posto u Luksemburgu i 31,8 posto u Malti. Velik udio izvoza proizvoda visokih tehnologija odražava pomak industrijske strukture prema sektorima temeljenim na znanju, koji koriste napredne materijale i tehnologije kako bi proizveli međunarodno razmjenjive proizvode visoke dodane vrijednosti. U Hrvatskoj je udio roba visokih tehnologija u ukupnom robnom izvozu 2012. godine iznosio tek 7,4 posto, što jasno odražava problem nekonkurentne proizvodnje.

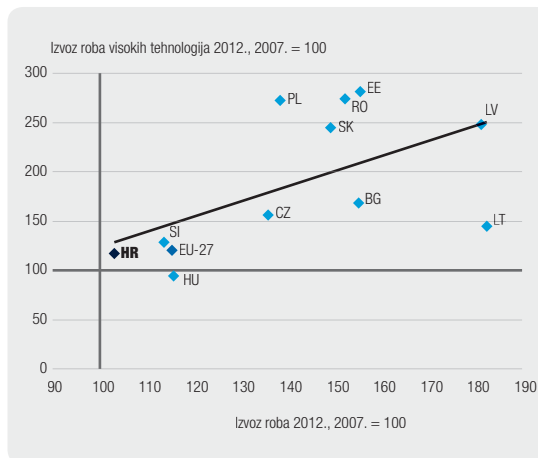
Slika 23 prikazuje promjenu udjela visokotehnološkog izvoza naspram promjene u ukupnom robnom izvozu u 2012. godini u odnosu na 2007. Mnoge zemlje Europske unije u promatranom su se razdoblju suočile s nepovoljnim izvoznim okruženjem te navedenu sliku treba promatrati u tom svjetlu. Mađarska je tako (u donjem desnom kvadrantu) zabilježila porast ukupnog robnog izvoza, iako se izvoz roba visokih tehnologija još nije oporavio u odnosu na razinu 2007. godine. S druge strane, Estonija, Rumunjska, Slovačka, Poljska i Latvija u navedenom su razdoblju zabilježile značajan iznadprosječan porast udjela visokotehnološkog izvoza, uz usporedni porast ukupnog robnog izvoza. Kod Rumunjske se značajan porast dogodio u godini neposredno nakon ulaska u Europsku uniju. Takav je trend posljedica pozitivnih učinaka inozemnih izravnih ulaganja pristiglih u navedene zemlje i, povezano s time, uvoza visokih tehnologija koje su omogućile poboljšanje domaće proizvodne strukture u tim zemljama.

Što to koči hrvatska poduzeća u ostvarivanju boljih izvoznih rezultata? Koji su razlozi niske izvozne konkurentnosti i nezadovoljavajućeg pozicioniranja domaćih proizvoda na stranim tržištima?

Poduzeća u anketnom uzorku gotovo su ravnomjerno podijeljena na izvoznike i ne-izvoznike. Očekivano,

manje je izvoznika među malim poduzećima (39 posto), dok je od ispitanih velikih poduzeća njih 64 posto izvozno orijentirano.

Slika 23. Promjene u visokotehnološkom i ukupnom robnom izvozu

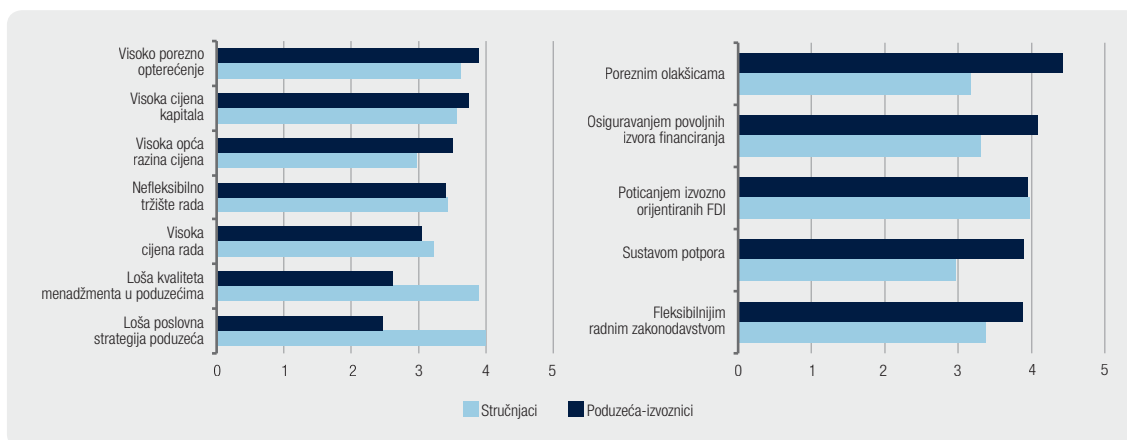

Izvor: Eurostat.

Poduzeća prepoznaju čimbenike vezane uz poreze i cijenu kapitala kao ključne uzroke niske izvozne konkurentnosti, a slijede ih čimbenici vezani uz cijene *inputa* i tržište rada (slika 24). Pritom nema signifikantnih razlika u ocjenama uzroka niske konkurentnosti poduzeća različitih veličina. S druge strane, stručnjaci ocjenjuju da su glavni razlozi niske izvozne konkurentnosti hrvatskog gospodarstva loša poslovna strategija poduzeća i loša kvaliteta menadžmenta, dok su isti čimbenici na samom začelju prema mišljenju poduzeća. Oprečnost u stavovima ovih dviju anketiranih skupina razvidna je i kod stavova o čimbenicima vezanim uz cijene *inputa* i tržište rada. Visoka opća razina cijena je navedena je kao najmanje bitan čimbenik niske izvozne konkurentnosti od strane stručnjaka, a relativno nisku prosječnu vrijednost ostvarila je i visoka cijena rada, kao i nefleksibilnost tržišta rada.

S obzirom na navedene percepcije poduzeća, ne čudi što su porezne olakšice navedene kao najbolje rangirana mjera za poboljšavanje izvozne konkurentnosti (slika 24). Ta mjera praćena je osiguravanjem izvora financiranja, što je u skladu s visokom cijenom kapitala na drugom mjestu. Velika poduzeća dala su visoke ocjene svim predloženim mjerama, ali statistički gledano postoje samo tri mjere

Slika 24. Čimbenici i načini poboljšanja niske izvozne konkurentnosti poduzeća

Napomena: Ocjena od 1-5, gdje je 1 = uopće se ne slažem; 5 = u potpunosti se slažem.

u kojima su razlike signifikantne. Preciznije, velika poduzeća u većem postotku navode osiguravanje povoljnih izvora financiranja, poticanje izvozno orijentiranih izravnih stranih ulaganja i fleksibilnije radno zakonodavstvo kao dobre mjere. Stručnjaci ističu poticanje izvozno orijentiranih izravnih stranih ulaganja kao najbolji način kojim bi država mogla pokušati poboljšati izvoznu konkurentnost hrvatskog gospodarstva, dok je sustav potpora ocijenjen relativno niskim vrijednostima.

Za većinu poduzeća izvozna strategija zasniva se na postizanju više kvalitete od one koju nudi konkurencija. Treba naglasiti kako strategija više kvalitete i niže cijene nisu međusobno isključive za naša poduzeća, već podaci pokazuju da te dvije opcije predstavljaju spektar strateških mogućnosti. Poduzeća očekuju da će u budućnosti više nego do sada biti orijentirana na izvoz, ali istovremeno prepoznaju da će u njihovoj industriji biti teško postići dobru konkurentsku poziciju na tržištu EU-a.

Mišljenje stručnjaka

Aljoša Bošković

Konkurentnost malog gospodarstva utemeljenoga na znanju i inovativnim proizvodima

U ovom dokumentu želio bih iznijeti svoje viđenje trenutnoga stanja i dati prijedloge kako postići rast utemeljen na znanju i novim inovativnim proizvodima. Procese ću opisati kroz faze razvoja od ideje do komercijalizacije.

Moje viđenje trenutne situacije nije pesimistično bez obzira na brojke koje nas prate već dugi niz godina, možda zato što sam okružen ljudima koji imaju kvalitetne projekte na svjetskoj razini. Ja sam optimističan i smatram da se uz dodatnu podršku države može postojeće znanje i iskustvo primijeniti na nove projekte i postići brzi rast ukupnoga gospodarstva.

Prvi preduvjet razvoja utemeljenoga na znanju je suradnja akademske zajednice i industrije, bez koje nema napretka. Velik broj naših stručnjaka priznat je u svijetu i surađuje s velikim svjetskim kompanijama na različitim projektima, što dokazuje da naše obrazovanje na fakultetima, a posebno tehničkim fakultetima, ni po čemu ne zaostaje za svjetskim trendovima. Budući da je naša industrija sustavno uništena, nedostaju kvalitetni projekti kojima bi se ogromno znanje i iskustvo starije generacije profesora prenijelo na mlađe generacije, što predstavlja najveći problem visokoškolskoga obrazovanja. Ako se hitno ne reagira i omogućiti prijenos iskustva i znanja na mlađe generacije profesora, to znanje će zauvijek nestati, a samim time i mogućnost stvaranja novih visokotehnoloških ideja i proizvoda. Željeni prijenos znanja može se u kratkom roku postići pokretanjem

Prvi preduvjet razvoja utemeljenoga na znanju je suradnja akademske zajednice i industrije, bez koje nema napretka.

kvalitetnih projekata istraživanja i razvoja u suradnji industrije i akademske zajednice. Gledano u dužem vremenskom roku od 7-10 godina, intenzivno ulaganje u istraživanje i razvoj rezultiralo bi pozicioniranjem većeg broja hrvatskih tvrtki u sam vrh svjetske tehnologije.

Akademska zajednica može imati vrlo inovativnu ideju za novi proizvod ili tehnologiju, ali sama po sebi ne može razviti proizvod niti ga komercijalizirati. Te aktivnosti događaju se samo u poduzećima i zato se suradnja nameće kao jedini mogući način razvoja. Na primjer, mi smo sve svoje proizvode razvili u suradnji s fakultetima. Ideja za inicijalno osmišljeni proizvod mora doći iz industrije, koja će u suradnji sa specijaliziranim katedrama razviti novi proizvod. U našem poduzeću na nekim proizvodima surađujemo i s više od 10 katedri na 3-4 fakulteta i smatramo da se samo takvom suradnjom sa širokim spektrom stručnjaka iz različitih područja može razviti proizvod koji će sigurno biti bolji od najbolje svjetske konkurencije. U takvoj smo suradnji do sada razvili tri grupe proizvoda, pri čemu su naši novi proizvodi bili minimalno 30 posto efikasniji od proizvoda naših najboljih svjetskih konkurenata. To je dokaz da znanje i iskustvo u Hrvatskoj postoje, samo ih treba pravilno usmjeriti i iskoristiti na pravi način.

Ulaganje u istraživanje i razvoj u dosta slučajeva rezultira patentom, pri čemu trebamo razlikovati dvije grupe inovatora.

Prva grupa su inovatori koji su fokusirani na razvoj novoga inovativnog projekta na osnovi zamišljene ideje. Osnovni problem ove grupe inovatora je što ti

Mišljenje stručnjaka

patenti najčešće nisu upotrebljivi u realnom životu, a drugi problem je što ti inovatori uglavnom nemaju nikakvo komercijalno znanje pomoću kojega bi ostvarili dobit od svoje ideje. Ti inovatori većinom nemaju povjerenja prema drugim osobama ili tvrtkama koje bi komercijalizirale njihovu inovaciju te u većini slučajeva nakon nekoliko plaćenih premija za održavanje patenta od njega odustaju. Na taj se način stvara iskrivljena slika da je patentiranje preskupo i da od toga nema nikakve koristi pa većina ljudi i ne zaštićuje svoje ideje što rezultira znatno manjim brojem patenata od europskog prosjeka.

Druga grupa inovatora, u koju i mi spadamo, do inovacije dolazi iz nužne potrebe za usavršavanjem postojećega proizvoda, najčešće u suradnji s akademskom zajednicom. Budući da ostvaruju prihode od prodaje postojećih proizvoda, ti inovatori posjeduju osnovne resurse pa su uz velike napore i dodatnu podršku u stanju razviti i plasirati inovativni proizvod na tržište.

U Hrvatskoj nažalost ne postoje velike korporacije kao Bosch ili Siemens u Njemačkoj, koje imaju uhodane kanale za evaluaciju i usvajanje novih ideja van matične kompanije. Usvajanjem novih ideja i proizvoda malih kompanija i inovatora takve korporacije postaju generatori razvoja cijeloga društva. Rješenje za Hrvatsku koje bi pomoglo osobito prvoj grupi inovatora, a djelomično i drugoj, bilo bi otvaranje specijaliziranoga centra za transfer tehnologije u kojem bi se umrežilo postojeće znanje stručnjaka iz industrije i akademske zajednice. S korektnim i transparentnim pravilima rada, umrežavanje osoba ili organizacija koje imaju inovativne ideje s postojećim tvrtkama na tržištu omogućilo bi siguran plasman inovacija na tržište.

Kad netko dođe do inicijalne ideje za novi inovativni proizvod, sljedeći nezaobilazni korak je dokazivanje da ono što je zamišljeno na papiru stvarno funkcionira i daje planirane rezultate. Za prvu fazu dokazivanja koncepta postoji program POC koji provodi Poslovno-inovacijski centar BICRO. Program POC omogućuje dobivanje dijela sredstava za testiranje koncepta i za izradu manje zahtjevnih prototipova. BICRO ima i druge programe koji omogućavaju razvoj proizvoda od ideje do linije spremne za komercijalizaciju. Naše poduzeće je unutar razvoja naše prve linije proizvoda koristilo sredstva iz jednog od takvih programa agencije BICRO. Bez tih sredstava ne bismo mogli razviti prvu grupu proizvoda, a bez prihoda od prve grupe ne bismo mogli uložiti u razvoj

drugih dviju grupa proizvoda. Bez podrške BICRO-a vjerojatno bismo nastavili samo s trgovinom (što je bila do tada naša pretežna aktivnost) te ne bismo ulagali u daljnji razvoj, zapošljavali ljude i izvozili proizvode, a sam prvi patent bi ubrzo pao u zaborav kao odlična nerealizirana ideja. Pozitivno je da za ovu fazu prije izlaska na tržište u Hrvatskoj postoji odličan mehanizam koji samo mora dobiti kvalitetnu podršku od države kroz veći iznos ulaganja.

Nakon razvoja proizvoda spremnih za tržište slijedi faza komercijalizacije koja se može ostvariti na dva načina.

Prvi način je kroz postojeće kredite komercijalnih banaka i HBOR-a. Mi smo dobili njihovu podršku zbog kvalitete proizvoda i višegodišnjeg iskustva u poslovanju poduzeća. Pritom treba posebno pohvaliti otvorenost HBOR-a prema novim idejama. Tijekom protekle godine ojačana je uloga HAMAG-a u izdavanju jamstava što je definitivno omogućilo lakše zaduživanje i brži napredak, pa je to jedna od najboljih stvari koje su učinjene za lakšu komercijalizaciju projekata.

Drugi je način kroz ulaganje od strane fondova rizičnoga kapitala (*venture capital*) koji gotovo ne postoje u Hrvatskoj. Većina inovativnih i malih tvrtki nije u mogućnosti dobiti komercijalne kredite za komercijalizaciju proizvoda bez obzira na jamstva HAMAG-a za koja također treba imati određenu razinu osiguranja. U tom se slučaju kao jedini mogući način dobivanja potrebnih sredstava pojavljuje rizični kapital, koji je spreman preuzeti dio rizika uz veće povrate. Fondovi rizičnoga kapitala poznati su u svijetu kao generatori razvoja inovativnih tvrtki i takvi fondovi u Hrvatskoj mogu odigrati važnu ulogu.

Sljedeći korak je sama komercijalizacija pri čemu je Hrvatskoj nužno potrebna gospodarska diplomacija koja bi pomogla svim malim tvrtkama kod izlaska na veliko svjetsko tržište. Pojedinačni izlasci na tržište vrlo su skupi i jedino se s višestruko kvalitetnijim proizvodom mogu postići rezultati na zahtjevnom svjetskom tržištu. S obzirom na iskustvo u otvaranju predstavništva u inozemstvu, moj je prijedlog da država uspostavi svoja gospodarska predstavništva najprije u zemljama s većom mogućnošću plasiranja hrvatskih proizvoda, a nakon ostvarenja kvalitetnih rezultata predstavništva bi se mogla otvoriti i u drugim interesantnim zemljama. U stranom predstavništvu bi obavezno trebalo zaposliti nekoliko dokazanih

Mišljenje stručnjaka

menadžera iz te zemlje, koji imaju iskustvo i rezultate u područjima koja su interesantna za hrvatsku industriju. Uz njih bi trebalo zaposliti stručnjake iz Hrvatske koji bi od njih učili o uvjetima poslovanja u toj zemlji te prikupljali znanje, iskustvo i kontakte. Proces odabiranja menadžera je poznat i odvija se putem agencija koje pružaju uslugu traganja i odabiranja kvalitetnih zaposlenika iz različitih područja. Kvalitetni i sposobni menadžeri sigurni su u svoje mogućnosti i pristat će na minimalnu plaću uz dodatnu stimulaciju kao postotak od zarade. Time se definitivno smanjuje investicija koja je ionako zanemariva gledano s državne razine, a rezultati će sigurno brzo uslijediti. Naša najveća greška je što uvijek angažiramo hrvatske menadžere, čija su znanja i sposobnosti u mnogo slučajeva na vrlo visokoj razini, možda i većoj od lokalnih menadžera, ali zbog nepoznavanja lokalnoga poslovanja i nepostojanja kontakata treba im previše vremena za postizanje konkretnih poslovnih rezultata uz katkada upitne krajnje ishode.

Druga velika greška je što se kod izlaganja na međunarodnim sajmovima koja podupire država različiti proizvodi uvijek izlažu na zajedničkim štandovima koji su vrlo malo posjećeni, umjesto da se fokus stavi na izlaganje po grupama proizvoda. Ovom drugom strategijom pojedine grupe proizvoda stavile bi se na udarnu poziciju u hali namijenjenoj upravo toj grupi proizvoda, pri čemu bi se na osnovi količine zakupljenih kvadrata ostvarili popusti te smanjio ukupan trošak. Moje iskustvo kao izlagača i posjetitelja

je da zajedničke štandove posjećuju samo lokalni poduzetnici koji dođu pozdraviti poznate poslovne partnere, što nije cilj izlaganja. S druge strane, kad god smo na sajmu imali kvalitetnu poziciju, ostvarili smo odlične poslovne rezultate (ugovorene poslove).

Vrlo je bitno osigurati testiranje novog proizvoda u Hrvatskoj u objektivnim okolnostima prije izlaska na tržište, kako bi se uklonile eventualne mane i nedostaci. Nažalost, činjenica je da je rijetko koja hrvatska tvrtka spremna testirati nove proizvode. Kada dođe vrijeme za eventualnu narudžbu situacija postaje još gora. Iako je to jedan od najvećih problema s kojim se susreću svi novi proizvođači, uz malo dobre volje rješenje se definitivno može pronaći. Svima je lakše uspjeti izvan Hrvatske nego u Hrvatskoj, ali svakom novom proizvođaču trebaju reference u Hrvatskoj i bez njih je teško objasniti nekome zašto bi trebao kupiti proizvod koji se ne koristi na domaćem tržištu.

Iz svega navedenoga vidljivo je da postoji kvalitetna osnova i djelomično izgrađen sustav za rast utemeljen na znanju i novim inovativnim proizvodima. Neosporna činjenica je da se uz dodatno ulaganje države i umrežavanje postojećih institucija, tvrtki i akademske zajednice mogu postići vrhunski rezultati u vrlo kratkom roku. Ako uzmemo u obzir i činjenicu da su nam sada na raspolaganju velika sredstva iz EU fondova, imamo povijesno veliku šansu da izgradimo Hrvatsku u visokotehnoški pozicioniranu državu uz uvjet da se donesu brze i kvalitetne odluke oko daljnjega razvoja.

Kakav javni sektor želimo?

Stvaranje dinamičnog gospodarstva s visokim stopama rasta počiva na investicijama u ideje i inovacije, ljudski kapital te fizički kapital i infrastrukturu. Adekvatna infrastruktura nezaobilazan je sastojak svih recepata za ostvarivanje gospodarskog rasta. Infrastruktura se nerijetko percipira samo kao prometna ili tehnička infrastruktura, što je pogrešno. Infrastrukturu bi trebalo promatrati u širem smislu - kao građevne elemente svakog gospodarstva, koji podupiru proizvodnju dobara i usluga, a same nisu dio proizvodnog procesa.

Upravo je zato ključna uloga javnog sektora i investicija u prave projekte koji će u kratkom roku pomoći u stvaranju radnih mjesta i upošljavanju domaćih privatnih resursa, a u dugom roku *poduprijeti razvoj društva*. Kada govorimo o pravim projektima, to su oni koji osiguravaju najbolji odnos društvenih koristi u odnosu na društvene troškove. Znamo li koji su to projekti u hrvatskom slučaju? Autoceste? Mostovi?

Ostala prometna infrastruktura? Istraživanje i razvoj? Obrazovanje?

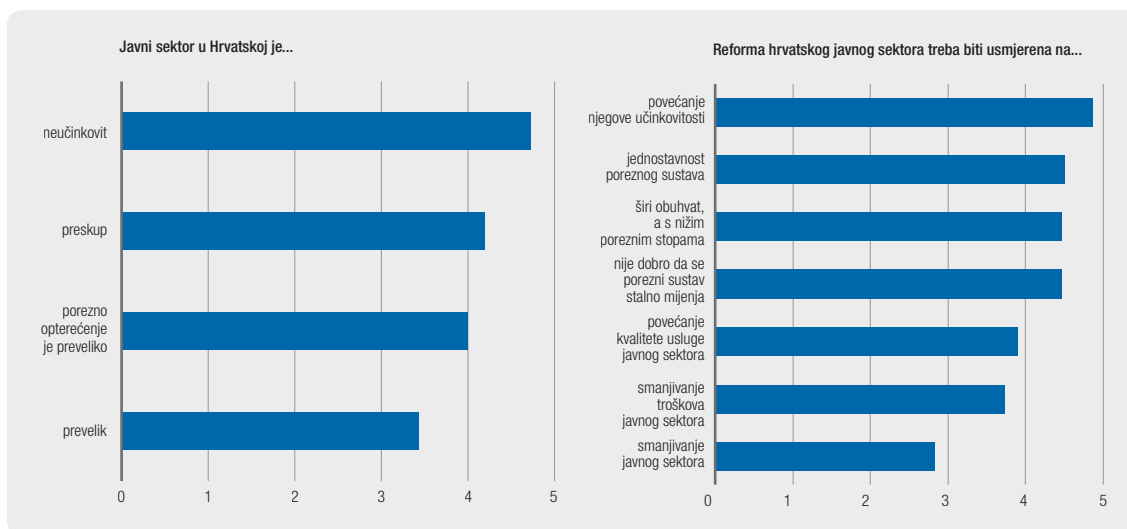
Deklarativno određenje da je važno ulagati u obrazovnu infrastrukturu, a time i ljudski kapital, znanost te visoko obrazovanje neosporno postoji, no svjedoci smo kontinuiranih rezanja investicija u ova područja, iako je Hrvatska i ranije kaskala s neopipljivim investicijama. Svjetska istraživanja pokazuju kako su upravo ovo područja u koja bi javni sektor trebao investirati.

U Hrvatskoj je percepcija javnog sektora negativna.

Javni je sektor u Hrvatskoj neučinkovit te glavni naglasak u reformi hrvatskog javnog sektora treba biti na povećanju njegove učinkovitosti.

Iznoseći stavove o javnom sektoru, najveći stupanj slaganja stručnjaci su iskazali prema tvrdnjama koje se tiču učinkovitosti javnog sektora. Smatraju da je javni sektor u Hrvatskoj neučinkovit te da glavni naglasak u reformi hrvatskog javnog sektora treba biti na povećanju njegove učinkovitosti.

Slika 25. Stavovi o hrvatskom javnom sektoru

Napomena: Ocjena od 1-5, gdje je 1 = uopće se ne slažem; 5 = u potpunosti se slažem.

Ispitanici se u velikoj mjeri slažu i s tvrdnjama koje se odnose na pitanje poreznog sustava. Smatraju da je izrazito važna jednostavnost poreznog sustava te da nije dobro da se on stalno mijenja. Također ističu da bi porezni sustav trebao obuhvatiti što širu bazu, s nižim poreznim stopama te smatraju da je porezno opterećenje gospodarstva preveliko.

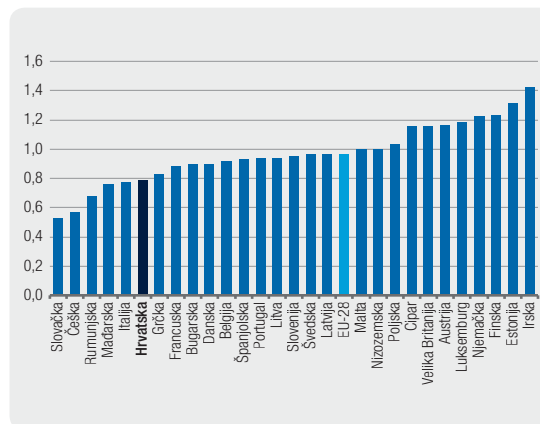
S druge pak strane, ispitanici postižu relativno manji konsenzus oko veličine i potrebe za smanjivanjem javnog sektora. Iako se u velikoj mjeri slažu da je javni sektor u Hrvatskoj preskup, stručnjaci daju prednost povećanju kvalitete usluga javnog sektora u odnosu na smanjenje poreznog opterećenja. Relativno najmanju važnost u procesu reformiranja javnog sektora stručnjaci pridaju smanjivanju javnog sektora.

Povećanje učinkovitosti najviše je rangirani cilj reformi javnog sektora, a slijede ga smanjivanje troškova javnog sektora i smanjivanje javnog sektora koje je rangirano na posljednjem mjestu.

Na slici 26 prikazani su rezultati analize učinkovitosti javne uprave. Kako nisu dostupni osnovni podaci o javnoj upravi potrebni za preciznu analizu učinkovitosti, pa čak ni osnovni podaci o veličini javne uprave, procjena učinkovitosti javne uprave u Hrvatskoj zasniva se na pet varijabli izabranih na

temelju analize teorijskih i empirijskih istraživanja. To su udio rashoda opće države za konačnu potrošnju u bruto domaćem proizvodu te pokazatelji Svjetskog gospodarskog foruma o stupnju korupcije, birokracije, neslužbenog gospodarstva, te neovisnosti sudstva. Potrebno je naglasiti da s obzirom na izbor dostupnih varijabli, prikazani rezultati odražavaju subjektivnu percepciju o učinkovitosti javne uprave u Hrvatskoj u odnosu na onu u ostalim članicama Europske unije.

Slika 26. Učinkovitost javne uprave, 2011. godina

Napomena: Rezultati su analizirani primjenom kompozitnog pokazatelja pri čemu se polazilo od pretpostavke da sve varijable jednako doprinose ostvarivanju ukupnih rezultata javne uprave. Jedan označava da javna uprava s jedinicom uloženi sredstava ostvaruje jedinicu rezultata.

Izvor: Analiza autora na temelju podataka Svjetskog gospodarskog foruma i Eurostata.

Rezultati pokazuju da javna uprava u Hrvatskoj postiže znatno niže rezultate te je neučinkovitija od one niza europskih zemalja. Jedinicom rashoda hrvatska javna uprava, prema subjektivnoj procjeni, ostvaruje samo 0,8 jedinica rezultata što je ispod prosjeka Europske unije i ukazuje na to da je percepcija u kvaliteti i uspješnosti javne uprave slaba. Manje su učinkovite samo javne uprave u Slovačkoj, Češkoj, Rumunjskoj, Mađarskoj i Italiji. S druge strane, javna uprava u Irskoj s jedinicom

rashoda ostvaruje čak dvostruko veće rezultate od javne uprave u Hrvatskoj. Pritom treba naglasiti da se radi o analizi relativne učinkovitosti, te da i u Irskoj postoji prostor za povećanje kvalitete i učinkovitosti javne uprave. Kako bi se dobila preciznija slika učinkovitosti javne uprave potrebno je napraviti detaljnu analizu njezine učinkovitosti, na temelju objektivnih statističkih podataka i s ciljem utvrđivanja uzroka neučinkovitosti te davanja jasnih preporuka za njihovo rješavanje.

Mišljenje stručnjaka

Nenad Zakošek

Političke institucije i ekonomski razvoj u Hrvatskoj

Svi pokazatelji ekonomskog razvoja u posljednjih skoro četvrt stoljeća govore da je Hrvatska bila manje uspješna od drugih postsocijalističkih država. Mjereno bruto domaćim proizvodom po stanovniku, iskazanom prema paritetu kupovne moći, mnoge istočnoeuropske zemlje koje su 1990. bile manje razvijene od Hrvatske u međuvremenu su nas prestigle (Estonija, Latvija, Poljska, Slovačka), a one manje razvijene značajno su smanjile svoj zaostatak za Hrvatskom (Rumunjska, Bugarska). Prevladavajuća je dijagnoza da je, uz neke objektivne otegotne okolnosti (izlazak iz složene državne zajednice, izgradnja države, rat), glavni uzrok zaostajanja Hrvatske politički sustav koji suboptimalno upravlja ekonomskim i društvenim resursima, odnosno čak stvara prepreke ekonomskom razvoju. Ovdje ću ukratko ukazati na genezu političkih institucija i razloge njihova nepovoljnog utjecaja na ekonomski razvoj, na različite dimenzije problema disfunkcionalnih i nedjelotvornih institucija te na reforme kojima bi se ti problemi mogli prevladati ili barem ublažiti. Da bi poželjne promjene institucija bile ostvarive, bilo bi nužno postići što širu političku suglasnost o ciljevima i instrumentima reformi kojima bi se uklonile prepreke razvoju.

Geneza i razvoj hrvatske države i “ovisnost o odabranom putu”

Politička i ekonomska tranzicija: demokracija i kapitalizam

Hrvatska je početkom 1990-ih prošla simultanu političku i ekonomsku tranziciju: iz autoritarnog komunističkog u demokratski višestranački politički sustav te iz sustava samoupravnog društvenog vlasništva u sustav kapitalističke ekonomije i privatnog vlasništva, uz zadržavanje značajnog udjela državnog vlasništva i državnu intervenciju u nekim sektorima gospodarstva (energija, poljoprivreda, brodogradnja itd.). Rezultati institucionalizacije u razdoblju tranzicije mogu se ocijeniti kao mješoviti: uz neke bar djelomice uspješne institucije (vojska, pojedina ministarstva, Ustavni sud, Hrvatska narodna banka) utemeljene su i institucije bremenite neracionalnošću, odnosno otvorene za arbitrarne političke intervencije (lokalna samouprava, pravosuđe, javna uprava, institucije za provedbu privatizacije, javna poduzeća, sustav upravljanja državnom imovinom). To je mješovito institucionalno naslijeđe prisutno i danas, pri čemu učinak fenomena “ovisnosti o odabranom putu” (*path dependency*) otežava reforme, odnosno zahtijeva dublje političke zahvate, koje su dosadašnje vlade izbjegavale iz straha od političkih posljedica.

Mišljenje stručnjaka

Naslijeđe socijalizma

Socijalističko institucionalno naslijeđe na razini formalnih institucija uglavnom ne postoji, ali je i dalje prisutno u obliku neformalnih institucionalnih obrazaca koji se manifestiraju u praksi i koji negativno utječu na ekonomski razvoj. U tu se skupinu mogu svrstati fenomeni kao što su pravni formalizam, “amoralni familizam” (nepotizam) te prihvaćanje/ toleriranje korupcije.

Pravni formalizam je shvaćanje prava kao instrumenta državne birokracije kojim se ona štiti od zahtjeva građana odnosno kojim intervenira u društvene i ekonomske procese doslovnom primjenom slova zakona neovisno o mogućim negativnim posljedicama (primjeri su izostanak upravnog djelovanja pod izlikom pridržavanja procedure ili zatvaranje gospodarskog objekta zbog jednog krivo izdanog računa). Pravni formalizam održava se u praksi javne uprave i, djelomice, i sudstva, a kod građana izaziva podozrivost i nepovjerenje u pravni sustav. Nasuprot takvom, u osnovi autoritarnom, shvaćanju prava stoji sustav vladavine prava anglosaksonskog ili kontinentalnog tipa, gdje se pravo shvaća kao sredstvo zaštite individualnih sloboda, a pravne norme se tumače i primjenjuju s obzirom na svoju funkciju i stvarne učinke u društvenom životu.

“Amoralni familizam” (nepotizam) je koncept američkog politologa Edwarda C. Banfielda, kojim je on sredinom 1950-ih godina opisao ponašanje stanovnika južne Italije: egoističnu orijentaciju na promicanje interesa vlastite obitelji i privilegiranje njezinih članova, pri čemu se formalne institucije shvaćaju isključivo kao instrumenti za ostvarivanje tih interesa. Takav je stav bio vrlo raširen i u socijalističkim državama, pa i u Hrvatskoj, te se i danas može prepoznati u fenomenima nepotizma, odnosno zloupotrebe javnih resursa u korist vlastite (srodničke) skupine.

Prihvaćanje odnosno toleriranje korupcije bilo je u socijalizmu rašireno kod velikog broja građana, a javilo se kao odgovor na disfunkcionalnosti državnog upravljanja i izostanka tržišnih mehanizama, odnosno kao pokušaj da se korupcijom premoste akutni deficiti. Ova je orijentacija očuvana i pojačana iskustvom

tranzicije, u kojoj su članovi elite i segmenti javne uprave aktivno promovirali korupciju.

Rat i njegove posljedice

Hrvatska se od većine postsocijalističkih zemalja razlikuje po tome što je ekonomska i politička tranzicija bila popraćena ratom. Međutim, dugoročne negativne posljedice rata uglavnom ne proizlaze iz njegovih izravnih učinaka (poput gubitka ljudskih života, razaranja i ekonomskih šteta), nego iz njegovih usputnih posljedica – poput zloupotreba i propusta u privatizaciji koja se provodila u vrijeme rata, odnosno neposredno nakon njega – ili iz naknadne institucionalizacije rezultata rata – poput stvaranja društvenih skupina koje su bile osobito pogođene ratom ili imaju osobite zasluge u ratu i koje su poslije rata postale ovisne o sustavu fiskalno teško održivih državnih potpora i povlastica, umjesto da im se pomoglo da se trajno uključe u ekonomski život. Hrvatska je tijekom rata – uz sve deficite – pokazala visoku razinu institucionalne prilagodljivosti, ali je

bila manje uspješna u prijelazu iz ratnog u mirnodopsko stanje. Dijelove populacije koji su ponijeli najveći teret rata nije se na adekvatan način uključilo u mirnodopsko društvo, nego ih se učinilo klijentima vlasti odnosno ovisnicima o državnoj pomoći i posebnom tretmanu.

Različiti
deficiti traže
različite odgovore,
od reformi koje mogu
ukloniti prepreke i
blokade do mjera za bolje
funkcioniranje i viši
stupanj legitimnosti
institucija.

“Zarobljavanje države” (*State capture*) i klijentelizam

Vjerojatno najnegativnije dugoročne posljedice ima sustav stranačke “kolonizacije države”, koji je uspostavljen tijekom devedesetih godina, pod vodstvom HDZ-a kao dominantne stranke, a nastavljen je na svim razinama države, od lokalne do nacionalne, u praksi svih političkih stranaka i skupina koje su raspolagale institucijama vlasti. Riječ je o fenomenu koji je prisutan i u razvijenim zapadnim demokracijama, ali se osobito razvio u postsocijalističkim novim demokracijama u kojima se institucionalizacija demokracije zbivala istodobno s procesom redistribucije i privatizacije ekonomskih resursa u vlasništvu države, a politička je moć bila glavno sredstvo kojim se osiguravao pristup resursima. U Hrvatskoj je fenomen “zarobljavanja države” dodatno naglašen procesom izgradnje upravnog aparata novouspostavljene države pod kontrolom

Mišljenje stručnjaka

dominantne stranke. “Kolonizacija države” dugoročno se manifestira na dvije razine. S jedne strane, stvoren je trajni mehanizam za partitokratsku umjesto meritokratske regrutacije pojedinaca na položaje u javnoj upravi i javnim poduzećima, a s druge strane, članstvo u političkim strankama ili čvrsta povezanost skupina građana i političkih stranaka osnova je za uspostavu obuhvatne klijentelističke mreže, kojom se politička lojalnost razmjenjuje za različite vrste pogodnosti koje država distribuira svojim politikama na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini.

Europeizacija

Procesi kandidiranja za članstvo u Europskoj uniji, pristupnih pregovora, usvajanja europske pravne stečevine i ispunjavanja odgovarajućih uvjeta za članstvo, nakon 2000. godine postali su snažan poticaj za institucionalne reforme. Za dinamiku i karakter tih reformi podjednako je bilo važno da je oko pristupanja Europskoj uniji postojao politički konsenzus praktički svih parlamentarnih stranaka, kao i činjenica da je to bio projekt političkih elita bez adekvatne poveznice s građanima i različitim skupinama dionika koje su bile pogođene tim reformama. Učinci europeizacije zbog toga su neujednačeni: dok su, s jedne strane, izgrađene nove institucije, te su institucionalne reforme uvelike ostale formalne, bez adekvatne implementacije, ograničene (a ponekad u stvarnim učincima i blokirane) nedostatkom kompetencija i znanja u javnoj upravi te nedovoljno legitimirane i prihvaćene među građanima. Sve u svemu, u Hrvatskoj je postignuta tek parcijalna europeizacija institucija, a brojni izazovi funkcioniranja institucija u uvjetima punopravnog članstva Hrvatske u Europskoj uniji ostali su neriješeni.

Dijagnoza problema i moguće reforme

Kumulirane učinke manjkavog institucionalnog razvoja i “ovisnosti o odabranom putu” moguće je razvrstati u nekoliko kategorija koje sežu od izravnog negativnog utjecaja na razvoj do institucionalnih rješenja koja generiraju suboptimalne učinke. Različiti deficiti traže različite odgovore, od reformi koje mogu ukloniti prepreke i blokade do mjera za bolje funkcioniranje i viši stupanj legitimnosti institucija.

Država kao problem

Loše političke institucije prepreka su ekonomskom razvoju. Korupcija u državnoj upravi i pravosuđu, “zarobljavanje” državnog aparata i njegovo pretvaranje u sredstvo partitokratskog zapošljavanja, disfunkcionalna lokalna samouprava koja ne izvršava svoje temeljne zadaće i tako koči ekonomsku inicijativu ili je prepušta kaotičnim odnosima moći i snalaženju pojedinaca, primjeri su tog fenomena. Posljedice takvih institucija neujednačeni su uvjeti poslovanja, privilegiranje ili diskriminacija određenih ekonomskih subjekata, nestabilnost ili odsutnost jasnih pravila, arbitrarnost u odnosima između institucija i građana, zloupotreba proračunskih sredstava, izostanak zaštite temeljnih građanskih prava (uključujući pravo vlasništva), nedostupnost pravde i učinkovitog sudbenog rješavanja pravnih sporova.

Kao što su manifestacije ovog fenomena različite, raznolike su i mjere kojima se deficiti mogu ukloniti. Zbog kompleksnosti ovih problema bilo bi važno postići što širu političku i društvenu suglasnost oko njihove definicije i nužnih reformskih mjera, iako valja odbaciti iluziju da se u tome može dobiti podrška skupina koje su zainteresirane za očuvanje statusa quo. Drugim riječima, potrebno je formirati reformsku koaliciju povezujući sve društvene dionike koji će imati koristi od promjene statusa quo. Ovdje se ne može ulaziti u karakter pojedinačnih institucionalnih mjera, ali se može naglasiti da njihov cilj treba biti stabilnost i predvidljivost regulatornog okvira, pravosuđe koje će uniformno i djelotvorno primjenjivati taj okvir te uspostava jeftine, racionalne i u odnosu na pojedinačne ekonomske aktere neutralne države. U tu je svrhu nužno jasno razlučiti položaje na koje se dolazi na temelju političkog natjecanja od profesionalnih položaja na koje se dospijeva na temelju jasnih meritokratskih kriterija podložnih javnoj kontroli.

Javne politike kao problem

Slabost institucija u Hrvatskoj ne tiče se samo najočitijih deficita i zloupotreba vlasti, nego se osobito manifestira i u karakteru javnih politika koje se donose na svim razinama državne organizacije. Javne politike koje usvajaju Hrvatski sabor, Vlada, županijske skupštine i gradska i općinska vijeća u pravilu se donose *ad hoc*, kao rezultat inicijative istaknutih

Mišljenje stručnjaka

pojedinaca (ministara, župana, gradonačelnika) ili utjecaja određenih interesnih skupina, a bez podloge u odgovarajućim strateškim planovima razvoja, bez adekvatne procjene troškova i koristi i bez vrednovanja alternativnih opcija. Kao takve međusobno su neusklađene te se često moraju mijenjati. Činjenica da političke institucije proizvode nekvalitetne, kratkoročno orijentirane i nekoherentne javne politike velika je prepreka ekonomskom razvoju, otežava ili čak onemogućuje njihovu implementaciju i izaziva otpore skupina koje snose nerazmjerno velike troškove provedbe takvih politika.

Kako bi se otklonili navedeni nedostaci nužno je prepoznati neadekvatnost postojećeg institucionalnog sklopa i drukčije organizirati proces stvaranja javnih politika. Javne politike moraju se usvajati ne kao *ad hoc* ("vatrogasne") mjere, nego kao sredstvo ostvarivanja strateških planova. Planiranju i odlučivanju moraju prethoditi neovisne stručne analize, procjena troškova i koristi i savjetovanje s relevantnim dionicima pojedinih javnih politika. Napokon, važno je da za usklađivanje javnih politika postoje procedure horizontalne (međuresorske) i vertikalne koordinacije (od europske i nacionalne do lokalne razine). Na taj se način neće samo povećati kvaliteta javnih politika i olakšati njihova implementacija, nego će one postići i veći stupanj legitimnosti u društvu.

Nelegitimnost institucija kao problem

U Hrvatskoj je kontinuirano prisutna zabrinjavajuće niska razina legitimnosti institucija odnosno izrazito niska razina povjerenja građana u institucije. Relevantna istraživanja pokazuju da je od devedesetih godina do danas opadalo povjerenje građana u Vladu, Sabor, pravosuđe, javnu upravu i lokalnu samoupravu te se danas kreće na razini od 20-25 posto onih koji imaju povjerenja u te institucije, dok prema političkim strankama povjerenje iskazuje samo 5-10 posto građana (potonji je podatak donekle paradoksalan i svjedoči o prisutnosti političkog cinizma, jer prema podacima samih stranaka više od 10 posto odraslih građana Hrvatske članovi su stranaka). Izrazito je naglašen jaz između političkih elita i društva, koji se manifestira se u padajućoj participaciji građana u izborima, kao i u različitim oblicima otpora javnim politikama koje nastaju u političkim institucijama. I kod ovog je problema riječ o tome da ga ključni politički akteri, prije svega političke elite, moraju prepoznati kao takav i prihvatiti nužnost njegova rješavanja. Kako povećati legitimnost institucija može se naučiti od onih zemalja u kojima građani u njih imaju povjerenja, primjerice od skandinavskih zemalja koje su to učinile smanjenjem privilegija političkih elita, donošenjem jasnih i učinkovitih pravila za obnašanje javnih dužnosti i sprečavanje zloupotreba vlasti, transparentnošću političkog procesa i trošenja javnog novca odnosno korištenja državnih resursa, snažnim i neovisnim nadzornim institucijama, redovitim konzultiranjem s građanima i s dionicima pojedinih područja javnih politika.

Zaključak

Neuspjeh u oblikovanju i provođenju dugoročnih strateških pristupa u ključnim područjima obrazovanja, infrastrukture i financiranja inovacija, stvorio je plodno tlo za gomilanje uočenih ograničenja rasta hrvatskog gospodarstva – oslabljenog ljudskog kapitala, nedostatka znanja, te neprimjerene infrastrukture koja se očituje prvenstveno kroz nestabilnost institucionalnog i regulatornog okvira. Hrvatsko društvo pokazuje slabosti u formiranju novog ljudskog kapitala, bilo zbog demografskih uzroka kao što je sve manji broj stanovnika, bilo zbog zaostajanja u obrazovnim i inovativnim procesima te iskorištavanja postojećeg ljudskog kapitala.

Razvoj hrvatskog gospodarstva ograničen je nedostatkom naprednih znanja, ali i smanjenom potrebom za takvim znanjima, i kod pojedinaca i kod poduzeća. Bez dovoljno obrazovanih kadrova nije moguće razviti inovacije s većom dodanom vrijednosti, koje u suvremenim uvjetima poslovanja

osiguravaju konkurentnost poduzeća i gospodarstva. Osim nedostatka znanja, zabrinjava je i nedostatak potrebe poduzeća za naprednim znanjima kao inputom u poslovanju. Poduzeća pri zapošljavanju najviše traže zaposlenike sa srednjom stručnom spremom u čije daljnje usavršavanje potom

ne ulažu. Time pokazuju određenu vrstu kratkovidnosti jer znanje smatraju nevažnim, a neuspjeh pripisuju drugim čimbenicima. Takva vrsta potražnje na tržištu rada otežava unapređenje obrazovnog sustava u smjeru stvaranja primjereno obučenog ljudskog kapitala koji predstavlja podršku poslovnoj aktivnosti te vodi do rasta inovacijskog kapaciteta i poduzetništva. Slična razmišljanja uočena su i kod pojedinaca, što ukazuje na njihovu sklonost da precjenjuju svoja stvarna znanja i vještine.

Važnu potporu stvaranju znanja nužno je osigurati unapređenjem postojećeg infrastrukturnog okvira. Poslovanje anketiranih poduzeća je, relativno

Razvoj hrvatskog gospodarstva ograničen je nedostatkom naprednih znanja, ali i smanjenom potrebom za takvim znanjima, i kod pojedinaca i kod poduzeća.

gledajući, ograničeno institucionalnim okruženjem, dok pristup financijskim sredstvima predstavlja glavni ograničavajući čimbenik kod donošenja investicijskih odluka. Budući gospodarski rast značajno će ovisiti o dostupnosti kapitala za potrebne investicije u nove tehnologije i opremu, kako bi se povećala razina konkurentnosti. Problem skupog kapitala te otežanog pristupa financiranju trebao bi se riješiti osnaživanjem tržišta kapitala kao komplementa bankarskom sustavu za financiranje velikih poduzeća. Istodobno, potrebno je pristup kapitalu olakšati *start-up* poduzećima, kojima je svojstven veći rizik, no koja svojom inovativnošću i novim idejama stvaraju dinamično gospodarsko okruženje.

Dok poduzeća cijenu kapitala i čimbenike povezane s poreznim opterećenjem prepoznaju kao ključne uzroke niske izvozne konkurentnosti, stručnjaci ocjenjuju da su to prvenstveno loša poslovna strategija poduzeća i loša kvaliteta menadžmenta. Stručnjaci također ističu da bi država trebala poticati izvozno orijentirana izravna strana ulaganja,

prvenstveno ona koja su usmjerena u proizvodnu opremu novih tehnologija, što bi omogućilo proizvodnju roba veće dodane vrijednosti i pozitivno utjecalo na razinu konkurentnosti te pokrenulo održivi gospodarski rast.

Nakon prepoznavanja svih ograničenja rastu, izazov je oblikovati jasnu dugoročnu strategiju koja bi povisila postojeću razinu znanja u društvu, što bi potaklo konkurentnost i pridonijelo stvaranju dinamičnog gospodarstva s održivim rastom, u kakvom bi hrvatski građani željeli živjeti. Potrebno je izbjeći političko odugovlačenje kako bi se osiguralo da se strategija provodi neovisno o eventualnim promjenama. Istraživanje Ekonomskog instituta, Zagreb zauzima pristup da je odluke važno temeljiti na empirijskim analizama, obraćajući se stručnjacima u određenim područjima za pomoć u interpretaciji dobivenih rezultata i primjeni preporuka. Unatoč širokom spektru obrađenih tema, individualna mišljenja stručnjaka rezultirala su vrijednim doprinosima za ovo istraživanje te potencijalnim preporukama za nositelje ekonomskih politika.

© Ekonomski institut, Zagreb, 2014.

Izdavač:

Ekonomski institut, Zagreb
Trg J. F. Kennedyja 7, Zagreb
<http://www.eizg.hr>

Za izdavača:

Dubravka Jurlina Alibegović, ravnateljica

Autori:

Ivan-Damir Anić
Tajana Barbić
Ljiljana Božić
Tanja Broz
Goran Buturac
Iva Čondić-Jurkić
Dubravka Jurlina Alibegović
Andrea Mervar
Danijel Nestić
Sonja Radas
Edo Rajh
Sunčana Slijepčević
Sandra Švaljek

Lektorice:

Doris Baničević i Marijana Pasarić

Tehnički urednik:

Vladimir Sukser

Grafičko oblikovanje:

Studio 2M

Umnoženo u 50 primjeraka

Članice Kluba EIZ-a:

Ekonomski institut, Zagreb

Trg J. F. Kennedyja 7
10000 Zagreb, Croatia
Tel: +385 1 2362 200
Fax: +385 1 2335 165
e-mail: eizagreb@eizg.hr
www.eizg.hr

